

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XI

1

IANUARIE—IUNIE

1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct :

DIMITRIE MACREA, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste
România

Membri :

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
KELEMEN BELA
PETRU NEIESCU
ION PĂTRUȚ
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție :

AURELIA STAN

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1966.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
CLUJ, str. Emil Racoviță, 21
Telefon : 1.24.92, 1.20.49

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XI, nr. 1

1966

ianuarie-iunie

S U M A R

Pag.

10 ani de apariție a revistei „Cercetări de lingvistică”	3
--	---

ONOMASTICĂ

E. PETROVICI, Nume românești de trecători peste culmi	5
---	---

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

D. MACREA, Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană	17
BELA KELEMEN, Cu privire la regimul articolului posesiv (genitiv) și al articolului demonstrativ (adjectival) în secolul al XVII-lea	25
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Cu privire la o nouă grupare a verbelor pe baza anumitor caractere ale conținutului lor semantic	43
V. HODIȘ, Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv	47
GH. CIPLEA, Influențe românești în graiurile cehe din Banat. Lexic	63

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

MIRCEA BORCILĂ, Un fenomen fonetic românesc dialectal : $\xi > s$ și $j > z$. II. Locul și reflexele fenomenului în microsistemul graiului	71
---	----

LIMBĂ LITERARĂ

EUGEN CÎMPEANU, Contribuții la stilistica gradelor de comparație	77
--	----

LINGVISTICĂ GENERALĂ

MARIA VULIȘICI, Cu privire la particularitățile sintactice ale stilurilor beletristic, științifice și administrativ	91
---	----

ISTORIA LIMBII

OLGA TUDORICĂ, Preocupări de limbă spaniolă la Mihail Kogălniceanu . . .	103
--	-----

NOTE

I. MĂRII, Note lexicale și etimologice	117
--	-----

CRONICĂ

D. MACREA, Al XI-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (Madrid, 1—9 sept. 1965)	121
VALENTINA ȘERBAN, Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anul 1965	123

RECENZII

R. A. BUDAGOV, Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки), Издательство московского университета, Москва, 1963, 302 p. (C. Săteanu și O. Vințeler)	127
LOUIS MICHEL, La langue des pêcheurs du golfe du Lyon, Edition D'Artrey, Paris, 1964, 225 p. (C. Săteanu)	129

10 ANI DE APARIȚIE A REVISTEI „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ“

Dezvoltarea continuă a cercetărilor de lingvistică, în condițiile superioare create pentru știință de regimul democrat popular, a impus înființarea, la Cluj, a unei reviste de specialitate. Astfel, în 1956 Institutul de lingvistică al Academiei Republicii Populare Române — Filiala Cluj a început să publice revista sa în limba română „Cercetări de lingvistică” și care, de fapt, continuă vechea publicație a Muzeului limbii române, „Dacoromania”.

Revista noastră a luat ființă din necesitatea tot mai mult simțită de-a oferi posibilitatea publicării rezultatelor științifice obținute în urma studierii diverselor aspecte și domenii ale limbii române, atât de cercetători și cadre didactice din Cluj, cât și din alte centre lingvistice din țară și din străinătate. Așa cum reiese din „Cuvînt înainte” publicat în primul număr, revista noastră a pornit la drum cu intenția de a da cititorilor ei informații cât mai competente despre direcțiile spre care sînt orientate cercetările în problemele privitoare în primul rînd la limba română. Sumarele celor 17 volume apărute pînă în prezent sînt o dovadă că revista urmează un drum bun, pe care și l-a fixat de la început.

Numerele apărute cuprind studii, articole și note care corespund exigențelor unei publicații academice, ele făcînd față cu succes scopului pentru care a fost creată revista. Tematica materialelor publicate este variată și bogată, neexistînd aproape domeniu lingvistic care să nu fie reprezentat în paginile ei.

În unele domenii revista a adus contribuții importante, clarificînd unele probleme în discuție sau abordînd probleme și metode noi de cercetare. Astfel din domeniul foneticii, fonologiei și dialectologiei românești, inclusiv a dialectelor sud-dunărene, se impun studiile care pun în discuție de pe poziții noi sistemul fonetic și fonologic, precum și studiile privitoare la structura dialectală a limbii române. În cadrul rubricii valorificării critice a operelor lingviștilor noștri din trecut au apărut o serie de studii valoroase despre reprezentanții Școlii clujene, despre lingvistica românească dintre cele două războaie mondiale etc. Această preocupare face parte

din tendința proprie culturii socialiste, care-și însușește tradițiile valoroase ale trecutului.

În domeniul istoriei limbii române și al lexicologiei au apărut studii valoroase aducînd noi elemente în cunoașterea istoriei formării limbii române.

Probleme de morfologie și de sintaxă românească sînt abordate cu competență în studii privitoare la genul neutru, la raportul dintre subiect și predicat, la funcția sintactică a pronomelui reflexiv etc.

O rubrică prezintă aproape în toate volumele revistei este cea de onomastică, cuprinzînd articole din domeniul toponimiei și al antroponimiei, contribuții la studierea numelor de locuri și de persoane din diferite regiuni ale țării.

Lingviștii clujeni și-au manifestat interesul și pentru studierea limbii literare și a stilisticii, pentru probleme de lingvistică generală, de lingvistică matematică, elaborînd și publicînd materiale interesante în revista „Cercetări de lingvistică”.

Revista a ajuns să fie cunoscută și apreciată peste hotare astfel încît astăzi este trimisă în schimb la peste 250 de publicații de specialitate din străinătate.

De la un singur volum, cum a apărut în primii ani, revista „Cercetări de lingvistică” a ajuns la apariția de două ori pe an, începînd cu anul 1961.

Consfăturile ținute cu cititorii și colaboratorii revistei au subliniat contribuția pe care „Cercetări de lingvistică” o aduce la dezvoltarea lingvisticii din țara noastră.

NUME ROMÂNEȘTI DE TRECĂTORI PESTE CULMI

DE

E. PETROVICI

Pentru o populație locuind în regiuni muntoase sau deluroase, sînt de o mare importanță, pentru circulația de persoane și de bunuri, locurile pe unde se trece dintr-o vale într-alta, peste o creastă de munți sau o culme de dealuri. De aceea, aceste trecători au primit, încă din cele mai vechi timpuri, cîte un nume de la populația care le folosea. Pentru aceasta ea s-a servit de apelative de diferite origini aparținînd fondului lexical propriu, care aveau sensul de trecătoare în general sau desemnau diferite forme de teren constituind depresiuni, adîncituri mai largi sau mai înguste în creasta unui lanț de munți sau în culmea unei linii de dealuri. E de asemenea destul de frecventă întrebuințarea ca nume topic a vreunui apelativ desemnînd un obiect care prezenta o asemănare, uneori destul de îndepărtată, cu o depresiune în linia de culme a unor munți sau dealuri. Ca în cazul oricărui toponimic dintr-o regiune locuită, în prezent sau în trecut, de mai multe grupări etnice, și pentru numele trecătorilor se pune întrebară ce limbă au vorbit creatorii numelor topice respective și ce modificări au suferit aceste nume trecînd dintr-o limbă într-alta.

Deoarece regiunile deluroase ale țării noastre sînt aproape în întregime locuite de români, iar zonele alpine au fost străbătute și exploatate poate exclusiv de oieri români, e firesc ca trecătorile peste dealuri și mai ales peste munți să poarte nume românești.

Unele din numele topice de care ne vom ocupa mai jos au fost tratate de acad. Iorgu Iordan în cartea sa *Toponimia românească* (Editura Academiei R. P. R., 1963). Consultînd însă hărțile detaliate și descrierile făcute de turiști ale regiunilor noastre de munte putem mări lista acestor nume ¹.

¹ Prescurtări :

Ceahlău = Oficiul național de turism „Carpați”, *Munții noștri*, 5, Ceahlău.

Cristea-Dimitriu = Em. Cristea — N. Dimitriu, *Bucegii, Turism-alpinism*, București, 1962.

Făgărașul = Oficiul național de turism „Carpați”, *Munții noștri*, 3, Făgărașul.

E foarte frecvent cazul când numele unei şei trece asupra unui vîrf, unui curs de apă, unei depresiuni sau asupra unei localităţi din apropiere. În munţii Făgăraşului, de exemplu, întîlnim oronime ca *Muntele Curmătura*², *Muntele Scara*³, *Vîrful Scara*⁴, *Căldarea Scara*⁵, *Muntele Scărişoara*⁶, *Vf. (vîrful) Scărişoara Mare*⁷, *Vf. (vîrful) Scărişoara Mică*⁸, *Muchia Scărişoara*⁹ şi hidronime ca *Pîrîul Curmăturii*¹⁰, *Izvorul Curmăturii*¹¹, *Izvorul Scara*¹². Adeseori muntele sau vîrful poartă numele trecătorii: *Scărişoara* e un vîrf¹³, iar *Scărişoara Mare* şi *Scărişoara Mică* sînt munţi¹⁴.

Numele de localităţi *Curmătura* (rn. Cislău, rn. Teleajen), *Predeal* (oraşul Predeal, raionul Cîmpina), *Prihodişte* (raionul Brad), *Prislop* (raionul Sibiu, raionul Şomcuta Mare, înglobat oraşului Năsăud), *Tarniţa* (raionul Zeletin, raionul Negreşti, înglobat oraşului Curtea de Argeş, raionul Brad) provin de la trecătorile pe care — sau în apropierea cărora — se află localităţile respective. De la astfel de toponimice au fost derivate cu sufixul *-ean* şi nume de familie: *Curmătoreanu*, *Predeleanu*, *Prislopeanu*.

Obiceiul de a numi un munte cu numele unei şei, al unei curmături, al unei strungi îl au îndeosebi turiştii şi geografii. De aceea asemenea nume apar numai pe hărţi şi în literatura turistică. Cred că oronime ca *Muntele Strungile Mari*¹⁵ sau *Culmea Strunga*¹⁶ sînt astfel de creaţii, întrebunţate numai de aceia dintre localnici care sînt în contact cu turiştii.

De asemenea, nu arareori îndeosebi turiştii şi geografii, dar şi localnicii, creează nume tautologice în care un nume avînd la bază un apelativ mai puţin cunoscut cu sensul de şa, curmătură, trecătoare, e întrebunţat ca apozitie pe lingă un apelativ curent, avînd acelaşi sens. *Prislopul*, adică trecătoarea pe unde se trece din Maramureş în Bucovina, e numit de geografi *Pasul Prislop* sau *Trecătoarea Prislop*¹⁷. În Bucegi,

Iordan = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963.

Maniţiu = Ovidiu Maniţiu, *Făgăraşul*, Ed. Uniunii de cultură fizică şi sport, s.a.

MDGR = *Marele dicţionar geografic al României*, I—V, Bucureşti 1898 urm.

Piatra Craiului = Oficiul naţional de turism „Carpaţi”, *Munţii noştri*, 2, *Piatra Craiului*.

Relezat = Oficiul naţional de turism „Carpaţi”, *Munţii noştri*, 4, *Relezat*.

² Maniţiu, p. 64.

³ *Ibid.*, p. 83. Privitor la *Scara*, *Scărişoara* ca nume de şa, de trecătoare a se vedea mai jos p. 13.

⁴ *Ibid.*, harta de la p. 40—41.

⁵ *Ibid.*, p. 31, 83.

⁶ *Ibid.*, p. 44.

⁷ *Ibid.*, p. 116.

⁸ *Ibid.*, loc. cit.

⁹ *Ibid.*, p. 122.

¹⁰ *Ibid.*, p. 64.

¹¹ *Ibid.*, loc. cit.

¹² *Ibid.*, p. 31, 39.

¹³ *Ibid.*, harta de la p. 40—41.

¹⁴ *Ibid.*, p. 105.

¹⁵ Cristea-Dimitriu, p. 43, 331.

¹⁶ *Ibid.*, loc. cit.

¹⁷ *Atlas geografic*, Bucureşti, 1953, p. 21.

turiștii cunosc *Șaua Strunga*¹⁸ sau *Strunga Portițelor*¹⁹; în munții Făgărașului *Șaua scara*²⁰, *Șaua Cumpănița*²¹.

Cu ocazia anchetelor întreprinse pentru *Atlasul lingvistic român* am întrebat informatorii și cum numesc un loc mai așezat al culmii unui deal sau munte pe unde se trece în cealaltă vale, dincolo de deal sau de munți (întrebarea 2 480). Numai în puține puncte am primit un răspuns la această întrebare. Chiar și în regiuni deluroase sau muntoase, informatorii au declarat că nu cunosc un termen pentru aceasta sau au răspuns prin fraze de tipul *trec peste deal pe la potecă*²² (punctul cartografic 2), (trec) *peste culme* (27), *mergem pe Muchea stînii* (102), (mergem) *peste potecă* (105), *am trecut peste deal* (310) etc. Iată termenii pe care i-am notat: *curmătura* (în punctele cartografice 182, 365, 386, 833), *o cărare peste vîrf* (172), *fereastă de colț*, *fereastă la Bîndea*²³ (784), *drum sau trecătoare* (514), *obîrșia ogașului*²⁴ (29), *pas* (219)²⁵, *prîpor* (4), *tarniță* (551), *trecătoare* (130, 284, 784, 791)²⁶, *zăpode* (228), *ceva zănoagă* (272). Termenii de *obîrșia ogașului* (29), *prîpor*(4), *zăpode* (228) și *zănoagă* (272) probabil nu desemnează în graiurile respective exact o trecătoare, o șa, dar e posibil să fi primit acest sens.

Multe din numele de trecători au la bază apelative românești de origine slavă, ceea ce a făcut pe unii cercetători să considere aceste oronime slave²⁷. Creatorii lor au fost însă români. Ca în cazul foarte frecvent al unor nume de localități sau al unor nume topice, și aici sîntem în prezența unor nume pe care le putem caracteriza drept pseudo-slave. Aspectul e slav (apelativul care stă la baza numelui fiind de origine slavă), dar creatorii toponimicului au fost români. La crearea toponimicelor, o populație se poate servi de toate elementele lexicale de care dispune, indiferent de originea lor.

Voi da în continuare oronimele, hidronimele, numele topice (fr. lieux-dits) și numele de localități care au la bază un apelativ cu sensul de depresiune pe culmea unui deal sau munte (servind de obicei de trecătoare dintr-o vale într-alta).

¹⁸ Cristea Dimitriu p. 43, 128, 148, 152 urm., 161 urm.

¹⁹ *Ibid.*, p. 310.

²⁰ Manițu, p. 32 urm., 39, 44, 78, 83. A se vedea și harta de la p. 40—41.

²¹ *Ibid.*, p. 74.

²² Frazele și formele sînt redată în grafia obișnuită.

²³ *Fereasta la Bîndea* este probabil aceeași șa care în cartea lui Manițu e numită *Șaua Bîndea* (p. 113, 133) sau poate *Cheia Bîndei* (108, 111 urm., 134).

²⁴ În graiul din sudul Banatului orice vale e numită *ogaș*.

²⁵ Informatorul a adăugat că a învățat acest termen din carte.

²⁶ După ce informatorul din punctul 784 a răspuns *fereastă*, l-am întrebat dacă nu se zice și *trecătoare*.

²⁷ A fost susținută originea slavă de exemplu a lui *Prihod*, *Prihodiște*, *Prislop* (v. „Cercetări de lingvistică”, VII, p. 28; „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series philologia, fasc. 2, 1963, p. 77).

Cheia Bîndei

Cheia Bîndei din Munții Făgărașului e caracterizată de Manițiu „o mare strungă stîncoasă cu acces spre Valea Sîmbetei”²⁸. Termenul geografic *cheie*, întrebuițat mai ales la plural, desemnează de obicei un canion: *Cheile Bicazului*, *Cheile Argeșului*, *Cheile Zănoagei* (în Bucegi), *Cheia Turzii*²⁹. În cazul *Cheii Bîndei* (sau *Bîndii*)³⁰ e vorba însă de o depresiune sub formă de spărtură în creasta unui munte³¹. Se pare că aceeași *Cheie a Bîndii*³² e numită la Nucșoara din Muscel (numărul cartografic 784 al ALR) *Fereastă la Bîndea*³³.

Vîrfurile cel mai apropiat de această „cheie” se numește *Vîrfurile Cheii Bîndei*³⁴.

Crăpătura

Pe harta turistică a Pietrii Craiului e indicată *Șaua Crăpăturii*. E probabil că localnicii îi zic simplu *Crăpătura*. Se pare că aceeași șauă se numește și *Curmătura*, deoarece chiar în apropierea ei izvorăște *V(alea) Curmăturii*, pe care e așezată, aproape de izvor, *Cabana Curmăturii*³⁵.

Cumpăna

Pe harta *Munții Făgărașului*³⁶ sînt indicate, la sud de Negoii, *V(alea) Cumpenei*, care se varsă în *V(alea) Cumpănița*. La confluența acestora din urmă cu *V(alea) Capra* se află o mică așezare numită *Cumpăna*. Tustrele numele provin de la o „cumpănă” care desemnează cu siguranță o ‘șauă’, ceea ce poate fi dedus din numele *Șaua Cumpănița*³⁷. Orice șauă între vîrfuri este într-adevăr o cumpănă, adică o limită între două versante și în același timp și o cumpănă a apelor.

Curmătura

Acest nume e foarte frecvent în munții noștri. De la cîte o curmătură, numele a trecut asupra unor dealuri, munți, vîrfuri, păduri, văi, piraie, cătune, sate etc. În *Marele dicționar geografic al României*, *Curmătura*

²⁸ Manițiu, p. 113.

²⁹ *Cheia Turzii* e numele întrebuițat de localnici, nu *Cheile Turzii*, cum apare în DLRM, s. v. *chéie*.

³⁰ Manițiu, p. 108, 111 urm., 134.

³¹ Privitor la *strungă* a se vedea mai jos p. 12.

³² Privitor la numele de locuri *Cheia*, *Cheile* etc. avînd la bază apelativul *cheie* cu sensul de canion a se vedea Iordan, p. 21, 131.

³³ V. mai sus p. 7.

³⁴ Manițiu, p. 102, 112.

³⁵ *Piatra Craiului*, harta.

³⁶ *Făgărașul* (harta).

³⁷ Manițiu, p. 74.

apare de 31 de ori, dar numai în trei cazuri e vorba de adevărate curmături : 1) *Curmătura-Juga*, „ruptura dealului Curmăturile, de deasupra satului Șoldănești pe unde duce drumul la Spătărești, jud. Suceava” ; 2) *Curmătura-Mare* și *Curmătura-Mică*, „țâieturi” ale dealului Harangiul (com. Cocoreni, f. jud. Botoșani)³⁸. Oierii români au dat numele de *Curmătura* și unor șei din Carpații ucraineni. Astăzi aceste oronime prezintă formele *Karmatura*, *Krometura*, *Kiernitura*³⁹.

Fereastra

Am văzut mai sus (p. 8) că în satul Nucșoara din Muscel o trecătoare peste munți — e vorba de munții Făgărașului — se numește *fereastă*. Și în satele de la nordul masivului e obișnuit termenul. În colecția *Munții noștri*, editată de Oficiul național de turism Carpați, termenul *fereastră* e definit în felul următor : „Spărtură într-o stîncă. Fereastra răspunde în partea opusă făcînd uneori posibilă continuarea unui drum”⁴⁰. Sînt cazuri însă cînd *fereastră* nu are forma unei spărturi, ci a unei șei. Astfel, de exemplu, capătul de sus al Văii Simbetei, la sud de satul Simbăta de sus (rn. Făgăraș), se termină prin două șei numite *Fereastra Mare* (sau *Fereastra la Căldarea bună*) și *Fereastra Mică*⁴¹. *Fereastra Zmeilor* e caracterizată de Manițu ca o șa crenelată⁴². Același autor afirmă că „multe din șeile crestei principale [a munților Făgărașului] poartă denumirea de «ferestre»”⁴³. Iată cîteva dintre aceste șei : *Fereastra Orzănelei*⁴⁴, *Fereastra Podragului*⁴⁵, *Fereastra Podrăgelului*⁴⁶, *Fereastra Răcorelelor*⁴⁷ *Fereastra Răsăritului*⁴⁸.

Pas

E un neologism care prin școală pătrunde și în graiurile regionale⁴⁹. Geografii îl întrebuințează în concurență cu *trecătoare* : *Pasul* sau *Trecătoarea Oituz*. Uneori numele care e în apozitie are — sau a avut — și el sensul de trecătoare astfel încît se formează nume tautologice : *Pasul* (sau) *Trecătoarea Prislop*, *Pasul* (sau) *Trecătoarea Predeal*⁵⁰.

³⁸ MDGR, s. v.

³⁹ Stefan Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyny*, Cracovia, 1950 (*Polska Akademia Umiejętności*, Prace onomastyczne, nr. 2), p. 138. Autorul dă ca etimon al acestor oronime rom. *clrnitură*.

⁴⁰ *Piatra Craiului*, p. 20.

⁴¹ Manițu, p. 58, 107 urm., 111 urm., 133 urm.

⁴² *Ibid.*, p. 8, 10, 53 etc.

⁴³ Manițu, p. 3.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 58.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 53, 96, 102.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 53.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 137.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 100.

⁴⁹ V. mai sus p. 7.

⁵⁰ V. mai sus p. 7.

Poarta

E cunoscută în munții Sebeșului, nu departe de muntele Șurian, *Poarta Raiului*⁵¹. În munții Făgărașului sînt mai multe *Portițe*: *Portița Arpașului* (Manițiu observă că e o șa crenelată)⁵², *a Arpășelului*⁵³, *a Avrigului*⁵⁴, *a Căltunului*⁵⁵, *a Corabiei*⁵⁶, *a Viștei*⁵⁷. Despre *Portița Avrigului* Manițiu spune că așa e numită de ciobani *Șaua Avrigului*⁵⁸. De asemenea e importantă observația făcută de același autor că din *Șaua Ucea Mare* spre mica *Portiță* a Corabiei trece un „vechi drum ciobănesc între Muntenia și Ardeal”⁵⁹.

Și în Bucegi avem *Vîlc(eaua) Portițelor*⁶⁰ și numele tautologic *Strunga Portițelor*⁶¹, iar lingă Bran *V(alea) Portiței*⁶² și satul *Poarta*⁶³.

Predeal

Astăzi nu mai există în nici un grai românesc apelativul **predeal*. În trecut el trebuie să fi fost destul de curent, mai ales în Muntenia, dar și în Crișana⁶⁴. Scopul acestui apelativ va fi fost ‘culme care constituie o cumpănă a apelor’ (cf. *Predealul Buzăului*)⁶⁵ și ‘trecătoare peste culme’ (cf. numele tautologic *Șaua Predealului*⁶⁶). Și în Bulgaria *Predjál* e numele fie al unei culmi (din regiunea Pirdop) ce constituie o cumpănă a apelor („vododelno bilo”)⁶⁷, fie al unei trecători prin care trece drumul de la Gorna Džumaja, peste masivul Rila, la Razlog⁶⁸.

Drept dovadă că apelativul **predeal* a existat în limba română servește existența numelui topic *Predeal* în masivul Codrului Momii,

⁵¹ *Raiul* e un nume de persoană (N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 357).

⁵² Manițiu, p. 8, 95, 142.

⁵³ *Ibid.*, p. 8, 46.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 81 urm.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 86, 91.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 104, 139.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 58, 102, 116.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 81 urm.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 104, 139.

⁶⁰ Cristea-Dimitriu, p. 130.

⁶¹ *Ibid.*, loc. cit.

⁶² *Piatra Craiului* (hartă).

⁶³ *Moldova-Togan*, s. v.

⁶⁴ Cum am arătat în „Cercetări de lingvistică”, II, 1957, p. 36 urm. (Articolul *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, apărut în CL, II, p. 23—46, constituie versiunea românească, cu unele modificări, a articolului apărut în limba rusă, cu titlul *Slavjano-bolgarskaja toponimika na territorii Rumynskoj Narodnoj Respubliki*, în „Romanoslavica”, I, 1958, p. 9—26).

⁶⁵ MDGR, s. v. *Predealul-Buzăului*: „șir de munți, din jud. Buzău, ce despart valea Buzăului de valea Nișcovului”.

⁶⁶ MDGR, V, p. 93, s. v. *Predealul*, pîrliaș.

⁶⁷ Jordan Zaimov, *Mestnite imena v Pirdopsko*, Sofia, 1959, p. 40.

⁶⁸ Ž. Čankov, *Geografski rečnik na Bălgarija, Makedonija, Dobruđa i Pomoravija*, Sofia, 1918, p. 242, s. v. *Prédělŭ*.

la sud de Beiuș. Din datele hărții toponimicelor slave prezentînd *ea* sau *a* pentru sl. com. **ě*⁶⁹ rezultă că Crișana nu aparține ariei acestor toponimice. Așadar numele trecătorii *Predeal* a fost creat de români pe baza unui apelativ românesc împrumutat din graiuri slave (daco-moesice = bulgare) în care sl. com. **ě* accentuat a fost tratat ca 'a' (= 'a, ja).

Totuși, la granița dintre Banat și Oltenia, un *Predeal* (nume oficial) e pronunțat de localnici *Prediêl*⁷⁰. Acest oronim a fost creat de slavi care au pronunțat *e* pentru sl. com. **ě*.

Există și diminutive de-ale lui *Predeal*: *Predeluș*, *Predelușul*⁷¹ și *Predeluț*⁷² (o parte a satului *Predeal* de lângă Bran⁷³). De asemenea o multe a primit numele de la o trecătoare mică, un **predeluș*: *Muchea Predeluș*⁷⁴.

Prihod, Prihodiște

Cu aceste nume m-am ocupat într-un articol apărut în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, fasc. 2, 1963, p. 75—79. Apelativele *prihod* și *prihodiște* cu sensuri dezvoltate din acela de 'trecere, trecătoare' există și astăzi. Creatorii acestor nume de locuri au fost așadar români⁷⁵.

Prislop

Cu numele *Prislop* m-am ocupat în articolul intitulat *Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor (În legătură cu toponimicul românesc Prislop)*⁷⁶.

În satul Brodina (rn. Cîmpulung, Rădăuți)⁷⁷, informatorul ucrainean (huțul) a dat, pentru 'trecătoare', forma *preșlîp* care pare a fi o adaptare la fonetismul ucrainean a formei *pryslop* împrumutată din limba română⁷⁸.

⁶⁹ „Cercetări de lingvistică” II, p. 40; „Romanoslavica”, I, p. 22—23.

⁷⁰ „Dacoromania”, X, 1941, p. 255. Oronim pe care l-am notat cu ocazia anchetei pentru ALR.

⁷¹ MDGR, s. v.

⁷² *Piatra Craiului* (harta). Prin satul *Predeal* trece drumul, peste o trecătoare joasă, de la Bran la Zărnești.

⁷³ Modovan-Togan, s. v.

⁷⁴ *Piatra Craiului* (harta). La sud de satul Șimon.

⁷⁵ Geograful I. Conea spune despre *Prihodiște* că e de origine veche bulgară și înseamnă 'loc de trecere' (*Monografia geografică a Republicii Populare Române*, I, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 65). Trebuie însă precizat că numai apelativul *prihodiște* e de origine slavă; nume topice ca *În Prihodiște* etc. sînt creații românești.

⁷⁶ Versiunea românească, apărută, cu unele modificări, în VII, 1, 1962, p. 25—38, a articolului scris în limba franceză pentru „Studia lingvistica in honorem Thaddaei Lehr — Spławiński”, Cracovia, 1963, p. 127—132.

⁷⁷ Punctul cartografic 364 al ALR.

⁷⁸ Referitor la ucr. *pryslop* (< rom. *prislop*) și ucr. *Pereslip* (< sl. com. **perslopŭ*) a se vedea CL, VII, nr. 1, p. 34 urm.

Scara, Scărișoara

Că oronimul *Scara* e de obicei numele unei trecători se poate deduce dintr-un nume ca *Șaua Scara*⁷⁹ din munții Făgărașului. Despre această șaua Manițiu scrie : „sintem la punctul de încrucișare [a drumului de creastă] cu drumul care pleacă de la Cumpăna-Argeș, taie linia de creastă, coboară la cabana Negoii și mai departe către localitatea Porumbacu”⁸⁰. Pentru locuitorii celor două versante ale munților Făgăraș, această șauă constituie un punct de foarte mare însemnătate. De aceea, în apropierea ei au fost create o mulțime de nume topice care o amintesc : *Muntele*⁸¹, *Vîrful*⁸², *Căldarea*⁸³, *Izvorul*⁸⁴, *Pîrîul Scara*⁸⁵. Și în Bucegi există *Vf. (Vîrful) Scara*⁸⁶, *Culmea Scara*⁸⁷, un „horn” numit *La Scară*⁸⁸. Un munte, un vîrf poate purta numele de *Scara*⁸⁹.

O trecătoare mai mică poate fi numită *Scărișoara*⁹⁰, *Scăricica*⁹¹, *Scăriga*⁹².

Sînt și localități cu nume asemănătoare (*Scara*, *Scăricica*, *Scăriga*, *Scărișoara*, *Scărișul*⁹³), care își datoresc numele cu siguranță unei trecători din apropiere.

Strunga

I.-A. Candrea definește *strunga* ca termen topografic : ‘trecătoare îngustă, spintecătură între doi munți ; vale pe unde se poate trece’⁹⁴. Asemenea trecători înguste sînt *Strunga Ciobanului*⁹⁵, *Strunga Doamnelor*⁹⁶ și *Strunga Iezerului* (numită și *Fereastra Răsăritului*)⁹⁷ în munții Făgărașului, și *Strunga Turnurilor*⁹⁸ în Bucegi. *Strunga Dracului* din apro-

⁷⁹ Manițiu, p. 31 urm., 39, 44, 78, 83 și harta de la p. 40—41.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 83.

⁸¹ *Ibid.*, p. 83.

⁸² *Ibid.*, harta de la p. 40—41.

⁸³ *Ibid.*, p. 31, 83.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 31, 39.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 39.

⁸⁶ Cristea-Dimitriu, p. 47, 52.

⁸⁷ *Ibid.*, loc. cit.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 152 urm. „Hornul” e un „spațiu de diferite lărgimi, adîncimi și de o înclinație pronunțată, între doi pereți stîlcoși” (*Bucegi*. Termeni uzuali în turismul de munte, s.v.).

⁸⁹ De exemplu, în munții Făgărașului, vîrful de lîngă *Șaua Scara* e numit simplu *Scara*. Manițiu, p. 31, 44, 78, 83 urm.

⁹⁰ Manițiu, harta de la p. 40—41 : *Scărișoara* (numele unui vîrf); p. 105 : *Scărișoara Mare*, *Scărișoara Mică* (numele a doi munți).

⁹¹ Iordan, p. 43.

⁹² *Ibid.*, loc. cit.

⁹³ *Ibid.*, loc. cit. Acad. Iorgu Iordan nu dă nici o explicație de ce au primit localitățile amintite numele de *Scara* etc.

⁹⁴ I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Carlea Românească”*, București, 1931, s. v. A se vedea și Manițiu, p. 100.

⁹⁵ Manițiu, p. 86, 89.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 146.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 15, 100.

⁹⁸ Cristea-Dimitriu, p. 331.

pierea vârfului Negoiului, după ce spintecătura de pe creastă coboară brusc constituind un „horn”⁹⁹. Dar și o șa mai largă poate fi numită *strungă*, cum e cazul cu *Șaua Strunga*¹⁰⁰, numită de geografi și turiști și *Pasul Strunga*¹⁰¹. Și numele *Strunga* a trecut adeseori asupra vîrfurilor și culmilor învecinate. În Bucegi, *Strungile Mari* e numele unui munte¹⁰², numit și *Muntele Strungile Mari*¹⁰³. Tot acolo două culmi poartă numele de *Culmea Strunga*¹⁰⁴ și *Padina Strunga* (o coamă)¹⁰⁵. *Strunga* se întilnește și ca nume de localități¹⁰⁶.

Șaua, Șeuța

Este termenul cel mai frecvent întrebuițat de turiști pentru a desemna o curmătură. Hărțile turistice și mai ales descrierile munților noștri și ale drumurilor, ale traseurilor turistice sînt pline de nume compuse în care primul element este *Șaua*. Iată cîteva din munții Făgărașului: *Șaua Bîndea*, ~ *Capra sau a Caprei*, ~ *Gîrbova*, ~ *Hirtopolui Ursului*, ~ *la Apa Cumpănită*, ~ *Idițelului*, ~ *lui Mogoș*, ~ *Orzăneaua sau ~ Orzănelei*, ~ *Paltinul*, ~ *Podragul*, ~ *Sărății*, ~ *Surul*, ~ *Ucea Mare*, ~ *Ucișoara*, ~ *Viștei Mari*, ~ *Viștișoarei* etc.¹⁰⁷. Din Bucegi: *Șaua Baiului*, ~ *Bucșoiului*, ~ *Caraimanului*, ~ *Căpățînii* (numită și *Curmătura Hornurilor*)¹⁰⁸, ~ *Clăbucetului*, *Șaua Cocorei*, ~ *Lucăcilă*, ~ *Măgura Cenușii*, ~ *Măldăieștilor* etc.¹⁰⁹. Probabil localnicii întrebuițează mai rar aceste nume compuse, mai ales în cazul tautologiilor create de turiști și geografi. În loc de *Șaua Cumpănița*, ~ *Scara*, ~ *Strunga* etc.¹¹⁰ ei zic simplu *Cumpănița*, *Scara*, *Strunga* sau, mai degrabă, *La Scară*, *La Strungă* etc. În munții Făgărașului o șa mai mică este numită, fără îndoială de localnici, *La Șeuța*¹¹¹.

Tarnița

Pe două arii destul de întinse nu se întrebuițează termenul de *șa*, ci numai acela de *tarniță* (v. harta alăturată întocmită pe baza materialului ALR). În interiorul acestor arii, și șaua dintre două vîrfuri de munte sau de deal e numită *tarniță*, care a servit de bază oronimelor și numelor

⁹⁹ Manițiu, p. 91.

¹⁰⁰ Cristea-Dimitriu, p. 43.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 161.

¹⁰² Cristea-Dimitriu, p. 331.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 43.

¹⁰⁴ *Ibid.*, loc. cit.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 163.

¹⁰⁶ Jordan, p. 532.

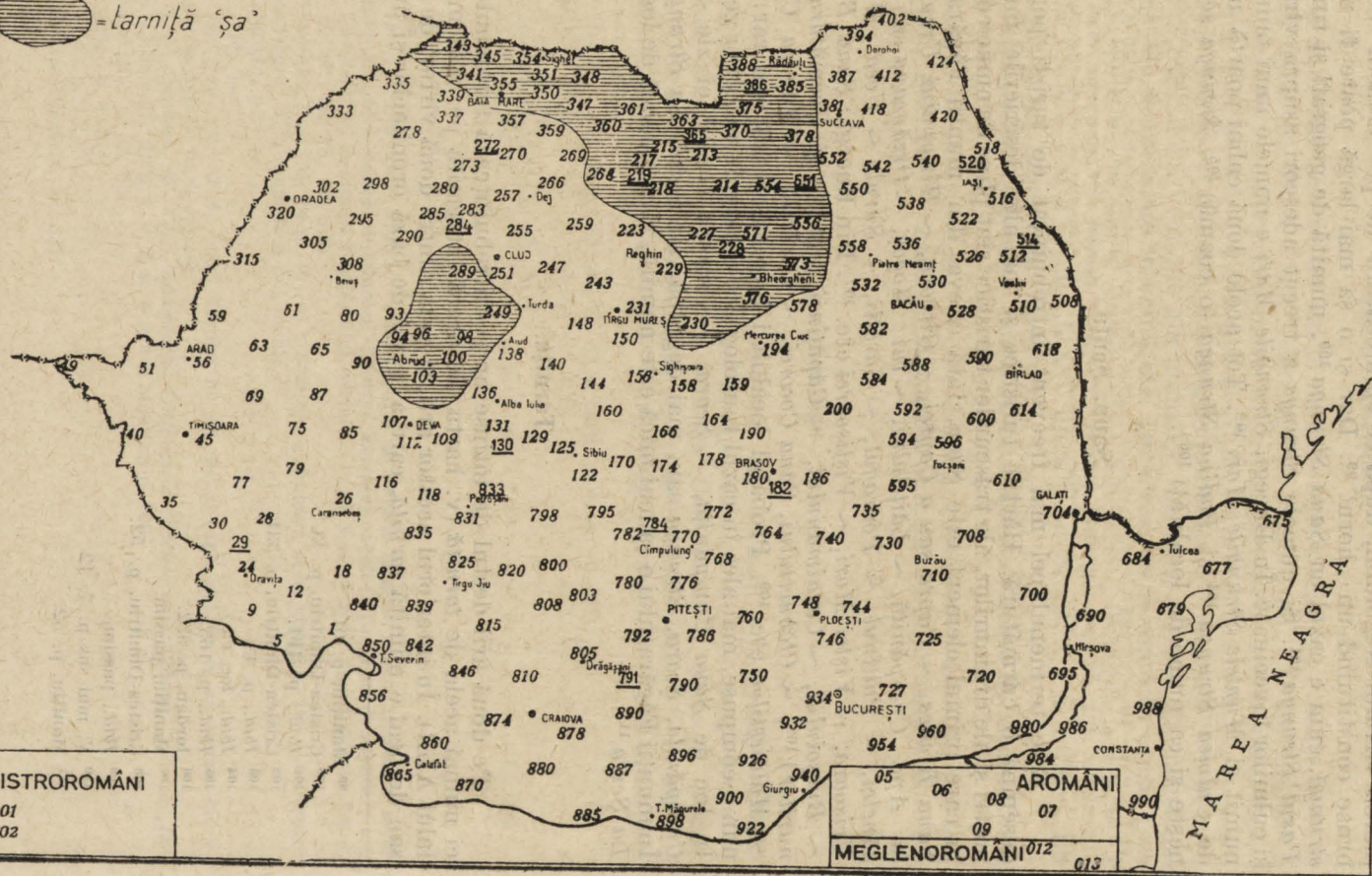
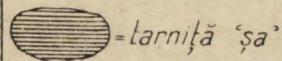
¹⁰⁷ Manițiu, passim.

¹⁰⁸ Cristea-Dimitriu, p. 52.

¹⁰⁹ *Ibid.*, passim.

¹¹⁰ V. mai sus p. 7, 12

¹¹¹ Manițiu, p. 52.

topice de felul lui *Tarnița*, *Tarnița Hoiturilor*, *Dealul Tarniței* ¹¹². Unele dintre aceste nume topice sînt din regiuni îndepărtate de ariile lui *tarniță* (cu sensul de șa în general), indicate pe harta alăturată. Aceasta se explică prin existența termenului de *tarniță* în multe regiuni ale țării desemnînd însă numai șaua „țărănească”, de obicei de lemn.

Am văzut mai sus, p. 7, că și cu prilejul anchetelor pentru ALR s-a obținut într-un punct răspunsul *tarniță* la întrebarea „trecătoare”. Localitatea respectivă, Pipirigul din rn. Tirgu-Neamț, purtînd numărul cartografic 551, e situată într-una din ariile unde există numai termenul *tarniță* și pentru șaua obișnuită.

Trecătoare

E termenul pe care îl întrebuințează, alături de *pas*, geografii pentru a desemna un loc de trecere printre munți, fie printr-un defileu, fie peste o șa.

Unii dintre ei preferă pe primul, alții pe al doilea. Pe unele hărți ale României, întîlnim nume de trecători formate numai cu primul, iar pe altele numai cu al doilea : *P(pasul) Vulcan*, *P. Lainici*, *P. Oituz* etc. sau *Tr. (trecătoarea) Predeal*, *Tr. Bran*, *Tr. Prislop* etc. Pe hărțile turistice sau în descrierile drumurilor de turism, asemenea nume nu apar. Singurul caz e, poate, acela al *Pasului Strunga* din Bucegi ¹¹³. Muntenii noștri nu întrebuințează acești termeni și nici n-au numit trecători cu ajutorul lor. Totuși școala îi răspindește tot mai mult. Am văzut mai sus, p. 7, că unii dintre informatorii ALR au răspuns cu acești termeni.

Numele atît de variate de trecători ne dovedesc cît de românească este toponimia noastră în regiunile de munte. Despre nici unul din numele înșirate nu se poate susține că n-ar fi fost creat de o populație care vorbea românește. Toate numele cu aspect slav au la bază apelative existente în limba română, cu excepția *Predealului*. Am văzut însă că existența, într-un trecut nu prea îndepărtat, a unei forme românești **predeal*, cu sensul de șa între doi munți sau între două șiruri de munți și de cumpănă a apelor, poate fi presupusă cu toată siguranța.

noiembrie 1965

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

¹¹² Iordan, p. 45. Privitor la *Piciorul Tarnița*, o ramificație a muntelui Sima, la vest de localitatea Bicaz, a se vedea *Ceahlău*, harta.

¹¹³ Cristea-Dimitriu, p. 161. Localnicii — e vorba de satele Branului — se pare că numesc acest pas simplu : *Strunga*. *Ibid.*, loc. cit.

TERMINOLOGIA ȘTIINȚIFICĂ ȘI TEHNICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DE

D. MACREA

Unul dintre fenomenele cele mai caracteristice ale epocii noastre este realizarea, într-un ritm fără precedent, a unui mare progres științific și tehnic în toate domeniile.

Fiecare națiune — fie că participă în măsură mai mare, fie că participă mai puțin la efectuarea lui — caută să-și însușească cât mai multe din cuceririle științei și tehnicii contemporane, pentru ca, prin ele, să-și ridice nivelul economic și cultural.

Progresul științific și tehnic contemporan ridică, pe lângă probleme economice și spirituale, importante probleme de ordin lingvistic, datorită faptului că numeroasele noțiuni noi care apar reclamă termeni noi pentru exprimarea lor adecvată.

Studiile relative la felul în care diferitele limbi își creează mijloacele lexicale pentru a exprima noțiunile noi ale științei și tehnicii contemporane sînt dintre cele mai actuale și mai utile.

În cele ce urmează vom expune rezultatele unei cercetări statistice pe care am făcut-o asupra lexicului științific și tehnic contemporan al limbii române, arătînd, în același timp, căile formării lui și locul pe care îl ocupă în ansamblul vocabularului ei.

Ca introducere a cercetării noastre amintim faptul că terminologia științifică și tehnică contemporană din limba română a început să se formeze la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a slăbirii stăpînirii otomane și a începutului dezvoltării relațiilor economice și culturale cu Occidentul. Noțiunile noi ale științei și tehnicii occidentale trebuiau exprimate prin cuvinte pe care vocabularul nostru vechi, legat de economia agricolă feudală și de economia casnică, nu le poseda. În această primă perioadă, principalele surse de creare a terminologiei științifice și tehnice au fost limbile neo-greacă, rusă și franceză în Muntenia și Moldova, latina, germana, italiana

și maghiara în Transilvania, procedeul cel mai uzitat fiind calcurile după aceste limbi.

După 1830, limba franceză devine principala sursă a terminologiei noastre științifice, care le înlocuiește treptat pe celelalte, iar mijloacele de formare a terminologiei nu mai sînt, în mod predominant, calcurile, ci împrumutul masiv de neologisme franceze, care, datorită structurii înrudite a celor două limbi, s-au adaptat cu ușurință cerințelor fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii române.

Nu vom insista asupra acestei perioade de început a terminologiei noastre științifice și tehnice contemporane, deoarece asupra ei a apărut de curînd o lucrare meritorie a lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești* (București, 1961).

Lexicul științific și tehnic al limbii române contemporane se caracterizează printr-o mare bogăție, care crește mereu, datorită dezvoltării impetuoase a științei și a tehnicii mondiale, pe care România, prin politica de industrializare intensă de astăzi, de dezvoltare și de răspîndire a culturii în masele largi, și-o însușește cu rapiditate.

Pînă acum cîteva decenii, terminologia științifică și tehnică românească, deși predominant de influență franceză, se caracteriza printr-o pronunțată lipsă de unitate, datorită specialiștilor care studiaseră în alte țări decît Franța, precum și dezvoltării relațiilor economice și tehnice cu numeroase alte țări. Acest fapt a determinat Academia Română să înceapă, în 1940, o acțiune de unificare și fixare a terminologiei științifice, pentru a pune capăt „unei stări de lucruri creatoare de confuziuni în predarea științelor exacte prin întrebuintarea de termeni cu semnificație diferită și chiar în discordanță cu spiritul limbii românești”, după cum sublinia broșura editată atunci de Academie¹. Se citau termeni ca *forță*, *putere*, *putință*, care se foloseau cu sensuri diferite în instituții științifice și în întreprinderi similare. În numeroase cazuri se foloseau termeni deosebiți pentru aceeași noțiune : *ghivent* și *filet*, *lagăr* și *palier*, *cuplu* și *ambreiaj*, *ac* și *macaz*, *așchie* și *span*, sau direct termeni străini : *gutieră*, *jet*, pe care nu-i înțelegeau decît specialiștii.

Acțiunea de unificare și fixare a terminologiei științifice și tehnice, schițată doar în 1940, a fost reluată, pe o bază nouă și sistematică, în 1949. Ea este îndeplinită mai ales de două instituții strîns legate de dezvoltarea științei și economiei din țara noastră : „Asociația inginerilor și tehnicienilor din România” (ASIT) și „Comisia de stat pentru standardizare”.

„Asociația inginerilor și tehnicienilor” a elaborat, începînd din 1949, cu colaborarea a aproape 400 de specialiști, o mare lucrare lexicografică, intitulată *Lexiconul tehnic român*, dicționar al termenilor de specialitate din științele pozitive. El a apărut, în primă ediție, între 1949 și 1955, în șapte volume, cuprinzînd 48 763 de termeni și constituind prima lucrare amplă de sistematizare și unificare a terminologiei tehnice românești. În 1956, a început elaborarea celei de-a doua ediții, care, folosind experiența cîștigată și înglobînd numeroșii termeni legați de ramurile noi de

¹ Vezi *Terminologia științifică românească. I Norme și precizări generale. 1. Științele matematice și fizice*, București, 1940.

producție apărute în procesul de industrializare a țării, cuprinde, în 17 volume, 90 000 de termeni titlu și 38 000 de termeni de referință. Numărul mare, de aproape 130 000 de termeni, din științele teoretice și aplicate, exprimă, prin el însuși, bogăția terminologiei tehnice românești, ca și progresul științei și tehnicii românești însuși.

A doua instituție pentru unificarea și fixarea terminologiei, „Comisia de stat pentru standardizare”, funcționează de asemenea din 1949, cu scopul principal de a stabili calitățile tehnice ale produselor create sau introduse în producție și care, implicit, se ocupă și de numirea acestora.

Munca de unificare și fixare a unei terminologii științifice și tehnice atât de bogate este o operație complexă care implică două procese complementare. Primul este clarificarea sistemului de noțiuni în fiecare domeniu al științei și tehnicii, iar al doilea, alegerea termenului lingvistic cel mai potrivit pentru fiecare noțiune.

Ațit redacția *Lexiconului tehnic român*, cit și „Comisia de stat pentru standardizare” au făcut adesea apel, în munca lor, la institutele de lingvistică din București și din Cluj ale Academiei ².

Colaborarea dintre specialiștii din diferitele ramuri ale științelor pozitive și dintre lingviști s-a impus de la sine, datorită faptului că unificarea și fixarea terminologiei științifice și tehnice este, așa precum am menționat, atât o problemă de sistematizare a noțiunilor, cit și de lingvistică propriu-zisă ³.

Principiul general în munca de unificare și fixare a terminologiei științifice și tehnice românești este grija pentru exprimarea exactă a noțiunilor și pentru respectul uzului lingvistic.

În această muncă s-au impus următoarele criterii cu caracter științific și practic :

1. Înlăturarea termenilor echivoci din cauza polisemantismului lor și, în măsura posibilului, a omonimelor și sinonimelor, pentru ca un termen să exprime cit mai adecvat o singură noțiune din sistemul unei specialități. Dacă în limba literaturii artistice, sinonimele și polisemantismul constituie un semn de bogăție, în cea științifică ele dau naștere la neajunsuri practice ;

² Vezi D. Macrea, *Lingvistica în sprijinul stabilirii terminologiei științifice*, în „Contemporanul”, nr. 39/1953, p. 5.

³ Vezi N. Profiri, *Cu privire la discuția asupra Lexiconului tehnic român*, în „Contemporanul”, nr. 9/1953, p. 5 ; Șt. Covaci și M. Radnev, *Unele probleme în legătură cu folosirea terminologiei științifice*, în „Contemporanul”, nr. 34/1953, p. 5 ; Gh. Ionescu-Sisești, *Cu privire la terminologia din domeniul agronomiei*, în „Contemporanul”, nr. 41/1953, p. 5 ; I. Nițulescu, *Probleme de terminologie științifică medicală*, în „Contemporanul”, nr. 44/1953, p. 5 ; Remus Răduț, *Terminologia în „Lexiconul tehnic român”*, în „Contemporanul” nr. 50/1953, p. 5 ; I. Milețineanu, *În legătură cu terminologia tehnică și științifică în standardele de stat*, în „Limba română”, III, 1954, nr. 3, p. 74—83 ; Ana Canarache și Constant Maneca, *În jurul problemei vocabularului științific și tehnic*, în „Limba română”, IV, 1955, nr. 6, p. 16—25 ; Constant Maneca, *Cu privire la activitatea de unificare a terminologiei științifice și tehnice*, „Limba română”, V, 1956, nr. 3, p. 46—54 ; idem, *Terminologia științifică și tehnică în Dicționarul general al limbii române*, „Limba română”, VIII, 1959, nr. 1, p. 33—44 ; idem, *Cuvinte compuse în terminologia științifică și tehnică actuală*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, București, Edit. Acad., 1959, p. 191—202.

2. adoptarea cu preferință a unui cuvînt românesc, simplu sau compus, în locul unui termen străin, atunci cînd uzul se poate lipsi de acesta din urmă. Această preferință nu este inspirată de vreo tendință puristă sau naționalistă, ci de faptul că, treptat, vocabularul românesc și-a creat mijloace proprii de o mai ușoară accesibilitate. Astfel, spre exemplu, s-a adoptat *alb de zinc*, în loc de „Zincweiss”, *arc*, în loc de „resort”, *bandă izolantă*, în loc de „Isolierband”, *răzuitor*, în loc de „șiclinc”, *lucru mecanic*, în loc de „travaliu”, *abatere*, în loc de „ecart”, *creștătură*, în loc de „ancoșă” ș.a.;

3. omonimele care, ca și sinonimele, constituie o greutate în fixarea terminologiei, sînt definite, cînd n-au putut fi eliminate, în funcție de sensul pe care îl au în fiecare domeniu de specialitate. Termeni ca *fus*, *armătură*, *rezistență*, fiind folosiți în mai multe ramuri ale tehnicii, se definesc în funcție de sensul specific pe care îl au în ramurile respective. Același tratament se aplică termenilor cu o singură formă la singular și cu două sau trei forme de plural cu sensuri diferite: *arc* (sg.) — *arce* și *arcuri* (pl.), *corp* (sg.) — *corpi* și *corpuri* (pl.), *strat* (sg.) — *strate* și *straturi* (pl.), *plan* (sg.), — *plane* și *planuri* (pl.), *cot* (sg.) — *coate*, *cofi* și *coturi* (pl.). La fel se procedează și cu termenii care au două forme la singular și o singură formă la plural: *ax*, *axă* (sg.) — *axe* (pl.);

4. s-au păstrat termenii străini înrădăcinați în uz: *anvelopă*, *bombeau*, *furnir*, *jalon*, *placheu*, *refracție*, *viteză* ș.a. Din aceeași categorie fac parte termenii intrați în uzul internațional general: *radio*, *telefon*, *televiziune*, *termometru*, pe care nimeni nu se poate gîndi să-i înlocuiască. Creșterea numărului de termeni internaționali este caracteristică astăzi nu numai pentru limbile deschise cum este româna, ci și pentru limbi închise în trecut, cum este spre exemplu maghiara, care, după ce vreme îndelungată a folosit aproape numai termeni creați prin mijloace lingvistice proprii, a început și ea să folosească, pentru ramurile noi ale științei, ca energia atomică, termenii uzuali astăzi în toate limbile de cultură;

5. dintre mai mulți termeni sinonimi de origine străină se caută să se aleagă cel mai apropiat de spiritul limbii române, adică cel care s-a încadrat mai adecvat în structura ei fonetică, lexicală și gramaticală. Această cerință este satisfăcută, în mod firesc, pentru limba română, de termenii de origine romanică, în special franceză, ceea ce explică marea lor abundență în vocabularul nostru științific și tehnic.

Situația, după origine, a terminologiei științifice și tehnice românești contemporane, am stabilit-o statistic, pe baza a două lucrări lexicografice foarte recente: *Dicționarul tehnic poliglot*, apărut în 1963, și *Dicționarul enciclopedic român*, din care au apărut, începînd din 1962, trei din cele patru volume proiectate.

Dicționarul tehnic poliglot, elaborat pe baza *Lexiconului tehnic român*, cuprinde 26 000 de termeni, în șase limbi: română, rusă, engleză, germană, franceză și maghiară.

Acest dicționar prezintă un interes direct pentru cercetarea noastră, deoarece el oferă un tablou sinoptic al termenilor în cele șase limbi și deci posibilitatea stabilirii cu ușurință a originii lor în limba română.

Am stabilit statistic, după acest dicționar, originea termenilor de la litera A, în număr de 2097, care este următoarea :

1) termeni pe care româna îi are comuni cu toate celelalte cinci limbi	16,70 %
2) comuni numai cu franceza	37,05 %
3) comuni numai cu franceza și engleza	12,11 %
4) comuni numai cu franceza, engleza și germana	1,76 %
5) comuni numai cu franceza, engleza, germana și rusa	1,85 %
6) comuni numai cu franceza, engleza și rusa	1,21 %
7) comuni numai cu franceza, rusa și maghiara	0,09 %
8) comuni numai cu franceza, germana, rusa și maghiara	0,28 %
9) comuni numai cu franceza și rusa	1,28 %
10) comuni numai cu franceza, germana și rusa	0,14 %
11) comuni numai cu franceza, germana și maghiara	0,23 %
12) comuni numai cu franceza și germana	0,33 %
13) comuni numai cu franceza, engleza, rusa și maghiara	0,33 %
14) comuni numai cu engleza	0,57 %
15) comuni numai cu engleza și germana	0,09 %
16) comuni numai cu engleza, rusa și maghiara	0,09 %
17) comuni numai cu engleza, germana, rusa și maghiara	0,23 %
18) comuni numai cu germana	2,24 %
19) comuni numai cu germana și rusa	0,09 %
20) comuni numai cu germana, rusa și maghiara	0,14 %
21) comuni numai cu rusa	0,63 %
22) comuni numai cu rusa și maghiara	0,09 %
23) comuni numai cu maghiara	0,09 %
24) Creații lexicale românești	22,17 %

Adunînd numărul termenilor pe care limba română îi are comuni numai cu franceza, cu cei pe care îi are comuni cu franceza și total sau parțial cu celelalte limbi, obținem un total de 73,39%. Acest total reprezintă în română, în realitate, influența directă a limbii franceze, dat fiind că și termenii comuni cu franceza și celelalte limbi sînt în română, în marea lor majoritate, tot de origine franceză.

Creațiile lexicale românești, însumînd 22,17% sînt, în bună parte, calcări după celelalte limbi, îndeosebi după franceză. Termenii de origine franceză, împreună cu creațiile lexicale românești, se ridică la un total de 95,56%, ceea ce asigură omogenitatea lexicului științific și tehnic al românei contemporane

Predominarea influenței franceze în terminologia științelor pozitive și în tehnica românească nu este un fapt izolat, ci această influență este la fel de pronunțată și în terminologia științelor sociale. Această situație este confirmată prin analiza etimologică a termenilor din *Dicționarul enciclopedic român*. Acest dicționar cuprinde, pe lângă terminologia științelor pozitive de o mai largă circulație, îndeosebi terminologia științelor

sociale : filozofie, economie, sociologie, drept, istorie, lingvistică etc., deci o sferă mai largă de noțiuni științifice decât dicționarele tehnice propriu-zise. Am analizat originea termenilor cuprinși în primele două volume, în număr de 9 076. Situația statistică este următoarea :

1. Termeni de origine franceză	70,79 %
2. Cuvinte românești	18,59 %
3. Neologisme din latină	3,83 %
4. Termeni de origine italiană	1,88 %
5. Termeni de origine germană	1,62 %
6. Termeni de origine greacă	1,32 %
7. Termeni de origine engleză	0,97 %
8. Termeni de origine rusă	0,57 %
9. Termeni spanioli	0,17 %
10. Termeni portughezi	0,02 %
11. Termeni sanscriți	0,03 %
12. Termeni chinezi	0,02 %
13. Termeni arabi	0,02 %
14. Termeni tătarăști	0,01 %
15. Termeni suedezi	0,01 %
16. Termeni mongoli	0,01 %

Deci și în acest dicționar termenii de origine franceză, care reprezintă 70,79 %, împreună cu neologismele din latină, 3,83 %, cu cele de origine italiană, 1,88 %, cu cele spaniole și portugheze și cu creațiile românești, reprezintă un total de 95,39 %, adică același rezultat ca în *Dicționarul tehnic poliglot*.

Dacă comparăm, în continuare, structura etimologică a vocabularului științific și tehnic românesc, oglindită în cele două dicționare de mai sus, cu cea cuprinsă în *Dicționarul limbii române moderne*, apărut în 1958, adică al limbii literare curente, vorbită de cercurile largi ale oamenilor culti, proporția elementelor de origine franceză și romanică, fără să fie atât de ridicată ca în cele două dicționare tehnice, este totuși predominantă. În acest din urmă dicționar, cuvintele de origine franceză reprezintă 38,42 %, la care adăugând pe cele moștenite din latină și pe cele împrumutate din latină și din celelalte limbi romanice, ajungem la un total de 62,85 %. Diferența care se constată în această privință între cele două dicționare tehnico-științifice și cel al limbii române moderne se expică prin faptul că în limba literară curentă se manifestă puternic graiul popular, și, într-o măsură din ce în ce mai redusă, unele influențe istorice exercitate asupra vocabularului românesc (slavă, neogreacă, turcă, maghiară ș.a.)⁴.

Din cercetarea noastră se desprind următoarele concluzii :

1. limba română contemporană dispune de o numeroasă terminologie științifică și tehnică, rezultat al capacității ei de adaptare de neologisme și de creare de cuvinte noi ;

⁴ Vezi D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în „Cercetări de lingvistică”, V, 1960, nr. 1—2, p. 39—55.

2. dezvoltarea lexicului științific și tehnic românesc s-a făcut prin contactul strâns cu Occidentul, în special cu Franța, ceea ce explică caracterul lui predominant românesc ;

3. procentul ridicat al termenilor de origine franceză în diferitele sfere de întrebuințare, adică atât în vocabularul tehnico-științific, cât și în cel literar de uz general, dovedește nu numai afinitatea structurală a limbii române cu franceza, ci și faptul că limba franceză este pentru limba română, de mai bine de un secol și jumătate, o sursă vie și continuă de împrumuturi lexicale, o fereastră larg deschisă pentru noțiunile civilizației și culturii moderne în permanentă creștere ;

4. bogăția terminologiei științifice și tehnice românești este o dovadă pozitivă a dezvoltării limbii române la nivelul cerințelor științei și tehnicii contemporane și o confirmare a strânsei legături dintre cultură și limbă, cea dintâi condiționând și stimulând dezvoltarea celeilalte.

octombrie 1965

București, Piața Romană 9

CU PRIVIRE LA REGIMUL ARTICOLULUI POSESIV (GENITIVAL) ȘI AL ARTICOLULUI DEMONSTRATIV (ADJECTIVAL) ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

BELA KELEMEN

Pentru a putea studia istoria sistemului și a structurii limbii se impune stabilirea și descrierea lor sincronică. Compararea stadiilor succesive de limbă scoate în relief schimbările survenite de-a lungul veacurilor și formează în felul acesta elementele necesare pentru istoria limbii. Cu cât secțiunile de descriere sincronică sînt mai dese, cu atît se pot sesiza mai precis fazele ei diacronice.

În ultima sa lucrare despre limba română din secolele al XIII-lea, al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, acad. Al. Rosetti a înfățișat diversele ei stadii de dezvoltare¹, dar așa cum precizează în prefață, nu analizează toate particularitățile de limbă din perioada amintită. Din capitolul consacrat morfologiei textelor din secolul al XVI-lea, de exemplu, a lăsat de-o parte tot ceea ce apare neschimbat în zilele noastre, insistînd numai asupra faptelor caracteristice². Lucrarea acad. Al. Rosetti, și alte cîteva studii, ne oferă material suficient pentru descrierea sincronică a sistemului și structurii limbii române pînă în secolul al XVI-lea.

Ne lipsește însă o înfățișare exhaustivă a faptelor de limbă din secolul al XVII-lea, care trebuie să se întemeieze pe analiza tuturor tipăriturilor din acea vreme.

Prin lucrarea de față ne-am propus să aducem o contribuție la crearea premiselor unei prezentări sintetice. În cele ce urmează ne vom ocupa de un aspect al morfologiei limbii române în secolul al XVII-lea, anume formele articolului posesiv (genitival) și ale articolului demonstrativ (adjectival) întrebunțate de Ioan Zoba din Vinț, în *Cărare pre scurte pre fapte bune* 4dreptătoare, Bălgrad, 1685.

¹ Acad. Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XIII-lea - al XVI-lea*, Edit. Acad. R.P.R., 1956.

² Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 3-4.

Deși numai o sută trei ani despart apariția acestei cărți de aceea a ultimei cărți românești tipărite în secolul al XVI-lea, *Palia de la Orăstie*, 1582, întrebuințarea celor două feluri de articole este mai apropiată de limba literară contemporană nouă decât de cea a primelor tipărituri românești. Din acest motiv, spre deosebire de acad. Al. Rosetti, vom înșira atât formele și construcțiile vechi, proprii acestui secol, cât și acelea care se află în limba română de azi.

A. Articolul posesiv (genitivul)

Acest articol îndeplinește în cartea lui Ioan Zoba aceleași funcții ca și în limba română contemporană.

În cele ce urmează vom prezenta exhaustiv toate construcțiile în care apare articolul posesiv³.

1. Articolul posesiv însoțește genitivul substantivelor:

putēre crăiasc a Măriei tale f. II v°, r. 5—6; *supt arepile preveghetoare a părintelui blagoslovit a Măriei tale și alb Craiului milostiv al nostru* f. II v°, r. 9—12; *sluga mai mică și plecată a Măriei tale* f. III r°, r. 6—7; *cučerniciă păgubitoare a lumii* f. I v°, r. 8—9; *multe primejdii a păcatelor* f. 2 r°, r. 3—4; *pačē ča b[l]a[go]s[lo]vită a cunoștinței sufletului* f. 3 r°, r. 4—5; *ca nește negoate prilestitoare ale Satanei* f. 6 r°, r. 2—3; *▲naintē lui D[u]mnezău ș-a oămenilor* f. 10 r°, r. 8—9; *▲că și sufletul tău lucrul spurcat al trupului să nu-l iubască* f. 18 r°, r. 15—16 și f. 18 v°, r. 1; *ară ▲streina de cătră ei inimile părinților și a mămănilor vitregi* f. 68 v°, r. 8—10; *iară atunci n-are face lucrul bun al creștinătății* f. 69 v°, r. 3—4; *munca slugilor ș-a slujnicilor* f. 72 r°, r. 6; *cu bună cunoștință a sufletului* f. 73 r°, r. 12—13; *Trăaste cu măsură dară ▲naintē slujbei ▲rândul muncării și a bănturii* f. 94 r°, r. 2—4; *și ▲bunēză hula ča păgubitoare a nevrēdnicilor* f. 98 v°, r. 14—15; *rândul slugilor... și a slujnicilor*, *sumarul* f. 2 r°, r. 13—14.

2. Însoțește genitivul pronumelor

a) personale :

nu ești destoinic cumă numele sf[i]nt al lui să-l pomenești ... f. 14 r°, r. 6—8; *de bărbatul ei să sē tēmă ca de alb ei capă mai mare* f. 54 v°, r. 7—8; *o parte de trup al ei* f. 55 r°, r. 2—3; *au albe port al lui* f. [84/A] r°, r. 2—3.

³ Cu excepția punctului imediat următor (1), unde în lipsă de spațiu a trebuit să renunț la o bună parte a exemplelor. Ele sînt însă calculate la statistică. — La transcriere am aplicat sistemul de transliterare adoptat de Florica Dimitrescu în *Tetraevangheliarul tipărit de Coresi, Brașov, 1560—1561*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 27. Literele aruncate deasupra rîndului sînt transcrise în rînd.

b) relative :

că acolo și atunčî iaste între ei D[u]mnezău vede faptele lōr pre a cărua vedēre a asculta cuvîntul lui cel sfîi jntb cu ūrōb și cu durmitare f. 93 r°, r. 2—7.

c) nehotărîte :

carele toate căile a tuturor le socotēște f. 1 v°, r. 16 și f. 2 r°, r. 1.

3. Intră în componența pronumelor posesive :

cu cînste să pot purta grije pre tine și pre ai tăi f. 9 v°, r. 3—5 ; să rămē
 ♣ hotarul rîndualei sale adecκ să sκ sature cu al său f. 41 r°, r. 10—12 ;
 că D[um]nezău pre ai săi de multe ōri au deprinsb și atunčb a-î destoinici f. 85/A v^o, r. 12—14.

4. Însotește adjectivele posesive :

cu buzele spurcate ale tale f. 14 r°, r. 8 ; pre tine să nu te ūrascκ pentru vrunb lucru alb tău necuvōs f. 31 r°, r. 8—10 ; acēκ deregătorie a ta f. 37 v°, r. 14—15 ; i-aū dat prē cēκ supb purtătura de grije a lōr f. 64 r°, r. 3—4 ; că de vōrb čerta tare pre fiastri cu multb și mai curādb va eși vēstē cκ rκ decōb cādb vōr čerta pre ai lōr prunčî f. 65 v°, r. 8—12 ; au cu alt lucru necuvōs al tău f. 83/A r^o, r. 1—2 ; au pre alt priātin al tău ♣telegătōriu f. 86/A v^o, r. 6—7.

5. Intră în componența numeralelor ordinale :

♣n al patrulb rādb f. 5 v°, r. 9—10 ; la a treκ carte a lui Moysi f. 33 v°, r. 16 ; mai susb ♣n al trele rādb f. 44 v°, r. 5.

La tratarea articolului posesiv nu am avut în vedere construcțiile în care apare prepoziția *a* cu valoare de articol posesiv înaintea numeralului nehotărît *mulți*, *multe*⁴. De asemenea nu ne-am ocupat nici de construcțiile *a tot*, *a toată* cu valoare de genitiv⁵.

Funcția cea mai obișnuită a articolului posesiv, după cum am văzut, este aceea de semn al cazului genitiv (vezi la 1, 2). Pe lîngă aceasta mai îndeplinește și funcția de a fi element component al pronumelor posesive, al adjectivelor posesive și al numeralelor ordinale (vezi la 3, 4, 5).

Că și în limba română modernă, articolul posesiv se folosește și la coordonarea mai multor genitive, atribute ale aceluiași substantiv :

ceva poκκ a mēncării și a beuturii f. 30 r°, r. 2—3 ; la vrāmκ slujbei d[u]mnezbești, a cāntării, a rugăciunei și a propovedaniei f. 48 r°, r. 14—16 ; să sκ sature fečōrii cu purtătura de grije cκ bunκ a părinților ș-a maičelōr f. 62, r^o, r. 7—9 ; fără de părκrκ părinților și a mumκnilōr f. 62 v°, r. 16 și f. 63 r°, r. 1—2 ; voκ părinților și a maičelōr vitreğb f. 66 v°, r. 15—16 ; arκ ♣streina de către ei inimile părinților și a mumκnilōr

⁴ În textul studiat de noi se găsesc două construcții de acest fel.

⁵ Aceste construcții apar de șapte ori în *Cărare pre scurt* ...

vitreği f. 68 v°, r. 8—10; *munca slugilor ș-a slujničelōr* f. 72 r°, r. 6; *Pre pačē sārāčیلōrb, pre a ōamenیلōr sār poarte mare grije* f. 77 v°, r. 4—6; *čē iaste deregātorīa preōčilōrb cātrā mirēnī și a mirēnیلōr cātrā preōšb* f. 85 v°, r. 2—5.

Formele articolului posesiv sînt, ca și în limba literară de azi, *al, a, ai, ale*. Folosirea lor însă nu este consecventă.

1. Se folosește ca în limba literară de azi, acordîndu-se cu substantivul determinat și nu cu substantivul sau cu pronumele în genitiv ori cu adjectivul posesiv pe care îl precedă.

Masculin singular * :

alb Craiului milostivb alb nostru f. II v°, r. 11—12; *lucrubb bunb alb creștinității* f. 69 v°, r. 3—4; *mesterșugul čelb hiclēnš alb Satanei* f. 91 r°, r. 1—2; *numele sf[i]nt alb lui* f. 14 r°, r. 7; *alb ēi capb maī mare* f. 55 r°, r. 8; *au altb portb alb lui* f. 84/A r°, r. 2—3; *vrubb lucrū alb tău necuvios f.* 31 r°, r. 9—10; *au cu alt lucrū necuviosb al tău* f. 83/A r°, r. 1—2; *au pre alt priātīn al tău înțelegătōriū* f. 86/A v°, r. 6—7.

Masculin plural :

sā poși aghiuta pre sf[i]nții čei lipsiți ai lui H[risto]s f. 49 v°, r. 13—14; *ca ochiī maīčelōrb cu mare socotințā preveghețōrī ca ai vlturului* f. 78 r°, r. 13—15; *pre ai lōr prunčī* f. 65 v°, r. 12.

Feminin singular :

putēre crāiascā a Māriei tale f. II v°, r. 5—6; *slug , maī micā și plecatā a Māriei tale* f. III r°, r. 6—7; *cučerničīa păgubitoare a lumīi* f. 1 v°, r. 8—9; *pačē čā b[l]a[go]s[lo]vitā a cunoștinței sufletului* f. 3 r°, r. 4—5; *pnaintē lui D[um]nezāu ș-a ōamenilōr* f. 10 r°, r. 8—9; *podā a mōncārīi și a beuturīi* f. 30 r°, r. 2—3; *cu munca dirēptā a mōnilōrb tale* f. 32 r°, r. 8; *munca ōstenitoare a chemăturīi sale* f. 42 r°, r. 16 și v°, r. 1; *multā vrēme de folosb bunb a lucrului* f. 44 r°, r. 3—4; *ūrmara čē fără de trēbā a nāravului čelui rău . . .* f. 45 v°, r. 6—7; *la vrāmā slujbei d[um]nezzești a cōntārīi, a rugăciuneī și a propovedanieī* f. 48 r°, r. 14—16; *sā gătești čeva pre ačā zi a D[um]nului . . .* f. 49 v°, r. 11—12; *cu purtătura de grije čā bunā a părințilōr ș-a maīčelōr* f. 62 r°, r. 7—9; *fără de pārāra părințilōr și a mumānilōr* f. 62 v°, r. 16 și f. 63 r°, r. 1—2; *cu ačēā socotințā (milā) a sārāčilōr* f. 65 r°, r. 1—2; *voā părințilōr și a maīčelōr vitreğb* f. 66 v°, r. 15—16; *munca slugilōr ș-a slujničelōr* f. 72 r°, r. 6; *cu bunā cunoștințā a sufletului* f. 73 r°, r. 12—13; *Sā ā nume de bine și dojana și čertare a stăpēnilōr* f. 74 v°, r. 4—5; *Pre pačē sārāčilōrb, pre a ōamenilōr sār poarte mare grije* f. 77 v°, r. 4—6; *dregātorīa preōčilōrb cātrā mirēnī și a mirēnیلōr către preōšb* f. 85 v°, r. 2—5; *Agonisita čā trupascā a binelui trecătorīu* f. 91 r°, r. 7—8; *hula čā păgubitoare a nevrēdničیلōrb* f. 98 v°,

* De aici încolo nu cităm decît acel fragment din context care ne interesează aici.

r. 14—15; *D[un]mnezău vede faptele l[or] pre a cărua ved[er]e* (sic!) ... f. 93 r°, r. 3—5; *a[ce]a dregătorie a ta f. 37 v°, r. 14—15; purtătura de grije a l[or] f. 64 r°, r. 4.*

Feminin plural :

ca nește negoațe prilăstitoare ale Satanei f. 6 r°, r. 2—3; *ca nește zăloațe puse la tine ale sp[er]i[te]i tale* f. 19 v°, r. 14—15; *Vare țe cuvinte ale ăvățătorului ve[st]i predeșe că vin[te] spre tine* f. 84/A v^o, r. 12—13.

2. Se folosește și forma invariabilă *a*, o particularitate a graiului lui Ioan Zoba. Această formă apare, ca o abatere de la întrebuintarea corectă, în următoarele construcții :

în locul formei de masculin sg. *al* :

a părintelui blagoslovit a Măriei tale f. II v^o, r. 9—11; *niče țin prilej bun a faptelor cel[or] bune* f. 19 r°, r. 1—2; *urmară țe fără de trebă a năravului celui rău a omului leneș* f. 45 v°, r. 6—8; *rândul slușil[or]* ... și *a slujnișilor* *sumarul* f. 2 r°, r. 13—14.

În locul formei de feminin pl. *ale* :

carele toate căile a tuturor le socotește f. 1 v°, r. 16 și f. 2 r°, r. 1; *supt arepile preveghetoare a părintelui blagoslovit* f. II v^o, r. 8—9; *multe primejdii a păcatelor* f. 2 r°, r. 3—4; *faptele țele păcătoase a răilor* f. 24 r°, r. 15—16; *niče alte dezmierdăciuni a trupului tău* f. 49 r°, r. 2—3; *pildele țele laudate a părinților și a mumănilor alegând a faptelor cel[or] bune* f. 62 v°, r. 11—14; *inimile părinților și a mumănilor vitreși* f. 68 v°, r. 9—10; *protiva răutăților ca a leilor* f. 78 r°, r. 16 și v^o, r. 1; *Văzând lucrurile țele bune a domnilor* f. 80 r°, r. 10—11; *din gândurile țele multe a grijii acesții lumii* f. 92 r°, r. 1—3; *vede faptele l[or] pre a cărua ved[er]e* ... f. 93 r°, r. 4—5.

Articolul posesiv apare de șaptezeci și una de ori în *Cărare pre scurtb pre fapte bune ădreptătoare*. Situația folosirii ei în lumina statisticii se prezintă astfel :

Se folosește ca în limba literară de azi		Se folosește forma invariabilă ca în graiul lui Ioan Zoba	
Frecvența absolută, cuvinte de text	Frecvența relativă %	Frecvența absolută, cuvinte de text	Frecvența relativă %
54	76,05	17	23,97

Forma invariabilă *a* se folosește fie în locul articolului masculin singular *al*, fie în locul articolului feminin plural *ale*. Ea nu apare niciodată

în locul articolului masculin plural *ai*. Statistic situația se prezintă în felul următor :

Forma invariabilă <i>a</i> apare în locul forme de masc. sg. <i>al</i>		Forma invariabilă <i>a</i> apare în locul forme de fem. pl. <i>ale</i>		Total
Frecvența absolută, cuvinte de text	Frecvența relativă %	Frecvența absolută, cuvinte de text	Frecvența relativă %	
4	23,53	13	76,47	17

Din cele de mai sus se degajă următoarele concluzii :

a) În marea majoritate a cazurilor (76,05 %), Ioan Zoba a respectat principiul acordării articolului posesiv cu substantivul determinat. Acest lucru arată că exista o normă a limbii scrise.

b) Sub influența graiului pământului său natal cărturarul transilvănean a folosit și forma invariabilă *a* a acestui articol. Este însă relativ redus (23, 97 %) numărul construcțiilor în care nu s-a făcut acordul.

Avînd la îndemînă datele de mai sus, consultînd și materialul *Atlasului lingvistic român II*, credem că este locul să atragem atenția și noi asupra unei păreri greșite în legătură cu răspîndirea folosirii forme invariabile a articolului posesiv, greșeală care se perindă dintr-o lucrare în alta.

Acad. Al. Rosetti arată că în textele rotacizante din secolul al XVI-lea, pe lângă formele masc. sg. *al*, pl. *ai*, fem. sg. *a*, pl. *ale*, apare și forma invariabilă *a*. D-sa consideră drept o eroare a susține că *a* s-a păstrat în Moldova, cum afirmă I.—A. Candrea și Ov. Densusianu în *Dicționarul etimologic al limbii române*⁷. Cu toate că există această avertizare a acad. Al. Rosetti, în ediția a II-a a *Gramaticii limbii române* se afirmă că „În graiul moldovenesc și la unii scriitori, mai ales din secolul trecut, apare și o formă invariabilă a articolului posesiv *a*, care nu a fost acceptată însă în limba literară contemporană”⁸.

Hărțile nr. 1 și 2 arată că folosirea forme invariabile *a* a articolului posesiv, atît la singular, cît și la plural, se folosește pe o arie întinsă, care cuprinde Banatul, Crișana, Transilvania, cu excepția a 4 puncte din sudul acestei provincii, și Moldova.

Datele luate din *Cărare pre scurte pre fapte bune* [†]*dreptătoare* arată că Ioan Zoba se supunea în general normei limbii scrise, dar forma invariabilă *a*, pe care o avea în grai, de multe ori apare în scris și în Transilvania⁹. Această formă este atestată și în textele rotacizante din secolul al XVI-lea, de asemenea și în unele texte din secolul al XVII-lea.

⁷ Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 135—136.

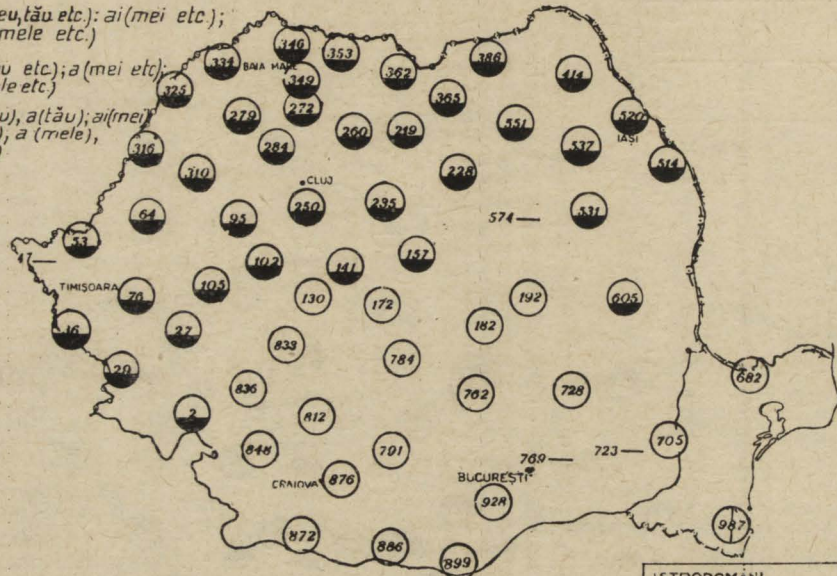
⁸ *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 105.

⁹ Această formă apare și în textele din secolul al XVI-lea cum am arătat mai înainte. Vezi și notele 7 și 8.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)

HARTA 1.

- *Al*(meu,tău etc.): *ai*(mei etc.);
ale(mele etc.)
- ◐ *A*(meu etc); *a*(mei etc);
a(mele etc)
- ◑ *Al*(meu), *a*(tău); *ai*(mei)
a(tăi), *a*(mele),
a(lor)

ISTROROMÂNI

02

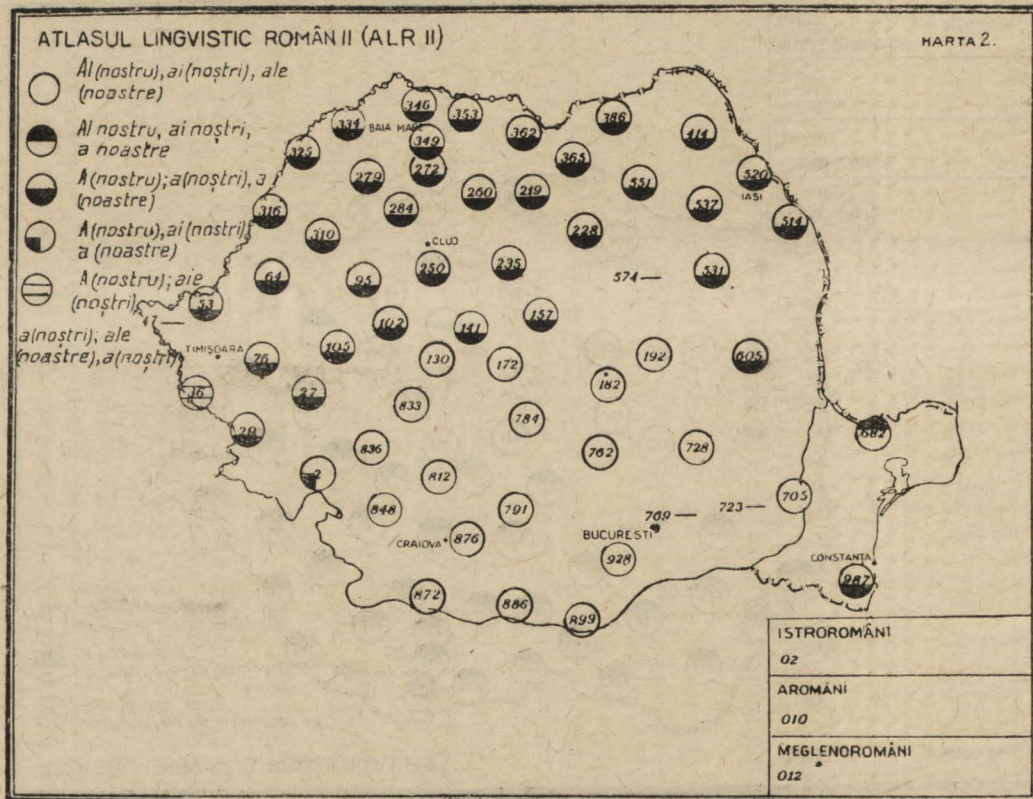
AROMÂNI

010

MEGLENOROMÂNI

012

Dată fiind aria mare de răspîndire a acestei forme în limba vorbită de astăzi, ea apare uneori și în scris, fiind însă o greșeală, trebuie evitată¹⁰.

B. Articolul demonstrativ (adjectival)

Ca și la articolul posesiv genitival, și în acest capitol vom prezenta exhaustiv toate construcțiile în care se găsește articolul demonstrativ (adjectival), deoarece numai în felul acesta putem face constatări valabile în ceea ce privește folosirea lui.

Articolul demonstrativ (adjectival) cunoaște următorul regim în cartea lui Ioan Zoba.

1. Leagă un substantiv articulat cu articolul hotărît de determinantul său.

Masculin singular :

lucrulu cel bun f. 4 v°, r. 13; *năravul cel bun* f. 46 r°, r. 5—6; *cărcima vinului celui bun* f. 46 v°, r. 5; *lipsa și binele cel depreună* f. 79 v°, r. 7—8; *pre leulu cel mort* f. 80 v°, r. 14—15; *meșterșugul cel hicleń al Satanei* f. 91 r°, r. 1—2.

Masculin plural :

oamenii lui D[u]mnezău cei sff[i]nți f. 2 v°, r. 12—13; *să-ți aduși aminte despre sāraci cei lipsiți* f. 30 r°, r. 6—8; *nime dintre oamenii cei buni* f. 31 r°, r. 6—7; *pre sff[i]nții cei lipsiți* f. 49 v°, r. 13—14; *părinților celor buni* f. 69 r°, r. 16; *a domnilor celor buni* f. 80 r°, r. 11; *pre domnii cei buni* f. 80 v°, r. 13; *cătră păstori cei buni* f. 83 r°, r. 8; *cărtularii cei vâțați* f. 94 r°, r. 11—12.

Feminin singular :

hiclenia cea ascunsă f. 1 v°, r. 7; *firă ta cea zdrobită* f. 2 v°, r. 3; *pacea cea b[ł]a[go]s[lo]vită a cunoștinței sufletului* f. 3 r°, r. 4—5; *petrecania cea păgubitoare* f. 6 r°, p. 12—13; *urđinară cea nefolositoare la locuri vestite și deprtate* f. 6 r°, r. 14—16; *lăcomia cea păgubitoare* f. 6 v°, r. 14—15; *smbăta lui D[u]mnezău că sff[i]ntă* f. 16 r°, r. 13—14; *cum a viața cea fericită așa și a nefericită* f. 17 r°, r. 2—4; *dragostă frățască cea dirăptă* f. 23 r°, r. 15—16; *ca și apa mării că sārătă* f. 46 r°, r. 6; *avuiă că agonisită* f. 46 v°, r. 7—8; *săndătate că bună* f. 46 v°, r. 9—10; *lăgă cea dirăptă* f. 48 r°, r. 12; *partă cea ră* f. 50 v°, r. 10; *ca maica cea dulce* f. 55 v°, r. 2—3; *dragostă cea curată* f. 57 r°, r. 15; *cu purtătura de grije cea bună a părinților ș-a măicelor* f. 62 r°, r. 7—9; *giudecata cea ră* f. 65 r°, r. 8; *veste cea ră* f. 65 v°, r. 10; *cu purtare lă de grije cea bună* f. 67 r°, r. 2—3; *lăgă cea dirăptă* f. 76 r°, r. 10; *lăgă cea dirăptă* f. 76 r°, r. 14; *neprečeperă oamenilor cea mare* f. 90 v°, r. 11—12; *sămănța cea abitoare* f. 91 r°, r. 3; *agonisita cea trupască a binelui trecătoriu* f. 91 r°, r. 7—8; *Petrecania cea nesădiōasă la masă* f. 91 r°, r. 12—13; *Trufa cea arezută*

¹⁰ Cf. și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Edit. Min. Înv., 1956, p. 328, 604—606; *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 105.

f. 92 r°, r. 6; *▲vădătura ăa lungă* f. 92 v°, r. 9; *hula ăa păgubitoare* f. 98 v°, r. 14; *maica ăa dulce* f. 99 v°, r. 3; *▲durarē ăē bună* *sumarul* f. 1 v°, r. 9.

Feminin plural :

pentru faptele tale ăele păcătoase f. 7 r°, r. 6—7; *▲protiva ăelōr venitoare luptēză* *cu* ... f. 7 r°, r. 12—13; *fačerē lucrurilor ăelōr bune* f. 19 r°, r. 12—13; *faptele ăele păcătoase* f. 24 r°, r. 15—16; *lucrurile ăele cuntenite* f. 45 v°, r. 14—15; *dulăța apelōr ăelor bune de băuť* f. 46 r°, r. 7—8; *zilele și ăasurile ăele bune* f. 46 v°, r. 16; *cu trupul și cu sufletul te dăruăște pre tine pre slujba D[u]mnezăului tău ăa sf[i]ntă* f. 49 r°, r. 5—8; *▲vădăturile ăele depreună* f. 50 r°, r. 7; *faptele ăele bune* f. 58 v°, r. 11; *faptele ăele rēle* f. 59 r°, r. 12; *pildele ăele lăudate* f. 62 v°, r. 11—12; *a faptelōr ăelōr bune* f. 62 v°, r. 13—14; *leģile ăele bune* f. 77 r°, r. 1; *văzândă lucrurile ăele bune* f. 80 r°, r. 10—11; *tainele ăele sf[i]nte* f. 81 r°, r. 15—16; *ca și ăile ăele bune* f. 83 r°, r. 7—8; *a plini lucrurile ăele bune și a ăconģitura ăele rēle cuntenite* f. 86 v°, r. 9—10; *cuvintele lui D[um]nezău ăele bune* f. 87/A v°, r. 16; *▲lucrurile ăele bune* f. 87/A r°, r. 12—13; *fața lui D[um]nezău ăa mziōasă* f. 90 r°, r. 12; *mințile ăele trēzve* f. 91 r°, r. 4—5; *ģndurile ăele multe* f. 92 r°, r. 2—3.

În lumina datelor statistice situația articolului demonstrativ sau adjectival este următoarea :

	Singular	Plural	Total
Masculin	6	9	15
Feminin	32	23	55
Total	38	32	70

2. Frecvente sînt și cazurile cînd substantivul articulat cu articolul hotărît este urmat de un pronume posesiv însoțit de articolul demonstrativ (adjectival) și apoi de determinantul adjectival :

Masculin singular :

D[u]mnezăul tău ăel tare f. 16 v°, r. 9—10; *trupul tău ăel dosădit* f. 26 r°, r. 4; *cu meșterșugul tău ăel hicleń* f. 33 r°, r. 1—2; *pre nēmul tău ăel lipsit* f. 36 r°, r. 5—6; *cuvēntul lui ăel sf[i]nt* f. 93 r°, r. 5—6; *să asculte cuvēntul lui ăel sf[i]nt* f. 96 v°, r. 14—15.

Masculin plural :

mădulariu soľ ești și tu pīntinilōr tăi ăelōr lipsiți f. 23 r°, r. 5—7; *pārīnți lōr ăei vrēdnici* f. 63 r°, r. 3; *pārīnți lōr ăei bunți* f. 65 v°, r. 15; *cătră pārīnți lōr ăei dulci* f. 66 v°, r. 8—9; *de pārīnți lōr ăei bunți* f. 66 v°, r. 12—13; *cătră pārīnți lōr ăei vitreģi* f. 67 r°, r. 10—12; *pre pārīnți lōr ăei vitreģi* f. 68 r°, r. 3; *pre pārīnți lōr ăei dulci* f. 68 r°, r. 4—5; *cu pārīnți lōr ăei vitreģi* f. 69 v°, r. 14; *▲vădătōrīi tăi ăei bunți* f. 84/A r°, r. 7—8; *că D[u]mnezău și ăģerīi lui ăei sf[i]nți* f. 90 v°, r. 13.

Feminin singular :

firé ta éa zdrobită f. 2 v°, r. 3 ; *cu pocăința ta éa adevărată* f. 7 r°, r. 7—8 ; *cu preveghera ta éa deșteptată cu rugăciune* f. 7 r° r. 12—13 ; *și cu socotința ta éă ațelăptă* f. 7 r°, r. 13—14 ; *a vîrtutē lōrb éē de de multă* f. 19 v°, r. 2—3 ; *a vătătura ta éa ațelăptă* f. [22/A] r°, r. 7—8 ; *minții tale éei trēzve* f. 25 v°, r. 14—15 ; *avuția ta éa trecătoare* f. 33 v°, r. 14—15 ; *cu avuția mă éa agonisită* f. 34 v°, r. 14—15 ; *deregătoră (munca) ta éa de éinste* f. 38 v°, r. 1—2 ; *cu deregătoră mă éa creștinēscă* f. 44 v°, r. 8—9 ; *deregătoră mă éa éinstită* f. 44 v°, r. 9—10 ; *au m-ară pută sminti ațru a durară mă éa d[um]nezăască* f. 44 v°, r. 11—13 ; *munca ta éa proastă* f. 49 r°, r. 15 ; *vēstē lōrb éa bună* f. 68 v°, r. 6—7 ; *cu pilda lōrb éa ră* f. 69 r°, r. 1 ; *ōstenința lōr éa dirăptă* f. 72 r°, r. 7 ; *pomēna lōrb éa bună a mare éinste să ô ție* f. 80 v°, r. 11—12.

Feminin plural :

pentru faptele tale éele păcătoase f. 7 r°, r. 6—7 ; *gîndurile tale éele slobode* f. 8v°, r. 11—12 ; *păcatele tale éele iubite* f. 19 r°, r. 16 ; *păcatele tale éele măi draği* f. 90 r°, r. 9—10.

Din punct de vedere statistic, pentru această grupă situația este următoarea :

	Singular	Plural	Total
Masculin	6	11	17
Feminin	18	5	23
Total	24	16	40

3. Articolul demonstrativ (adjectival) apare înaintea unui adjectiv substantivat¹¹. În aceste construcții funcția lui *cel* (*cea, cei, cele*) este identică cu a articolului hotărît.

Masculin singular :

a lēge să nu ūsăbască socracul de cătră éelb bogatb f. 77 r°, r. 10—11.

Masculin plural :

pre éei a trinstă a-i veseli f. 22 v°, r. 3 ; *miluște dintr-ăcela pre slușile lui D[um]nezău pre éei lipsiț fără de a mputare î. [22/A] r°, r. 15—16 și v°, r. 1 ; că a éea carei vîază numai a spinarē altōra cumă sōnt éei lēneșb, furī, tōlhari ...* f. 39 r°. 8—10 ; *a sofirē cu éei răi* f. 46 r°, r. 4 ; *Pre éei proști și neștiuți* f. 81 v°, r. 5 ; *de purtătură de grije iaste (de la creștină) pre éei sārăci și lipsiți* f. 82 r°, r. 12—14 ; *pre éei streini de altă lēge* f. 84/A r°, r. 11—12 ; *nu cutēză deștepta pre éei somnoroșb* f. 91 v°,

¹¹ În *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, se spune chiar că articolul demonstrativ substantivează un adjectiv sau un numeral (*cei buni, cei trei*). Credem că această formulare nu este bună. Aici *cei* nu substantivează adjectivul, ci ține locul substantivului.

r. 8—9; *Cumdeci răi din răutățile lor să se ȃtoarcă cȃtră D[um]nezăul* lor f. 97 r°, r. 1—3; *Ței bunȃ ȃsȃ cumva vrun chipȃ să nu sȃ strȃce* f. 97 r°, r. 3—4; *Ței neșȃutȃrȃ să ȃvȃje* f. 97°, r. 5; *Sȃntȃ legaȃ și ȃei șȃutȃrȃ* f. 97 r°, r. 6; *cum și ȃelȃr neșȃutȃrȃ să fie pȃldȃ bunȃ* f. 97 v°, r. 2—3.

Feminin singular :

Textul nu cuprinde nici un exemplu.

Feminin plural :

ȃprotiva ȃelor trecute luptȃȃ f. 7 r°, r. 5—6; *ȃprotiva ȃelȃr venitoare luptȃȃ* f. 7 r°, r. 12—13;

După cum am văzut cȃnd două adjective succesive sȃnt substantivate, articolul demonstrativ (adjectival) apare numai ȃn faȃa primului adjectiv. De exemplu : *pre ȃei proșȃi și neșȃușȃ* f. 81 v°, r. 5; *pre ȃei sȃraȃȃ* și *lipsȃȃ* f. 82 r°, r. 14.

Articolul demonstrativ (adjectival) apare ȃnaintea unui adjectiv substantivat de 17 ori, iar după gen și numȃr se repartizeazȃ ȃn felul urmȃtor :

	Singular	Plural	Total
Masculin	1	13	14
Feminin	1	2	3
Total	2	15	17

4. Articolul demonstrativ (adjectival) leagȃ un substantiv articulat de un determinant (atribut) exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziȃie.

Masculin singular :

somnulȃ ȃelȃ peste mȃsurȃ f. 6 v°, r. 3—4; *smintȃșȃ lucrulȃ ȃelȃ de folosȃ* f. 47 r°, r. 2—3.

Masculin plural :

Textul nu cuprinde nici un exemplu.

Feminin singular :

ȃpodobitura trupuluiȃ ȃȃ preste mȃsurȃ cu hȃinele ġingȃșȃ f. 6 r°, r. 7—9; *mȃncȃrȃ și beuturaȃ ȃȃ preste mȃsurȃ* f. 6 r°, r. 10—11; *dragostȃ ȃȃ fȃrȃ de mȃsurȃ ȃceșȃȃ lumȃ* f. 6 v°, r. 12—13; *ȃrmȃrȃ ȃȃ fȃrȃ de trȃbȃ a nȃravuluiȃ ȃeluiȃ rȃu ...* f. 45 v°, r. 6—7; *pȃrȃde vrȃmȃ ȃȃ de folos* f. 46 r°, r. 1.

Feminin plural :

cu pȃdeleȃ ȃȃleȃ de laudȃ f. 41 r°, r. 2—3; *ȃvȃȃturileȃ ȃȃleȃ de obșȃ* f. 95 v°, r. 16 și f. 96 r°, r. 1; *cuvinteleȃ lorȃ ȃȃleȃ de fȃlos* f. 93 v°, r. 8—9.

Situația statistică a întrebuițării articolului demonstrativ (adjectival) cu această funcție este următoarea :

	Singular	Plural	Total
Masculin	2	0	2
Feminin	5	3	8
Total	7	3	10

5. Într-un singur caz acest articol leagă un substantiv articulat de un atribut exprimat printr-un numeral ordinal :

bărbatul ei celb dintăiu f. 57 r°, r. 16 și v^o, r. 1.

6. Cu ajutorul lui se articulează numeralul cardinal. Avem un singur exemplu de acest fel :

cei dōi ūceničb de merġa ... f. 86/A r^o, r. 2.

7. Cu ajutorul articolului adjectival se formează gradul superlativ al adjectivelor :

Masculin singular :

Textul nu cuprinde nici un exemplu.

Masculin plural :

să atrēbe vāđaturk (sfatb) de cei mai ațelepři f. 40 v°, r. 5—6 ; *agăduitori celōr mai mari* f. 60 v°, r. 6—7 ; *a toate lucrurile cu vāđătura lōr sđ trāscak, ca cei mai neprecepūb de cei mai ațelepři* f. 68 r°, r. 10—12 ; *de și cei mai proști și nevāđatb sđ poatk ațelēġe* f. 89 v°, r. 7—10.

Feminin singular :

partē ča mai bunak f. 60 r°, r. 8 ; *bogătata ča mai scumpă sufletescak* f. 84 v°, r. 6—7 ;

Feminin plural :

niče a lucrurile tale čele mai de temetu (mai mari) f. 16 v°, r. 7—9 ; *păcatele tale čele mai draġi* f. 90 r°, r. 9—10.

Din punct de vedere statistic exemplele se repartizează în felul următor :

	Singular	Plural	Total
Masculin	0	7	7
Feminin	2	2	4
Total	2	9	11

8. Împreună cu prepoziția *de* și cu substantivul *urmă* formează expresia *cel de pe urmă*:

bl[ago]s[lo]ven[ia] preotului că de pe urmă f. [85/Δ] v°, r. 7—8; *cu căle de pe urmă* f. [88/Δ] v°, r. 2.

9. Ca și în limba de astăzi, în unele situații nu putem face o distincție netă între pronumele demonstrativ și articolul demonstrativ.

Masculin plural:

slăbițiun[ia] celor mai neputincoș de tine f. 22 v°, r. 1—2; *Să socotești a[ra]că[ia] zi pe cei nevoași pe carei gîndești că se lipsesc[un]...* f. 49 v°, r. 5—7.

Feminin singular:

și a[ra] căst[ia] viaț[ia] și a[ra] că viitoare f. III r°, r. 15—16; *po[ar]înd mai tare viața bun[ia] decît că lung[ia]* f. 10 v°, r. 13—14.

Feminin plural:

mai tare te lipêște de lucrurile cerești decît de căle pămîntești f. 8 v°, r. 14—16; *porniturile căle din[un] lăuntru* f. 47 r°, r. 6—7.

Cifric aceste exemple se repartizează în felul următor:

	Singular	Plural	Total
Masculin	0	2	2
Feminin	2	2	4
Total:	2	4	6 ¹²

Materialul lingvistic analizat de noi demonstrează că Ioan Zoba folosește în cartea *Cărare pre scurt[un] pre fapte bune a[ra]ndreptătoare* de 158 de ori articolul demonstrativ sau adjectival. Acesta îndeplinește în textul nostru aceleași funcții ca și în limba română de azi:

1. Leagă un substantiv articulat cu articolul hotărît de determinantul său . . .	70
2. Leagă un substantiv articulat cu articolul hotărît și urmat de un pronume posesiv de determinantul său	40
3. Apare înaintea unui adjectiv substantivat	17
4. Leagă un substantiv articulat de un determinant (atribut) exprimat printr-un substantiv precedat de prepoziție	10
5. Leagă un substantiv articulat de un atribut exprimat printr-un numeral ordinal	1
6. Cu ajutorul lui se articulează numeralul cardinal	1
7. Intră în componența gradului superlativ al adjectivelor	11
8. Intră în componența expresiei <i>de pe urmă</i>	1
9. Citeodată nu se poate face distincție netă între pronumele demonstrativ și articolul demonstrativ	6
Total	158

¹² La Ioan Zoba întâlnim pe lingă formele literare ale pronumelui demonstrativ, *acela*, *aceea*, *aceia*, *acelea* și formele regionale *cela*, *ceea*, *ceia*, *celea*, însă într-un număr mic. Iată cîteva construcții în care apar astfel de forme: *sunt 10 lucruri (a[ra]re căle mai multe)* f. 5 v°, r. 15—16; *a[ra]că și oamenilor[un] călora că-s[un] a[ra] mare destoinicie* f. 38 v°, r. 4—6; *că căla că apar[te] alt[un]ora doblîndi-va și el de la al[un]il mult[un] bine* f. 42 r°, r. 5—7; *Cu a[ra]leplehie să gîndești de căla că ai auzit[un]* f. 86 v°, r. 3—4. Deci în total formele regionale ale pronumelui demonstrativ sînt întrebuințate de șapte ori.

Față de limba de azi folosirea articolului demonstrativ (adjectival) prezintă numai câteva *abateri*. Acestea sînt următoarele.

1. El apare în construcții mai puțin obișnuite azi și anume în următoarea succesiune: substantiv determinat + determinantul substantival în genitiv + articolul adjectival + determinantul exprimat printr-un adjectiv:

ōamenii lui D[u]mnezău cei sff[i]nți f. 2 v°, r. 12—13; *neprecēperē ōamenilor că mare* f. 90 v°, r. 11—12; *ca și apa mării că sărată* f. 46 r°, r. 6; *dulceața apelōr celōr bune de băut* f. 46 r°, r. 7—8; *cu trupul și cu sufletul te dăruaște pre tine pre slujba D[u]mnezăului tău că sff[i]nt* f. 49 r°, r. 5—8; *cuvintele lui D[um]nezău căle bune* f. 87/A v°, r. 16; *fața lui D[u]mnezău că mōnōasă* f. 90 r°, r. 12; *bl[ago]s[lo]venia preōtului că de pre ūrmă* f. 85/A v°, r. 7—8;

În total avem 8 construcții de felul acesta pe care le întîlnim și în textele din secolul al XVI-lea ¹³.

2. O singură dată întrebuițează forma regională *cei* în locul formei literare *cele* ai articolului demonstrativ: *minții tale cei trēzve* f. 25 v°, r. 14—15.

Atlasul lingvistic român II (materialul necartografiat) atestă forma de genitiv singular *cei* în zece puncte (întrebarea 2958, punctele 53, 93, 310, 279, 284, 272, 219, 551, 192, 605) dintre care opt se află în Crișana și în Transilvania. Prin urmare putem presupune că a existat în graiul lui Ioan Zoba și ca atare a intrat în textul studiat.

Cu mult mai mare este deosebirea dintre regimul acestui articol la Ioan Zoba și cel din tipăriturile din sec. al XVI-lea.

1. În textele din sec. al XVI-lea articolul demonstrativ *cel* în general nu e întrebuițat în construcția substantiv articulat + determinant (atribut) adjectival nearticulat, de exemplu *dzeul tare, săgetele tarelui* ¹⁴.

Adeseori construcția aceasta este modificată în sensul că determinantul (atributul) adjectival este articulat cu articolul proclitic, dar de cele mai multe ori e precedat și de articolul demonstrativ (adjectival) *cel*, de exemplu *domnul căle tarele*. Numai foarte rar adjectivul determinant nu e articulat, *domnul căle tare* ¹⁵.

Abaterile de la norma limbii literare de azi, care sînt frecvente în textele din secolul al XVI-lea, la Ioan Zoba nu mai apar.

2. În secolul al XVI-lea articolul demonstrativ (adjectival) apare, ce-i drept, numai în cazuri rare, înaintea unui substantiv, ținînd locul articolului enclitic:

în *căle dēlu svāntu al tău* ¹⁶.

La Ioan Zoba nu am înregistrat astfel de situații.

¹³ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 137.

¹⁴ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 137; I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. CCV—CCVI.

¹⁵ Idem, *ibid.*

¹⁶ I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. CCVI; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 137.

3. În textele din secolul al XVI-lea articolul demonstrativ (adjectival) apare în fața fiecărui determinant adjectival, de exemplu : *Dumnezeu[!] cel tare și cel viu*¹⁷. La Ioan Zoba articolul *cel* nu se mai repetă.

Vedem deci că textul lui Ioan Zoba nu mai prezintă construcții învechite, caracteristice textelor din secolul precedent. Folosirea articolului demonstrativ adjectival este aproape identică cu cea din limba de azi.

Consultînd *Atlasul lingvistic român*, ne-am dat seama că Zoba în graiul său nu putea avea pe *cel*, ci pe *al*, *ăl* sau *hăl*. Faptul că în cartea studiată de noi nu apar astfel de forme regionale, nici măcar sporadic, arată că Zoba s-a ținut de normele limbii literare. Nu se găsește la el nici măcar o urmă de construcții și forme care au existat în perioada premergătoare.

Faptele de limbă analizate mai sus arată că Ioan Zoba din Vinț în cartea intitulată *Cărare pre scurtă pre fapte bune îndreptătoare* a întrebuițat cele două articole după cum urmează :

articolul posesiv de 70 de ori
articolul demonstrativ (adjectival) de 162 de ori

Sub aspectul folosirii corecte situația este următoarea :

	Articolul posesiv (gen.)	Articolul demonstrativ (adj.)
Total	71	158
Se întrebuițează ca în limba literară de azi	54 76,05 %	149 94,30 %
Se întrebuițează ca în graiul lui Ioan Zoba	17 23,97 %	9 5,69 %

Din aceste date putem deduce că Ioan Zoba a aplicat normele limbii literare în mod conștient și și-a adus contribuția la unificarea limbii noastre literare. Limba lui are regionalisme lexicale¹⁸, suferă ici-colo de stîngăcii în exprimare, notă generală a primelor noastre texte, ca și a începutului oricărei literaturi. În ceea ce privește însă aplicarea normelor limbii literare, cărturarul transilvănean a manifestat o mare consecvență în folosirea articolelor posesiv (genitival) și demonstrativ (adjectival). Avînd în vedere că lucrările sale au fost tipărite și răspîndite, nu putem contesta faptul că ele au contribuit la fixarea și răspîndirea normelor limbii, condiții de bază a existenței limbii literare. Prin lipsa construcțiilor învechite, frecvente în secolul al XVI-lea, limba lui reprezintă un stadiu nou în dezvoltarea limbii române literare.

iulie 1965

Institutul de lingvistică,
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

¹⁷ Idem, *ibid*.

¹⁸ Cf. Bela Kelemen, *Cu privire la lexicul lui Ioan Zoba din Vinț (Contribuții la istoria limbii române din sec. al XVII-lea)*, în „Cercetări de lingvistică”, VIII, 1963, nr. 2, p. 239—243.

CU PRIVIRE LA O NOUĂ GRUPARE A VERBELOR PE BAZA ANUMITOR CARACTERE ALE CONȚINUTULUI LOR SEMANTIC

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

În lingvistică s-a acordat și se acordă o importanță deosebită fenomenelor și faptelor extreme, de limită. În ultima vreme, mai cu seamă în studiile care au drept obiectiv să surprindă structura limbii sub diferite aspecte, atenția lingviștilor este reținută și de fazele intermediare și de fenomenele care se întrepătrund. O asemenea abordare a problemelor a format obiectul unor discuții, printre altele la cel de-al VIII-lea Congres internațional de lingvistică din 1958¹. Cercetări de această natură se fac mai ales la nivelul expresiei fiindcă, după cum se știe, structuraliștii au o atitudine negativă față de cercetările la nivelul conținutului, susținând chiar că semantica ar fi inaccesibilă pentru metode structurale. Totuși mulți dintre lingviștii contemporani sînt de părere că metoda de a urmări și fazele intermediare și de a elucida fenomenele care se întrepătrund este posibilă și necesară și la nivelul conținutului². Analiza unor subunități din anumite grupe lexicale intră în ultima instanță în cercetări de felul acesta. Cu cît se atacă din mai multe fronturi studierea conținutului semantic al verbelor, în terminologia lingvisticii structurale „planul conținutului”, cu atît ne apropiem mai mult de o descriere și sistematizare mai riguroasă a verbelor. Astfel de studii s-au făcut și la noi³. O analiză a verbelor de mișcare, deci a unei grupe mai mici de verbe, a dat-o Sanda Reinheimer⁴.

În articolul de față ne ocupăm de un aspect special al conținutului semantic al verbelor.

¹ Cf. Rulon Wells, *Is a Structural Treatment of Meaning Possible?*, în „Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists”, Oslo, 1958, p. 654—666.

² Louis Hjelmslev, *Discussion*, în „Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists”, Oslo, 1958, p. 666.

³ Vezi de exemplu Sorin Stati, *Analiza unităților de conținut*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, 1962, p. 29—45.

⁴ Sanda Reinheimer, *Schiță de descriere structurală a verbelor de mișcare*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVI, 1965, nr. 4, p. 519—599.

Înainte de a intra în tratarea problemei trebuie să remarcăm că gruparea riguroasă și multilaterală nu este cu putință fără analiza elementelor constitutive ale acestui conținut⁵. De aceea în articolul de față, în vederea urmăririi caracterului de continuitate sau de limitare a desfășurării acțiunii verbelor, aplicăm metoda analitică, descompunând conținutul lor semantic în elementele lui constitutive. Astfel în conținutul semantic al verbului *a mări* întâlnim acțiunea „a face” și însușirea care rezultă din acțiune, „mai mare”. La verbul *a sculpta*, acțiunea „a face, a executa” și obiectul, opera rezultată din acțiune, „o sculptură”. Acțiunea acestor verbe e desfășurată în vederea unui rezultat și încetează în mod firesc o dată cu realizarea urmărită, rezultatul fiind atins în clipa când acțiunea e întreruptă, nemaifiind necesară. În cazul acestor verbe desfășurarea acțiunii este prin urmare limitată ca durată de atingerea rezultatului urmărit.

La alte verbe, cum ar fi *a mîngîia*, „a netezi ușor cu palma în semn de dragoste”, elementele conținutului semantic sînt acțiunea „a netezi”, instrumentul acțiunii „cu palma” și sentimentul cu care se săvîrșește, „în semn de dragoste”. Nu cuprinde nici un element care să poată întrerupe desfășurarea acțiunii.

Primele verbe exprimă o acțiune de modificare, respectiv una de producție⁶, în al doilea caz o acțiune de manifestare a unei atitudini, a unui sentiment.

Trebuie să facem o remarcă. Anumite categorii de verbe au în conținutul lor semantic anumite referiri temporale, unele exprimînd acțiuni momentane, de început, ca *a întrista*, „a face să devină trist”, acțiuni progresive, de durată, ca *a slăbi*, *a se îngrășa*, acțiuni de sfîrșit, de încheiere, *a înceta* etc. În articolul de față ele nu formează obiectul cercetării noastre. De asemenea nu ne preocupă nici interpretarea problemei prin prisma timpului gramatical, ceea ce nu înseamnă că problema de care ne ocupăm n-ar avea contingențe cu compartimentul gramaticii. Fără îndoială timpul la care e verbul e un factor important. O acțiune exprimată la anumite timpuri este totdeauna încheiată, la alte timpuri e în curs de desfășurare etc. În articolul nostru facem abstracție de acest factor gramatical. Independent de faptul că timpul exprimă o acțiune încheiată, ca de pildă în propoziția *și-a mîngîiat copilul*, noi vom descifra caracterul de durată al acțiunii, după cum în propoziția *sculptează un bust*, cu toate că timpul exprimă o acțiune în desfășurare, noi vom descifra caracterul de limitare al desfășurării acțiunii prin atingerea rezultatului urmărit. Cînd bustul va fi realizat, acțiunea va fi încheiată. Desigur un prezent gnomic poate da verbului o valoare generală în care acțiunea nu mai e limitată, dar după cum am arătat, noi nu ne ocupăm de categoria morfologică a timpului, ci de conținutul semantic al unor grupe de verbe cu scopul de a stabili caracterul de continuitate sau de limitare a desfășurării acțiunii, în funcție de conținutul lor semantic.

⁵ Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung*, Berlin, Akademie-Verlag, 1963, 130 p.

⁶ F. Brunot, în *La Pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, Ed. Masson et Cie, Editeurs, 1922, p. 216, folosește termenul pentru verbele care au sensul de a produce ceea ce denumște radicalul.

În cadrul problemei limitării acțiunii prin rezultatul atins vom prezenta unele din categoriile verbale la care se pune această problemă și vom arăta condițiile în care acțiunea este limitată prin rezultatul atins.

Problema limitării acțiunii ca durată de către rezultatul său se poate pune la verbele care exprimă acțiuni de producție⁷, de modificare, de raportare, deoarece ele se desfășoară în vederea atingerii rezultatului care urmează acțiunii. La aceste verbe desfășurarea acțiunii poate fi limitată de rezultatul atins, cînd acesta e o realizare cu un caracter de durată, ca modificările existențiale, modificările însușirilor fizice, psihice, de caracter etc. sau realizarea unui raport, producția unui obiect etc. : *a aboli*, *a abrevia*, *a abroga*, *a absolvi* (o școală), *a achita*, *a aclimatiza*, *a adăuga*, *a adevăra*, *a adopta*, *a aduna*, *a afișa*, *a alipi* etc.

Cînd acțiunea exprimată de verbe este întîmplătoare, cum ar fi acțiunile efect al unui fenomen, rezultatul lor nu poate limita durata desfășurării acțiunii, aceasta fiind în funcție de fenomenul respectiv. Acțiunea poate avea loc în tot timpul duratei fenomenului care o determină, ca în exemplul *lumina lunii îi albea fața*, *soarele îi încălzea*. În aceste exemple prin acțiune nu se urmărește efectul produs asupra persoanei sau lucrului denumit de complement. Acțiunea subiectului e un efect al stării sale, răsfrîngerea acesteia asupra complementului fiind întîmplătoare.

În unele cazuri, și acțiunile întîmplătoare pot da rezultate cu o durată independentă. Astfel, în exemplul *valurile smulg bărcile de pe țărm*, deși fenomenul care dă naștere acțiunii continuă să existe, efectul lui se încheie o dată cu modificarea de raport al obiectelor denumite de complement. În cazul acesta acțiunea care există într-o condiție dată este limitată de rezultatul atins, cu toate că fenomenul care o generează continuă să existe.

La verbele care exprimă manifestarea sau exteriorizarea unui sentiment, a unei aprecieri sau a unui comportament, de cele mai multe ori nu poate fi pusă problema limitării desfășurării acțiunii printr-un rezultat atins. Conținutul semantic al acestor verbe nu cuprinde elementul acțiune dusă în vederea unei realizări care să apară la capătul ei. Astfel dacă descompunem în elementele sale componente verbul *a prețui* la sensul "1. tranz. a pune mare preț pe ceva, a considera ca avînd mare valoare", întîlnim exprimarea unei convingeri față de ceva, care poate fi manifestată și printr-un anumit comportament față de acel lucru, adecvat acestei convingeri. Din conținutul semantic al acestui verb lipsește realizarea cu valoare de durată, lipsește deci rezultatul care ar putea limita acțiunea.

Referitor la desfășurarea manifestărilor exprimate de astfel de verbe, ea poate fi de durată, ca de pildă la verbele *a aprecia*, *a respecta*, sau de moment, sau de scurtă durată, ca la verbele *a aclama*, *a bate*. În toate aceste cazuri însă lipsește din conținutul semantic al verbului rezultatul cu caracter de durată și de independență față de acțiunea prin care a apărut, rezultat care ar putea limita prin apariția lui desfășurarea acțiunii.

⁷ Vezi nota 6.

La fel în cazul unor verbe care exprimă acțiuni continue, de pildă din domeniul muncii, ca *a administra*, *a acționa*. Rezultatul la care duce acțiunea nu e exprimat în mod independent față de acțiune, ci e cuprins în însuși caracterul, în specificul acțiunii. Rezultatul merge paralel cu acțiunea, deci are durată aceeași. În nici unul din cazurile amintite rezultatul la care duce acțiunea nu-i limitează durată.

Există și la aceste categorii excepții. Astfel, atitudinea care determină apariția unui rezultat concret este manifestată în vederea acestuia și încetează o dată cu realizarea lui : *a accepta* (cu sensul de „a consimți”), *a acorda*, *a admite*.

Nu toate acțiunile de modificare exprimate de verbe duc la rezultate de durată cu o existență independentă față de acțiune. Și ele cunosc excepții. Astfel modificările stării au uneori o durată legată de cea a acțiunii care le generează ca la verbul *a accelera*, de pildă, mersul unei mașini. Ele pot avea o durată care depășește acțiunea care le determină, nu însă efectul acestei acțiuni, uneori modificarea putînd să se transforme în una permanentă ca în exemplul *a accelera pulsul*. Prin urmare cînd rezultatul e modificarea unui proces, presupunîndu-se ca necesară prezența condiției în care modificarea apare, deși uneori rezultatul depășește ca durată condiția respectivă, ca în cazul amintit, durată efectului e legată de durată acțiunii, efectul și acțiunea mergînd paralel.

Dacă *a afecta*, *a întrista* cu sensul de „a mîhni” exprimă acțiuni de determinare a unei stări care poate fi momentană, *a abrutiza*, *a timpî* exprimă acțiuni de determinare a unor stări de durată. La ambele aceste grupe de verbe cauza care determină stările respective constă din condiții care nu au nimic comun cu categoria acțiunilor voluntare duse în vederea realizării unui scop urmărit. Deosebirea dintre cele două grupe sub raportul caracterului momentan sau de durată al stărilor exprimate se explică prin legătura momentană la primele verbe și legătura de durată la celelalte cu condiția care duce spontan, respectiv treptat, la modificările efemere ale unor impresii la primele, și la modificările esențiale la verbele din urmă.

Prin urmare din cele de mai sus se desprinde importanța pe care o are în problema limitării acțiunii verbelor caracterul acesteia sub raport semantic și caracterul de durată al rezultatului care la rîndul lui e în funcție de natura acțiunii.

Am văzut că desfășurarea acțiunii exprimată de verb poate fi limitată de rezultat atîns acest rezultat are un caracter de durată, ca modificările existențiale, modificările însușirilor fizice, psihice, de caracter și funcționale etc. Cînd verbul nu cuprinde în sfera sa semantică un rezultat care să se detașeze de acțiune, ca de pildă verbele care exprimă exteriorizarea unui sentiment sau a unei aprecieri, de exemplu *a aclama* sau verbele care exprimă o activitate din domeniul muncii, de exemplu *a administra*, lipsește elementul care să poată limita desfășurarea acțiunii. În aceste cazuri efectul și acțiunea merg paralel. În privința duratei lor trebuie să relevăm că factorii determinanți sînt externi, nu fac parte din sfera conținutului semantic al verbului.

ECHIVALENȚA SEMANTICO-SINTACTICĂ A TERMENILOR RAPORTULUI APOZITIV

DE

V. HODIȘ

Printre „problemele spinoase” ale gramaticii limbii române care „au reținut în mod special atenția cercetătorilor” și care continuă să rămână „neprecizate multumitor”, revista „Limba română”, în numărul 1 din 1965¹, citează apozitia și propozitia corespunzătoare acesteia. Studiile scrise până în prezent² au creat un obiect de discuții și din problema raportului pe care-l realizează aceste unități sintactice cu termenul la care se referă³.

Din multitudinea aspectelor problemei, două au reținut îndeosebi atenția: conținutul noțional-semantic exprimat de cei doi termeni și valoarea sintactică atât a raportului cât și a termenului al doilea (apozitia, apozitiva) al acestui raport.

¹ Vezi LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 23 și 27.

² Ne referim în prezentul articol numai la studiile publicate după apariția *Gramaticii limbii române*, vol. II, *Sintaxa*, Edit. Acad. R.P.R., 1954, studii dintre care menționăm: Mioara Grigorescu, *Atributul substantival în limba română*, în SCL, V, 1954, nr. 1–2, p. 98 ș. u. (Cap. *Apozitia*); Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Buc., 1956, p. 147–153; I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21–26; I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele” explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 27–33; M. Steriu, *Contribuții la studiul apozitiei în limba română contemporană*, în „Anuarul Universității București”, X, 1961, vol. 23, Filologie, p. 551–556; Finuța Asan, *Propoziția apozitivă și apozitia*, în LR, X, 1961, nr. 4, p. 312–316; M. Milran, *Despre apozitie și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 36–45; *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ediția a II-a revăzută și adăugită, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963; V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1964.

³ Vom întrebuința, în cuprinsul acestui articol, termenii: *propoziție apozitivă*, pentru propoziția corespunzătoare apozitiei; *termen inițial*, pentru unitatea sintactică pe care o explică apozitia și apozitiva; *raport apozitiv*, pentru relația dintre apozitie și apozitivă, pe de o parte, și termenul inițial, pe de altă parte.

Termenii raportului apozitiv pot fi — după cum spun unii cercetători — un cuvânt (= parte de propoziție), un grup de cuvinte sau o propoziție.

Cît privește aspectul logico-semantic al conținutului noțional, părerile acestor cercetători sînt mai mult sau mai puțin consecvent de acord cu ideea echivalenței celor doi termeni ai raportului apozitiv.

Divergențe de păreri se ivesc în problema naturii sintactice a raportului în discuție și, ca o consecință, în problema valorii sintactice a apozitiei (și a propoziției apozitive) :

a) Părerea cea mai veche și mai răspîdită, adoptată și de *Gramatica limbii române* (volumul al II-lea, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei R.P.R., București, 1963), este că raportul apozitiv se confundă cu raportul sintactic de subordonare, de unde reiese că apozitia (apozitiva) este unitate sintactică subordonată. Această unitate sintactică este apozitie (sau propoziție apozitivă) *atributivă* dacă determină un substantiv sau substitut de substantiv, și apozitie (sau apozitivă) *completivă* dacă regentul ei este un verb, adverb, adjectiv sau interjecție⁴. Pe lângă cele două subspecii, I. Rizescu⁵ distinge *propoziții subordonate explicative*, iar Finuța Asan⁶ atît propoziții apozitive, cît și apozitii — *unități sintactice de „al 3-lea tip”*, unele și aceleași la ambii, care se referă nu la un anumit termen regent, ci la o întreagă propoziție.

b) Raportul apozitiv este identificat cu raportul de coordonare. Luînd în discuție aceleași exemple ale lui I. Rizescu și altele noi, I. Coteanu conchide că acest fel de propoziții sînt *coordonate* fie cu o principală, fie cu o secundară, „explicative” fiind „și principale și secundare”⁷.

c) Raportul apozitiv este văzut ca un *raport sintactic distinct*, opus raporturilor de coordonare și de subordonare. De aici consecința : *apozitia și propoziția apozitivă sînt unități sintactice deosebite* de unitățile sintactice coordonate și subordonate⁸.

Mai ispititoare, fiind o sinteză originală a discuțiilor anterioare, această ultimă concepție despre raportul apozitiv beneficiază și de o laborioasă argumentație în care s-au folosit criterii noi, cu scopul de a dovedi asemănarea și deosebirea raportului în discuție față de raporturile sintactice de coordonare și de subordonare : „Deosebirile dintre raportul apozitiv, cel de coordonare și cel de subordonare [...] se reduc la următoarele :

a) în cadrul raportului apozitiv conexiunea între cei doi termeni este orizontală — ca expresie a identității lor sintactice.

Prin aceasta raportul apozitiv se aseamănă cu raportul de coordonare și se deosebește de subordonare, unde cei doi termeni stau în conexiune verticală, ca expresie a unei ierarhii impuse de recțiune.

⁴ Vezi Mioara Grigorescu-Avram, Finuța Asan, Maria Steriu, *art. citate* și V. Șerban, *op. cit.* Unii dintre adepții acestei păreri evidențiază caracterul contradictoriu al acestui fel de subordonare în care subordonatul (apozitia, apozitiva) stă logic pe același plan cu regentul.

⁵ Vezi I. Rizescu, *art. cit.*

⁶ Finuța Asan, *art. cit.*, p. 316.

⁷ I. Coteanu, *art. cit.*, p. 32.

⁸ M. Mitran, *art. cit.*

b) în cazul raportului apozitiv termenul al doilea, A', intră în relație cu restul propoziției numai prin intermediul primului termen, A; prin aceasta raportul apozitiv seamănă cu raportul de subordonare și se deosebește de coordonare, unde cei doi termeni, A și B, participă direct și simultan la raportul cu restul propoziției.

c) în cazul raportului apozitiv cei doi termeni sînt, *sub condiția păstrării identității comunicării*, comutabili atît unul cu altul cît și fiecare în parte cu zero.

Prin aceasta raportul apozitiv se deosebește atît de subordonare, unde termenii nu sînt comutabili nici unul cu altul, nici fiecare cu zero, cît și de coordonare, unde cei doi termeni, A și B, sînt comutabili numai unul cu altul, dar nu se pot comuta cu zero sub condiția dată.

Rezultă că [...] raportul apozitiv este diferit atît de coordonare cît și de subordonare”⁹.

Următorul tablou sinoptic¹⁰ al criteriilor de comparare a celor trei raporturi sintactice scoate mai pregnant în evidență concluzia autorului.

Tabloul nr. 1

Felul raportului Criteriile de comparare	Apozitiv	De coordonare	De subordonare
a) Conexiunea sintactică	$A = A'$	$A - B$	$\begin{array}{c} A \\ \uparrow \\ B \end{array}$
b) Realizarea relațiilor sintactice cu restul propoziției	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \swarrow \quad \searrow \\ A = A' \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \swarrow \quad \searrow \\ A - B \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \uparrow \\ A \\ \uparrow \\ B \end{array}$
c) Comutabilitatea termenilor	$A \longleftrightarrow A'$ A sau A' → 0 (zero)	$A \longleftrightarrow B$	—

Deși sîntem de acord cu metoda de cercetare folosită, nu putem împărtăși concluzia la care s-a ajuns, pentru următoarele:

1. Formulările criteriilor a și b de comparare a celor trei raporturi sintactice se contrazic. Vorbind de conexiunea sintactică a termenilor

⁹ M. Mitran, *art. cit.* p. 40.

¹⁰ în care:

A, A' — termenii raportului apozitiv.

A, B — termenii raporturilor de coordonare și subordonare.

— — echivalența noțional-semantică a termenilor raportului apozitiv și coeziunea

raportului apozitiv (a) se recunoaște că aceasta este orizontală, fiind „expresie a identității lor [a termenilor, n.n.] sintactice”¹¹. Dacă recunoaștem *identitatea funcțiilor* sintactice, trebuie să admitem axiomatic și *identitatea raporturilor sintactice* de subordonare¹² realizate de ambii termeni ai raportului apozitiv, deoarece funcția sintactică nu există în afara raportului sintactic realizat direct, nemijlocit¹³. Și cum *fiecăru* raport sintactic realizat îi corespunde o singură funcție, înseamnă că apozitia (apozitiva), A', intră și ea, alături de termenul său inițial, A, în raporturi sintactice cu restul propoziției sau al frazei.

Din aplicarea celui de-al doilea criteriu de comparare (b) la termenii raportului apozitiv se ajunge la concluzia contrară, și anume că al doilea termen al raportului apozitiv nu intră nemijlocit, direct, în relație sintactică cu restul propoziției (sau al frazei), ci numai prin intermediul termenului său inițial. Cu alte cuvinte, al doilea termen al raportului apozitiv (apozitia, apozitiva) *nu realizează nici un raport sintactic*¹⁴, și cu toate acestea are funcție sintactică, una și aceeași pe care o are termenul său inițial. De unde se naște funcția sintactică¹⁵?

Din aceste două idei opuse una alteia, justă este, după părerea noastră, cea cuprinsă în formularea criteriului conexiunii sintactice: apozitia (apozitiva) stă pe același plan (conexiune sintactică orizontală) cu termenul său inițial pentru că are funcția sintactică a acestuia; iar funcția sintactică identică se datorește faptului că realizează nemijlocit¹⁶ un raport sintactic identic cu acela realizat de termenul inițial și față de unul și același partener.

La această contradicție s-a ajuns datorită faptului că s-a operat cu apozitii nominale exclusiv neacordate în caz cu termenul lor inițial, fapt care l-a împins ușor pe cercetător spre teoria căderii desinențelor

lor sintactică orizontală.

≠ — conținut semantic distinct; neechivalența conținutului noțional-semantic.

≈ — comutabilitatea simultană a termenilor.

(A sau A') → 0 (zero) — comutabilitatea succesivă a unui termen cu zero (negarea lui A sau A').

{—; ↑} — conexiunea sintactică orizontală, respectiv verticală, a termenilor în raport de coordonare, respectiv subordonare.

{↑} — raporturi sintactice de subordonare nerealizabile.

T. r. — termen regent, determinat.

¹¹ M. Mitran, *art. cit.*, p. 40.

¹² de coordonare, iar, alteori, chiar de supraordonare (inerență sau de reciprocitate).

¹³ Sintem de părerea că numai relațiile (raporturile) sintactice realizate nemijlocit și direct sînt capabile să atribuie funcție sintactică de subordonare unui termen.

¹⁴ decît cel apozitiv, care, așa cum se va vedea mai departe, nu este raport sintactic distinct.

¹⁵ Este oare capabilă o apozitie (A') să aibă funcția de complement direct, spre exemplu, fără să determine un verb tranzitiv, numai în virtutea faptului că explică un substantiv (A) cu această funcție? După părerea noastră, funcția de complement direct fiind o funcție subordonată, ea trebuie să fie consecința realizării nemijlocite a unui raport sintactic de determinare. Localizarea acestuia între A = A', ne duce la valoarea de atribut a lui A' (vezi p. 1 a), concepție pe care însuși autorul citat o socotește, pe drept cuvînd, neconformă realității lingvistice (vezi M. Mitran, *art. cit.*, p. 38, 40).

¹⁶ Vezi notele 13, 14 și 15.

cazuale la substantivul (pronumele, numeralul)-apozitie¹⁷. „Apariția desinenței cazuale și la apozitie¹⁸ este oarecum pleonastică [subl. n.] [...]”¹⁹. Într-adevăr în limba română contemporană se manifestă tendința spre apozitia neacordată și, neîndoielnic, mobilul acestei tendințe trebuie căutat în însăși situația pleonastică supărătoare. Înlăturarea pleonasmului sintactic nu face decât să se renunțe la desinența „care repetă în mod inutil aceeași idee [subl. n.]”, adică materializează inutil același raport, aceeași funcție sintactică²⁰. Renunțarea la repetarea desinenței cazuale ca mijloc flexionar de realizare a subordonării lui A’²¹ înseamnă, oare, negarea acestui raport și a acestei funcții, atâta vreme cât parataxa e un mijloc productiv²² de realizare a raportului de subordonare?

Rezultă din cele de mai sus că și criteriul formulat sub b (p. 3; resp. 49) aseamănă raporturile de coordonare și apozitiv, deosebindu-le pe ambele de raportul de subordonare.

2. Criteriul comutabilității termenilor (c) nu dovedește, după opinia noastră, că raportul apozitiv se deosebește de amândouă celelalte raporturi sintactice, ci marchează opoziția clară între raporturile apozitiv și de coordonare, care permit comutarea termenilor²³, pe de o parte, și raportul de subordonare, care nu cunoaște comutarea, pe de altă parte²⁴.

¹⁷ Or, „apozitia poate sta în orice caz când e acordată [...]. Nominativul nu e cazul [...] oricărei apozitii [...], ci numai [...] al apozitiei neacordate” (GA, ed. a II-a, vol. II, p. 38). Fenomenul lingvistic în discuție nu se reduce la apozitia nominală neacordată. Și dacă raportul sintactic de subordonare a acestora „nu se vede”, fiind exprimat prin juxtapunere, la apozitiile nominale acordate, adjectivale, verbale și adverbiale precum și la propozițiile apozitive subordonate joncțional (pe care M. Mitran le cuprinde în studiul său, p. 44) subordonarea lui A’ e un fapt real, fiind materializat prin flexiune și joncțiune.

¹⁸ Pe lângă desinența termenului inițial.

¹⁹ M. Mitran, *art. cit.*, p. 42.

²⁰ Vezi DLRM, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 629. Fenomenul nu exclude posibilitatea altor interpretări. La apozitiile nominale, zise „acordate”, „situația pleonastică” constă în (a) repetarea inutilă a desinenței ce marchează un raport evident oricum, sau (b) în „impunerea” unor false funcții și a unui fals raport sintactic de subordonare, fără existență reală? Tendința de înlăturare a pleonasmului sintactic vizează (a) numai înlocuirea flexiunii ca mijloc de realizare a raportului sintactic de subordonare cu *allud* (parataxa), păstrându-se raportul și funcția sintactică, sau (b) neagă însuși raportul și însăși funcția, cum interpretează M. Mitran?

Părerea noastră este că tezele notate cu a, în ambele formulări, sînt mai apropiate de adevăr, avînd în vedere înruditarea acestui fel de apozitii cu acelea în care desinențele cazuale, prepozițiile și alte mărci gramaticale ale subordonării sînt prezente. Și prin forma flexionară inițială a unui substantiv-apozitie trebuie să înțelegem *lipsa oricărei desinențe, mijlocul morfologic exclusiv de realizare a raportului și a funcției sintactice de apozitie*, independentă și străină de raportul și funcția sintactică a lui A, așa cum, neputîndu-se ocoli contradicția, ni se propune? Sau aceasta trebuie acceptată ca *desinență cazuală de nominativ și de acuzativ, capabilă să exprime toate funcțiile sintactice proprii acestor cazuri*?

Iată cîteva din problemele care ne încredințează că această categorie de apozitii reclamă o cercetare specială. Din acest motiv articolul de față operează în mică măsură cu astfel de exemple.

²¹ Vezi tabloul nr. 2 și exemplele de la p. 54–57.

²² După unele opinii, parataxa e un fenomen activ în limba română literară contemporană, fenomen care cîștigă teren în paguba hipotaxei (Vezi I. Rizescu, *art. cit.*, p. 24 și 26).

²³ Faptul că, pe lângă comutarea consecutivă a termenilor, comună raporturilor apozitiv și de coordonare, primul permite și comutarea succesivă a cîte unui termen cu zero, este consecința firească a identității conținutului semantic exprimat de cei doi termeni ai raportului apozitiv (Vezi tabloul nr. 3 criteriul 3, propus de noi).

²⁴ Comutabilitatea termenilor coordonării cunoaște unele limite (vezi GA, ed. a II-a, vol. II, p. 452: „Schimbarea topicii părților de propoziție coordonate adversative duce la alte-

Concluziile criteriilor de comparare a raportului apozitiv cu raporturile sintactice de coordonare și de subordonare ne conduc la constatarea că *raportul apozitiv se aseamănă cu raportul de coordonare, deosebindu-se — după toate criteriile — ambele, de raportul de subordonare.*

Tabloul nr. 2

Felul raportului Criteriile de comparare			
	Apozitiv	De coordonare	De subordonare
a) Conexiunea sintactică	$A \equiv A'$	$A \text{ — } B$	$\begin{array}{c} A \\ \uparrow \\ B \end{array}$
b) Realizarea relațiilor sintactice cu restul propoziției (fraziei)	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \swarrow \quad \searrow \\ A \equiv A' \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \swarrow \quad \searrow \\ A \text{ — } B \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{T. r.} \\ \uparrow \\ A \\ \uparrow \\ B \end{array}$
c) Comutabilitatea termenilor	$A \longleftrightarrow A'$ $A \text{ sau } A' \rightarrow 0$ (zero)	$A \longleftrightarrow B$	

Raportul apozitiei (și al propoziției apozitive) cu termenul inițial este unul și același, sub aspectul sintactic, cu raportul de coordonare²⁵. Din punct de vedere relațional nu există deosebire între două unități sintactice de același fel, determinante, ambele, ale unui regent comun, sau principale ambele, exprimând fiecare o realitate noțional-semantică distinctă (coordonare propriu-zisă) și alte două unități care exprimă același conținut noțional-semantic avînd aceeași funcție sintactică (termenul inițial și apozitia sau apozitiva).

Totuși acestea nu se confundă.

Diferența specifică fundamentală constă în conținutul noțional-semantic exprimat, care este *echivalent* la unitățile sintactice care realizează raportul apozitiv și *distinct* la cele care se află în raport de coordonare propriu-zis.

Și, în ciuda faptului că este extragramatical (extrasintactic), conținutul noțional-semantic exprimat de termenii acestor două raporturi trebuie inclus printre criteriile de comparare a acestora, ca unul esențial

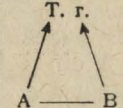
rarea sensului inițial al propoziției”). La fel, propozițiile coordonate copulative care exprimă acțiuni alternante în timp, decurgînd una din alta.

²⁵ Aceasta este și concluzia lui I. Coteanu, *art. cit.*, p. 32.

și singurul capabil să dovedească deosebirea raportului apozitiv de raportul de coordonare ²⁶.

Tabloul sinoptic nr. 3 din care am exclus raportul sintactic de subordonare, ca neavînd nici o contingentă cu raportul apozitiv, oferă o sinteză a ultimei părți a discuției ²⁷.

Tabloul nr. 3

Criteriile de comparare \ Felul raportului	Apozitiv	De coordonare
1) Realizarea relațiilor sintactice cu restul propoziției (frazei)	T. r. $A = A'$	T. r. $A - B$
2) Conexiunea sintactică	$A = A'$	$A - B$
3) Conținutul noțional-semantic exprimat	$A = A'$	$A \neq B$
4) Comutabilitatea termenilor	$A \rightleftharpoons A'$ $A \text{ sau } A' \rightarrow 0$ (zero)	$A \rightleftharpoons B$

APOZIȚIA (A') ȘI TERMENUL SĂU ÎNȚĂL (A), SÎNT UNITĂȚI SINTACTICE ECHIVALENTE SEMANTIC ȘI SINTACTIC

Ne propunem în cele ce urmează să întărim constatările noastre prin cercetarea unui material concret.

Cea mai mare parte a acestuia conține apozitii nominale (substantivale, adjectivale, pronomiale etc.) acordate în caz cu termenul lor

²⁶ Parțial acestea se deosebesc, chiar și din punct de vedere sintactic, prin aceea că raportul apozitiv ($A = A'$) se realizează exclusiv paratactiv, în timp ce raportul de coordonare ($A - B$) se realizează frecvent și prin joncțiune. Dar această deosebire este la urma urmei tot consecința conținutului noțional-semantic exprimat de termenii raporturilor acestora (vezi și p. 8). O altă deosebire de ordin sintactic constă în faptul că în timp ce termenii coordonării propriu-zise pot fi unități sintactice diferite, termenii în raport apozitiv sînt întotdeauna echivalenți sintactic. (Vezi pentru coordonarea propriu-zisă GA, ed. a II-a, vol. I, p. 384; vol. II, p. 79 și 216-217).

În echivalența noțional-semantică a lui A' cu A vorbitorul este, într-o măsură mai mică sau mai mare, subiectiv (Vezi GA, ed. a II-a, vol. II, p. 79 și 130).

²⁷ Criteriile de comparare a raporturilor au fost aranjate în ordinea importanței lor; primul, ca cel mai important, criteriul sintactic; al doilea, fiind consecință a primului; al treilea — criteriul esențial vizînd semantica; al patrulea, semantico-sintactic, decurgînd, sub aspect semantic, din criteriul precedent.

inițial (dacă și acesta este exprimat printr-o parte nominală de vorbire), convinși fiind că prin cercetarea acestora, o dată cu umplerea unui gol în descrierea apozitiei în ansamblu, contribuim, cât de modest, la îndreptarea unor erori strecurate în interpretarea fenomenului.

O parte din exemple conțin apozitii nominale la forma flexionară de nominativ — acuzativ (fără prepoziții) ²⁸, interpretate în unele studii ca apozitii „neacordate”. Sintem de părere că în astfel de situații avem de-a face nu cu ștergerea desinenței și a funcției, ci cu desinența specifică celor două cazuri materializând funcțiile sintactice proprii acestora.

O altă categorie din materialul cercetat de noi conține apozitii exprimate prin părți de cuvânt neflexibile sau prin verbe la moduri nepersonale, care, considerăm, au prezență marca subordonării, deci și a funcției sintactice.

În toate aceste grupări de exemple *ambii termeni ai raportului apozitiv*, atât A cât și A', realizează fiecare direct și simultan raporturi sintactice echivalente, cu unul și același partener, avînd funcții sintactice echivalente.

Materialul investigat se grupează după criteriul valorii sintactice a termenului inițial, astfel:

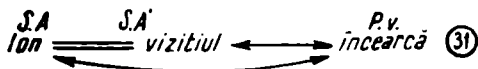
I. Apozitii ale părților de propoziție.

II. Apozitii ale propozițiilor ²⁹; iar acestea se subîmpart după funcțiile sintactice pe care le au în propoziție, respectiv în frază (categoria a II-a de exemple).

I. Apozitii ale părților de propoziție (*A = parte de propoziție*)

1. *A și A' reprezintă subiectul aceluiași predicat* ³⁰.

a) *Ion, vizitiul*, își încearcă biciul ... (LR, XII, 1963, nr. 1, p. 45)

b) Mai era ^A*ceva* tînăr în făptura lui Liviu Rebreanu : ^{A'}*mîinile*. (*Gazeta literară*, nr. 12, 1964, p. 7).

c) Priviți, mărește ^A*umbre*, ^{A'}*Mihai, Ștefan, Corvine*, / Româna națiune, ai voștri strănepoți ³².

(A. Mureșanu, *Pagini alese*, EL, 1963, p. 38).

²⁸ De tipul : Ion, vizitiul, își încearcă biciul ... (vezi M. Mitran, *art. cit.*, p. 45).

²⁹ Vezi și M. Mitran, *art. cit.*, p. 45, concluzia 2.

³⁰ Dăm diferențiat termenii raportului apozitiv cu dispoziția termenului inițial (A) și cu cursive apozitia propriu-zisă (A').

³¹ Schițăm pe cîte un singur exemplu din fiecare funcție sintactică o analiză desfășurată schematic.

³² A și A' sînt la cazul vocativ. Vocativul poate fi interpretat drept subiect al predicatului exprimat printr-un verb la modul imperativ (vezi M. Zdrengea, *Este vocativul un caz?* în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 397—801).

În exemplele de mai sus avem, sub aspect logico-semantic, o singură realitate subiect exprimată gramatical bifurcat prin două cuvinte diferite desemnând același fenomen sau obiect. Între acești doi termeni se realizează raportul apozitiv. Acest cuplu sintactic ($A = A'$) e foarte aproape de subiectul multiplu așa cum îl concep toate gramaticile. Formal aceste două fenomene se aseamănă, dar se și deosebesc, esențial, dintr-un punct de vedere, și anume: subiectele în raport apozitiv denumesc ambele una și aceeași noțiune, unul și același fenomen din realitate, în timp ce elementele componente ale subiectului multiplu obișnuit exprimă fiecare un fenomen, o noțiune, un obiect *distinct*. Între elementele componente ale subiectului multiplu tocmai din acest motiv încapă o conjuncție coordonatoare, în timp ce între termenii apozitiei-subiect³³ o astfel de conjuncție este imposibil de introdus. Între termenii apozitiei, între A și A' , raportul se exprimă exclusiv paratactic. Și când este prezent adverbial explicativ (și) *adică, anume*, parataxa, materializată prin pauze, iar grafic prin virgule, e obligatorie³⁴.

Situația este identică la toate funcțiile sintactice în care apar termenii apozitiei.

Din punctul de vedere al celor discutate aici, subiectul *exprimat prin doi termeni în raport apozitiv merită numele de „multiplu”, în mai mare măsură decât cel cunoscut de gramatici sub acest nume, unde avem mai degrabă subiecte distincte, coordonate între ele.*

Generalizând această accepțiune, ar urma să avem la fiecare funcție sintactică una multiplă exprimată prin doi sau mai mulți termeni în raport apozitiv.

2) A și A' sînt nume predicative ale aceluiași subiect³⁵.

a) Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni, de obicei

Ca să nu s-arate-odată ^Ace sînteți — ^{A'}niște mișei.

(M. Eminescu, *Poezii*, ESPLA, Buc., 1958, p. 119)

[s.] $\longleftrightarrow$ ^{p.n.} sunteți ³⁶ ^Ace ^{n.pred} [va] = ^{A'}niște mișei

³³ *Apozitie — subiect* = termenul inițial și apozitie propriu-zisă, ambele cu funcția de subiect.

³⁴ Ca dovadă că aceste adverbe explicative nu sînt elemente joncționale ale relației apozitive.

³⁵ Când A' este predicat verbal avem de-a face cu *propoziția apozitivă*, a cărei tratare va forma obiectul unui alt articol.

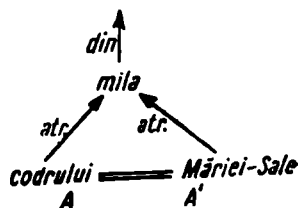
³⁶ Primind particula *-va*, pronumele (ca și adverbele) relative devin nehotărîte și nere-lative. Pierzîndu-și rolul de element joncțional, acestea își evidențiază în mai mare măsură funcția sintactică (Vezi V. Guțu, *Propoziții relative*, în SG, vol. II, Buc., 1957, p. 169—170).

3) *A* și *A'* sînt *attribute ale unui singur termen regent* (substantiv sau substitut de substantiv)

a) *substantival în genitiv* :

Împărat slăvit e codrul,
Neamuri mii îi cresc sub poale,
Toate înflorind din mila
Codrului, Măriei-Sale

(Eminescu, *op. cit.*, p. 80)

b) *pronominal în genitiv* :

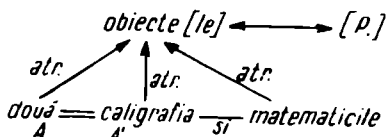
Generația **noastră**, adică a acelor care au pășit peste 25 de ani a trăit [...] epoca unui adevărat tragism (Al. Sahia, *Scrieri alese*, ESPLA, București, 1960, p. 346).

c) *substantival prepozițional* :

Prepoziția este [...] o unitate gramaticală prin care se realizează un act **de predicatie**, adică de raportare a conținutului propoziției la realitatea obiectivă [...] (GA, ed. a II-a, vol. II, p. 18).

d) *substantival în nominativ*³⁷ :

Două obiecte mi-au fost [...] nesuferite : *caligrafia* și *matematicile* (Tonitza, *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, București, 1964, p. 18).

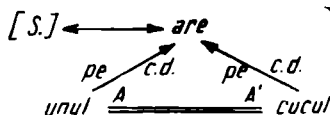

4) *A* și *A'* sînt *complemente directe ale aceluiași verb tranzitiv*.

a) *în acuzativ cu prepoziția pe* :

Dar și mierla din pădure
Are pe unul, anume,

Pe cucul cu pene sure (Jarník-Bîrseanu, D, 206, ap. M. Grigorescu, *art. cit.*, p. 120).

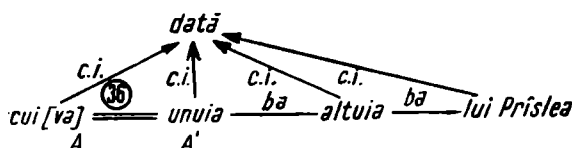
³⁷ Am reținut și acest exemplu pentru a ilustra apozitia-atribut substantival în cazul nominativ (Vezi M. Mitran, *art. cit.*, p. 41). Aici se poate însă strecura convenționalul în analiză : dacă A = două obiecte, sintagmă a subiectului, atunci A', *caligrafia și matematicile* = subiect multiplu.

b) în acuzativ fără prepoziție :

Printre mulajele care figurează în cealaltă sală, vizitatorul recunoaște **fragmentul** desprins de pe balustrada templului Atenei victorioase : o *Victorie* înfățișată în momentul cînd își dezleagă sandala (Rosetti, *Note din Grecia. Diverse*, Editura pentru literatură, [Buc.], 1964, p. 14).

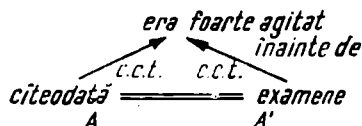
5) *A* și *A'* sînt complemente indirecte ale aceluiași termen regent.

a) în dativ : [...] Și pînă într-un tîrziu n-au putut să se înțeleagă cei doi bătrîni cuminți **cui** trebuie dată fata : *ba unuia, ba altuia, ba lui Prîslea* [...] (Caragiale, *Opere*, vol. 3, ESPLA, București, 1962, p. 80).

6) *A* și *A'* sînt complemente circumstanțiale ale aceluiași termen regent.

a) de timp : **Cîteodată**, înainte de examene, era foarte agitat.

b) de loc : Ghica Grigore, viind la domnie, a găsit [...] boieri și negustori pribegiți [...] și răscoale **pretutîndeni** : în sate, în orașe și pe drumuri. (I. Ghica, *Opere*, vol. I, ESPLA, București, 1956, p. 119)³⁸.

c) de cauză : Știu **de ce** tremuri — **de frig**.

d) de mod (comparativ) : Ciuma, **ca** toate **boalele** mortale [...], **ca vîrsatul**, **ca tifosul** [...], devine mai puțin violentă la acei care au mai fost loviți de ea (I. Ghica, *Opere*, vol. I, ESPLA, București, 1956, p. 132).

e) instrumental : [Raporturile dintre gramatică și derivare] se manifestă de asemenea în **comportarea** sintactică a derivatelor, și anume în **faptul** că derivatele primesc determinările corespunzătoare ale cuvintelor de bază (GA, ediția a II-a, vol. I, p. 21).

³⁸ Considerăm analiza desfășurată schematic mai sus ilustrativă pentru toate funcțiile sintactice următoare pe care le primește *A* și *A'*.

f) *sociativ*: [Domnitorul] chema de se sfătuia ^Acu trei ^{A'}*oameni*: ^{A'}cu ^{A'}vornicul Costache Cîmpineanu, ^{A'}cluc^{A'}erul Chiriac și ^{A'}cu ^{A'}baș-ciohodaru Măciucă (I. Ghica, *op. cit.*, p. 120).

7) *A* și *A'* sînt elemente predicative suplimentare ale aceluiași termenii determinati.

Dar de-o fi și-o fi să vii
Iar în brațe să mă ții [...]

Vedea-te-aș tot ^Acum te știu:

^{A'}Nalt, ^{A'}bălan și ^{A'}cilibiu [...] ³⁹

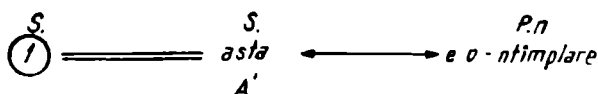
(M. Radu Paraschivescu, *Cîntice țigănești*, ESPLA, [Buc.], 1957, p. 58–59).

II. Apoziții ale propozițiilor (*A* = propoziție subordonată)

1) *A* și *A'* sînt subiectiva, respectiv subiectul aceluiași predicat.

a) ⁽¹⁾*De se trag din neam mare*,

⁽²⁾*Asta e o-ntîmplare*: [...] (Alexandrescu, Gr., *Opere*, ediție critică, note, variante și bibliografie de I. Fischer, ESPLA, 1957, p. 209).

b) — Fată frumoasă,
Fată frumoasă,
Cine te-a-nvățat să tragi la coasă?

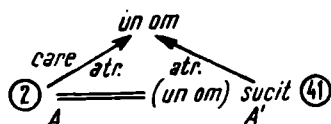
— ^A*Cine m-a-nvățat iubitul*,

^{A'}*Acela m-a-nvățat și cositul* (D. Corbea)

c) ^A*Cine zice*, ^{A'}*ăla* e [prost, urît, supărat etc.] ⁴⁰

2) *A* și *A'* sînt atributivă, respectiv atribut al aceluiași substantiv regent.

⁽¹⁾*A* fost odată un om *care toată viața lui nu s-a* ⁽²⁾*putut potrivi cu lumea* — un om *sucit*. (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. 3, EL., 1962, p. 99).

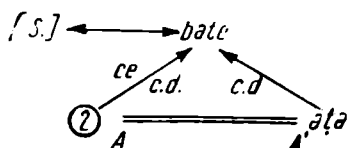
³⁹ Poate fi admisă și interpretarea aceasta: *A* = *cum te știu* = predicativă suplimentară.

⁴⁰ Joc de copli.

⁴¹ Repetarea substantivului regent *un om* nu complică, credem, relațiile.

3) *A* și *A'* sînt completivă directă, respectiv complement direct subordonate, ambele, aceluiași verb tranzitiv regent.

a) Netoții, țigani nomazi, fără corturi [...] mîncau ^A*ce gîseau* :
^{A'}*hoituri* împutite, ^{A'}*cîini*, ^{A'}*pisici* [...] (I. Ghica, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1956, p. 107).

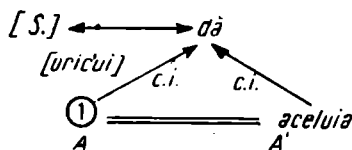

b) ⁽¹⁾Bate, doamne, ⁽²⁾*ce zic eu* :

Așa la leagănul meu [...] (*Cu cît cînt, atîta sînt*, antologie a liricii populare, EL, 1963, p. 30).

4) *A* și *A'* sînt completivă indirectă, respectiv complement indirect (în dativ), determinante ale aceluiași termen regent.

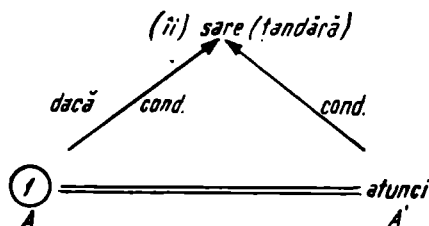
⁽¹⁾*Oricine s-a afla* ⁽²⁾să-i facă... un pod de aur..., ⁽³⁾*aceluia* îi dă fata. (I. Creangă, *Povești*, p. 177).

Făcînd abstracție de anacolul, propoziția nr. 1 este, față de verbul regent *dă*, completivă indirectă, alături de corelativul său (*aceluia*).

5) *A* și *A'* sînt complemente (*A*), respectiv complemente (*A'*) circumstanțiale față de aceiași termeni regenți.

a) condiționale : Și ^{(1)A}*dacă nu te ferești instantaneu* din calea lui ^{A'}[a automobilului, n.n.], *atunci* îi sare țandăra imediat. (G. Topîrceanu, *Opere*, vol. II, ESPLA, 1955, p. 160).

b) *de cauză*: **Pentru că n-a avut bani**, ^A *de aceea* ^{A'} n-a putut pleca în excursie (GA., ediția a II-a, vol. II, p. 302)⁴²

c) *de loc*: **Unde prindea omul**, ^A *acolo* ^{A'} îl ocăra (I. Slavici, N., I, 16, ap. GA., ediția a II-a, vol. II, p. 264).

d) *concesive*: Ciți feciori vor fi în țară,
Toți s-alerge să mă ceară.

O mie de-ar alerga,
^{A'} *Tot[uși]* mămuca nu m-ar da.

(*Cu cât cînt* [...], antologie a liricii populare, EL, 1963, p. 203).

e) *instrumentale*: **Cu ce mă hrăniți**, ^A *că* ^{A'} *aceea* am să vă hrănesc (Creangă A. 109, ap. GA., ediția a II-a, vol. II, p. 264).

f) *modale de măsură*: Parc-aș fi făcut din lemn,

(*progresivă*): **De ce joc**, ^A *de-aia* ^{A'} mă-ndemn

(*Cu cât cînt* [...], antologie a liricii populare, EL, 1963, p. 15).

Am inclus printre aceste ultime exemple cîteva discutabile: cele care conțin pe lîngă subordonată un corelativ în regentă.

Părerea noastră este că acele corelative care respectă anumite cerințe devin, semantic și sintactic, echivalentele subordonatelor corelate, or, echivalența semantică și sintactică, după cum a reieșit din partea teoretică și din cea practică a acestui articol, înseamnă raport apozitiv.

Cerințele pe care trebuie să le respecte corelativul din regentă pentru a fi apozitia subordonatei corelate sînt următoarele:

- să fie parte de vorbire capabilă a exprima o funcție sintactică⁴³;
- între corelativ și subordonată — indiferent dacă apar sau nu adverbele explicative (*și*) *anume*, *adică* — să fie marcată pauza, ca semn al juxtapunerii, unicul mijloc de realizare a raportului apozitiv⁴⁴.

Echivalența sintactică a subordonatei și a corelativului său (a apozitiei) din regentă ne permite uneori să sesizăm cazuri cînd conjuncția subordonatoare e folosită în realizarea unui raport sintactic mai puțin obișnuit, de ex.: deși *dacă* marchează de obicei raportul condițional, în exemplul de mai jos această conjuncție realizează raportul concesiv

⁴² Considerăm ilustrativă pentru toate valorile circumstanțiale ale relației $A = A'$ analiza desfășurată schematic mai sus.

⁴³ Corelativele exprimate prin conjuncții (și locuțiuni conjuncționale), ca cel din exemplul de mai jos, nu pot constitui apozitii ale subordonatelor corelate lor. Ex. *Cărușa lui Moș Nichifor* [Cotcariul] *deși era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o cărușă bună, încăpătoare* (Creangă, P, 106, ap. GA., ed. a II-a, vol. II, p. 329).

⁴⁴ Vezi nota 26.

datorită prezenței corelativului său *totuși* care are, în mod cert, funcția sintactică de complement circumstanțial concesiv :

A'

Și *dacă luna bate-n lunci*
 Și *tremură pe lacuri,*

A'

Totuși îmi pare că de-atunci

Sint veacuri (Eminescu, O. I, 188 ap. GA, ediția a II-a, vol. II, p. 329).

De asemenea, tot presiunea exercitată de echivalența sintactică a termenilor raportului apozitiv se manifestă și în paralelismul nuanțelor subordonatei și corelativului ei. În exemplul de sub 5f, p. 60, funcțiile sintactice ale corelativului și subordonatei pot fi interpretate ca avînd, ambele, nuanțe cauzale.

Concluzii : 1) Apozitia exprimă un conținut noțional-semantic echivalent cu cel exprimat de termenul său inițial.

Valoarea sintactică a apozitiei este echivalentă cu aceea a termenului său inițial, ca urmare a faptului că atît apozitia cît și termenul inițial realizează nemijlocit și direct raporturi sintactice echivalente, cu unul și același partener.

2) În sintaxa limbii române există două raporturi distincte : *raportul sintactic de coordonare* și *raportul sintactic de subordonare*. Raportul apozitiv nu este raport sintactic de sine stătător, ci un caz particular al raportului de coordonare. Diferența specifică a acestora este de ordin semantic : între termenii coordonați vorbitorul realizează (mai mult sau mai puțin subiectiv) echivalența semantică, specificul raportului apozitiv.

3) Apozitia nu poate fi subordonată termenului său inițial, cu care, fiind echivalentă semantic și sintactic, se află în raport de coordonare. Apozitia se subordonează aceluiași regent căruia i se subordonează și termenul său inițial.

iunie 1965

Institutul pedagogic de 3 ani,
 Cluj, Piața Ștefan cel Mare, nr. 4

INFLUENȚE ROMÂNEȘTI ÎN GRAIURILE CEHE DIN BANAT. Lexic

DE
GH. CIPLEA

Cercetarea influențelor reciproce dintre limbi trebuie să constituie una din preocupările esențiale în lingvistică, deoarece prin studierea lor se pot trage valoroase concluzii cu privire la modificările intervenite în lexic, în fonetică, în sintaxă și în structura gramaticală a limbilor în contact¹.

Vorbitorii graiurilor cehe din Banat formează o masă compactă în unele localități², în altele ei trăiesc alături de români, în așezări mai vechi³ și mai noi⁴.

În graiurile cehe din Banat⁵ există multe elemente străine împrumutate din diferite limbi: germană, sîrbocroată, maghiară și română.

¹ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 102—109; L. V. Șerba, *Izbrannye raboty po jazykoznaniju i fonetike I*, Leningrad, 1958, Capitolul „Oponjatii smešeniija jazykov” p. 40—53; Márton Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova în Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 557—569.

² Localitățile cu populație cehă compactă sînt: 1) Gîrnic (G), rn. Moldova Nouă; Sfînta Elena (Sf. E.), com. Coronini rn. Moldova Nouă; 3) Eibenthal (E), rn. Orșova; 4) Ravensca (R), satul Șopotul Nou, rn. Bozovici; 5) Șumița (Ș), satul Lăpușnicel, rn. Bozovici.

³ Localitățile cu populație mixtă, în care cehii au fost așezați mai demult: 1) Ogradena Nouă (Od. N.), satul Ogradena Veche, rn. Orșova; 2) Peregul Mare (P), rn. Arad; 3) Clopodia (Cl), rn. Deta; 4) Caransebeșul Nou (Cș. Nou), aparține orașului Caransebeș; 5) Baia Nouă (Ba. N.), satul Eibenthal; raionul Orșova; 6) Jupa (J), rn. Caransebeș (4 km nord-est de Caransebeș).

⁴ Localitățile cu populație mixtă, în care cehii au venit, unii mai recent, alții mai de mult, provin din localitățile enumerate în nota 1 sau 2, sînt: 1) Orșova (O); cehii de aici sînt din Eibenthal; 2) Berzasca; cehii au venit din Bigăr; 3) Jupalnic (Je); cehii de aici au venit din Eibenthal și Ogradena Nouă; 4) Băile Herculane (Bă. H.); cehii sînt veniți din Eibenthal, Șumița, Jupa, Caransebeșul Nou; 5) Jupa, o parte din locuitorii cehi sînt mai vechi (cf. nota 2), iar o altă parte sînt mai noi și sînt originari din Șumița; Cozla (Co), o colonie de muncitori în care vorbitorii limbii cehe provin din Bigăr; 7) Liubcova (L), rn. Moldova Nouă; cehii din această localitate sînt, unii mai vechi, alții sînt veniți din Bigăr.

⁵ Atragem atenția că în Banat se vorbesc mai multe graiuri cehe. În Clopodia, de exemplu, se vorbește un grai *morav* sud-estic. În toate celelalte localități avem de-a face cu graiuri *cehe* propriu-zise (sudice, sud-vestice, centrale; există chiar și urme de graiuri nord-estice).

1. Împrumuturile germane datează dintr-o epocă mai veche, din perioada conviețuirii cehilor cu germanii, încă acum un secol și jumătate, în Cehia și eventual în Moravia. Altele sînt de dată recentă, provenind de pe teritoriul unde locuiesc astăzi, care a fost multă vreme sub dominația austro-ungară sau din localități cu populație cehă și germană (Caransebeșul Nou, Peregul Mare).

2. Elementele de origine sîrbă, în marea lor majoritate, au pătruns în epoca de dominație austro-ungară, cînd unele localități din Banat aveau relații foarte strînse cu orașul Bela Crkva (Biserica Albă). Acest oraș era vizitat și cunoscut de aproape toți cehii din sudul Banatului. Mulți dintre ei își mai amintesc și astăzi de el.

3. Influența maghiară este neînsemnată și se caracterizează prin împrumuturi din epoca de dominație austro-ungară, dar în unele localități sînt de dată mai recentă.

4. Elementele românești din graiurile cehe au pătruns, cea mai mare parte, în secolul nostru și continuă să pătrundă și astăzi, atît din limba literară, cît și din graiuri⁶.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de influențele românești asupra graiurilor cehe din Banat.

Compartimentul limbii cel mai supus modificărilor, după cum se știe, este lexicul. Și în graiurile cehe constatăm că cea mai importantă influență românească se manifestă în lexic. De aceea ne vom ocupa în cele ce urmează de acest domeniu, urmînd ca în alte studii să analizăm aspectul fonetic, morfologic și sintactic al acestei influențe.

Cuvintele intrate în graiurile cehe le dăm în ordine alfabetică și le traducem numai acolo unde prezintă eventuale dificultăți de înțelegere. Deoarece accentul în aceste cuvinte este întotdeauna pe prima silabă, nu indicăm silaba accentuată. Menționăm de asemenea că lexicul de față are extras dintr-un material dialectal mai vast, cules de noi în mai multe anchete pe teren⁷.

Cuvintele de proveniență românească se referă la sfere foarte variate ale vieții, ca : portul, animalele, obiectele casnice, păstoritul, nume proprii, școala, dreptul, economia și în special organizația administrativă actuală.

Cuvintele pătrunse în graiurile cehe au fost adaptate sistemului fonetic și morfologic propriu acestor graiuri.

Majoritatea vocalelor românești sînt rediate prin corespondentele cehești apropiate : *a*, *e*, *i*, *o*, *u* (care au aceeași valoare fonetică și se rostesc la fel ca în limba română). *ă* și *î*(*â*) însă sînt rediate prin sunetele cele mai apropiate din seria respectivă : *ă* prin *a*, de exemplu *masuru* < rom. *măsură* (uneori prin *e*, : *koterica* < rom. *cotăriță*), *î* prin *i* : *frinar* < rom. *frînar* (uneori și prin *u* dacă *î* este precedat de o consoană labială : *Mundra* < rom. *Mîndra*). Grupul *îr*, în anumite poziții, se realizează ca *r* silabic : *krpaš* < băn. *cîrpaș*.

⁶ B. Havránek, *K otázce mezislovanských vztahů spisovných jazyků*, în „Slavia”, XXIV, 1955, fasc. 2—3, p. 179.

⁷ Unele cuvinte din Eibenthal ne-au fost comunicate de învățătorul din această localitate, Dušek J.

Cît privește consonantismul, amintim că aproape toate consoanele sonore în poziție finală au devenit surde: *krěa* : *k* < băn. *círśag* etc. Sunele bănățene *é* și *ě* sînt rostite de cehi mai dur, ca în cehă: *čiligaš* < băn. *čiligaš*. Există totuși exemple în care consoanele specifice bănățene sînt menținute în formele cehești: *s⁴rsiñei* < băn. *sărsiñei* etc., cum vom vedea în exemplele de mai jos.

Akupace, toponimic, cf. *Okupace* Sf. E.; *Alimentara* s.f. (magazinul) „Alimentara”, E, P; *aprobavat* verb (v.) „a aproba” E, P; *aranži* : *rovat* v. „a aranja” Cl; *autorizace* s.f. „autorizație” E, P; *avans* E, P; *azil* s.m. *azil pro stari lide* „azil pentru oameni bătrîni” J; *ažutor* s.m. „ajutor” Cl, P; *Albujka* s.f. nume de capră (< rom. Albuica⁸).

baje s.f. „mină, baie”⁹ B; *bandaž* s.m. „bandaj” E; *barem* adv. „barem” *dnes barem zustanu* „rămîn barem azi” Ș; *ba* : *zu* s.f. acuz. sg. „bază” (de recepție) Cl; *bažukuru* s.f. ac. sg. „batjocură” (dialectal *ba-jocură* și *băjocură*) Ș; *biblioteka* s. f. Cl; *bladžile* s. nom. pl. (cf. băn. *bliděle*) Cl; *boja* : *ru* : s. m. gen. pl. (*tadi bilo moc velikix boja* : *ru* : „aici au fost foarte mari boieri”) Cl; *broška* s. f. „fetiță” < rom. *broască* Ș; *Bukalaja* s. f. nume de oaie (< Bucălaie).

carini s. f. gen. sg. „țarină” B (*do carini* „în țarină”). Cuvîntul are sensul de loc cultivat¹⁰; *cincafi* s. m. nom. pl. „țîntări” Ș.

čabar s. m. „ciubăr” Sf. E; *černala* s. f. E; *čiligaš* s. m. < băn. *čiligaš* „telegaș” Co; *čorbička* s. f. „ciorbă, ciorbiță” (*ta čorbička* „ciorbița aceea”) Sf. E (cuvîntul format cu sufixul *-ička*, foarte productiv în cehă)¹¹; *Čubani* s. m. nom. pl., nume dat ciinilor ciobănești, (*u* < *o*, tendință generală în unele graiuri cehe)¹² G.

demižani, *dimižani* s. f. nom. pl. „damigene” E; *dulgarujem* v. ind. prez. persoana 1-a pl. „dulgherim” Co. (În limba cehă curentă și în unele graiuri, la indicativul prezent persoana întîi pl. există și formele în *-em*, în loc de cele literare în *-eme*); *džesplikat* v. „a explica” (< băn. *de explicat*, cu rostirea din Banat a lui *d* + *e* > *đ*) E, B; *džanta* s. f. „geantă” E.

eksament s. m. „examen” Cl, cu nominativul plural *eksamenti* (cuvîntul este atestat în graiul local român); *ekskurzie* s.f. E, P. Deși acest cuvînt este înregistrat în dicționarele cehe sub forma *exkurze* — *exkurse*,

⁸ În transcrierea fonetică am adoptat sistemul de notare folosit de ALR, imbinat cu cel al lui Zdzisław Stieber din *Projekt pisowni fonetycznej dla Atlasu Językowego Słowianczyszny*, ținînd totodată seama și de grafia cehă (c ceh = f rom. etc.). Lungimea vocalică o redăm prin : adică două puncte după vocala lungă.

⁹ Pentru atestarea formelor românești din Banat a se vedea : Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănățene*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, Edit. Acad. R.P.R., Cluj, 1960; Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și holarului Maidan*, Caransebeș, 1898.

¹⁰ Cf. *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I, 1955, Edit. Acad. R.P.R., s.v. B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukraïnskogo jazyka*, vol. IV, Kiev, 1904 (Reeditat : Kiev, 1959), p. 423.

¹¹ František Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny*, I, Praha, 1951, p. 245.

¹² J. Dušek, *Hláskosloví nářečí jihočeských*, část II, Praha, 1896, p. 48; Fr. Trávníček, *Historická mluvnice česká*, Praha, 1935, p. 84.

credem, totuși, că este împrumutat din română, pentru că are o silabă în plus față de cel din ceha literară¹³.

fašina s. f. „făină” Ș (în graiul bănățean are forma *fănină*). Apare în expresia *Jedním vokem na sláninu, jedním vokem na fašinu* „cu un ochi la slănină și cu unul la făină”; *fa:šek* s. m. Cl, acest cuvânt a trecut, din cauza sufixului ceh -ek, în rîndul substantivelor de genul masculin; *Filipa Čoka-Filipačoka*, toponimic E; *fiška: lovi* s. m. dativ sg. „avocatului” (forma populară românească este *fișcarăș* sau *fișcalăș*) P; *folar* s. m. „folar” (cojocel care se pune pentru protejarea „foalelor” contra frigului) Cl; *folosi*, v. ind. prez. persoana a 3-a sg. și 1-a pl. Sf. E., Ș, *folosi: rovat* „a folosi” Cl; *furka* s. f. H.

gara s. f. E; *garanciju* s. f. ac. sg. „garanție” Cl; *gazeta* s. f. E; *Giza* s. f. nume de vacă „Gîza” E; *gra:t* s. m. „termometru, graduri” Ș; *gratar* s. m. „grătar” B. N.; *gřnda:k, gřnda:k i* s. m. „gîndac, gîndaci” Sf. E. (rom. *în* din acest exemplu în graiurile cehe este rostit *ŋ* silabic). Deoarece în cehă este mai frecvent *ŋ* silabic, în cuvîntul de față s-a mai intercalat și un *ŋ* silabic (cu valoare silabică), foarte obișnuit în graiurile și limba literară cehă. În limba cehă *ŋ, ɲ* (mai rar *ŋ* și *ɲ*) în poziție interconsonantică sînt silabici (vocalici).

harestam v. ind. prezent, pers. 1-a sg. „arestez” Ș (cu *h* protetic, fenomen frecvent în unele graiuri cehe din R.S. Cehoslovacia¹⁴. Ar putea fi derivat de la *harest* existent în graiurile cehe).

xamuri(e) s. m., nom. pl. „hamuri, hățuri” O.

igrasie s. f. „igrasie” E; *indikace* s. f. „indicație” B; *inžekci, indžekcije* s. f. „injecție” E.

jorgan s. m. „plapumă” < băn. *iorgan* (iorgan) Sf. E., Ș, R, G.

koleš s. f. „coleașă”, G, R; *kamin* s. m. *kamin kultura:l* „cămin cultural” B; *kami:n* s. m. „cămin, sobă” E. După cum vedem deosebirea dintre cele două cuvinte o marchează lungimea vocalică, de unde rezultă caracterul fonologic al lungimii vocalelor; *kartun* s. m. „carton” B; *keferist'i* s. m., nom. pl. „ceferiști” R; *komisije* s. f. „comisie” R; *kā/m/plektiroval* v. part. perf. activ m. sg. „el a completat” E (poate fi și forma de perfect, pers. 3-a sg. masculin); *komisiroval* v. „a comasat” (cf. explicația de la forma precedentă) Cl; *kota:rku* s. f., ac. sg. < băn. *cotarcă* Cl; *krča:k* s. m. „ulcior” < băn. *cîrčiag*¹⁵ Cl. Cu toate că acest cuvînt există în sirbocroată, sîntem de părere că este un împrumut românesc, deoarece *ŋ* silabic provine dintr-un *îr*, iar vocala lungă provine din vocala accentuată

¹³ Fr. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praha, 1952, p. 338; *Slovník spisovného jazyka českého*, I, Praha, 1960, p. 473.

¹⁴ J. Voráč, *Česká nářeť jihozápadní*, Praha, 1955, p. 53.

¹⁵ Vezi Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 90, 123; I. Pătruț, *Folklor de la Români din Sîrbia*, în „Anuarul Arhivei de Folklor”, VI, 1942, p. 340, 355, 379 atestă forma băn. *cîrșag*.

românească¹⁶; *křpaš* s. m., nom. sg. „cîrpaci” Ș, împrumutat cu pronunțarea din graiul bănățean, în sirbă rostirea fiind *křpa:č*; *Křaku Če(h)uluj*, toponimic, „Dealul cehului sau Piciorul de deal al cehului” Sf. E.; *koš(š)itu:ra* s. f. sg. „corcitură” < băn. *coršitură* Cl; *koterica* s. f. „cotăriță” Cl; *kroitoria* s. f. Cl; *kurka:me* v., *se kurka:me* „ne încurcăm” (cf. *skurkani*) B; *kurpin* s. m. (< băn. *curpin*, cf. ALR serie nouă, vol. I, h. 264); *kursa* și *kurza* s. f. „cursă, autobus”, Ș (se rosteste atît cu *s*, ca în română, cît și cu *z*, mai apropiat de rostirea cehă a cuvintelor străine¹⁷).

la:bi s. f., nom. pl. „labe, mîini” Ș; *Lajka* s. f. nume de oaie, Laie Sf. E. (derivat cu ajutorul sufixului *-ka*, care formează substantive feminine); *licituruje* v., formă impersonală reflexivă (*se licituruje* „se licitează”) Sf. E.; *lipsu* s. f., ac. sg. „lipsă” E.

magazin s. m. E, P, Co; *makar* adv. „măcar” B; *malaj* s. m. „idem” Cl; *mamaliga* s. f. „mămăligă” G; *martie* s. „martie” C. N.; *masuru* s. f., ac. sg. „măsură” Sf. E.; *mata:su* s. f., ac. sg. „mătase” Cl; *morafi* s. m., nom. pl. „morari” Cl; *moša* s. f. „moașă” Ș; *Mundra* s. f. nume de vacă < *Mîndra* Sf. E.; *Murga* s. f. nume de vacă < *Murga* Sf. E.; *modifikovat* v. „a modifica” P.

nacigari s. f. „scrumieră” G (este un calc după românescul „la” sau „pentru țigări”). Cuvîntul *cigara*, însă este românesc (*țigară*); *nakas* s. m. „necaz” E; *Ňeguriša* s. f. nume de oaie Sf. E; *napřka* s. f. „năpîrcă” E.

Okupace toponimic rom. „a ocupa” Sf. E.; *obišnuim* v. *jak se obišnuim* „cum ne obișnuim” Ș; *ordin* s. m. „ordin” G, P, Jc, P; *ordinanc* s. m. „ordonanță” Cl; *otar* s. m. „hotar” (< băn. *otar*) Ș.

pacil v., perfectul pers. a 3-a sg. m., *on pacil* „el a pățit” Ș, R; *Pad'ina Ma:re*, toponimic Sf. E.; *pakurar* s. m. „păcurar” E; *palamar* s. m. „odgon”¹⁸ Cl; *pantalo'ni* s. m., nom. pl. Sf. E; *patini* s. m., nom. pl. „patine” E; *Patriňe* toponimic, < probabil de la *patrije*, în care *i* din cuvîntul românesc a fost auzit de cehi ca *ú* cf. *Vlči grun- Vrti(n)grun* (sau este chiar rostirea bănățeană cu *ú* pentru *i* literar) R; *pla:su* s. f., ac. sg. „plasă” (am notat, de la același subiect, și *necu* „idem”) E; *pleš* adj. „pleșuv” (*ma:pleš* „are chelie” < băn. *pleš* „chel”) Ba. N.; *pompier* s. m., nom. sg., forma de plural *pompieři* Cl; *porci* s. f., nom. sg. (și ac. sg.) „impozit” (< băn. *porție*) C. Nou; *porta* s. f., nom. sg. „poartă” E; *portar* s. m., sg. nom. R, Cl; *potiňga* s. f., nom. sg. „potiňgă” Sf. E.; *potrivuje* v.

¹⁶ De această problemă ne-am ocupat în : *Despre lungimea vocalică și accentul elementelor de origine română din graiurile cehe din Banat*, comunicare prezentată la sesiunea științifică a catedrei de Limba rusă și slavistică a facultății de filologie de la Universitatea din Cluj, în luna martie 1965.

¹⁷ Despre rostirea consoanelor sonore în cuvintele împrumutate, cf. Fr. Daneš, *K výslovnosti znělých souhlásek v přejatých slovech*, în „Naše řeč”, an. 48, 1965, nr. 3, p. 163.

¹⁸ Vezi ALR Întrebarea 2528 (material necartografiat), pct. 2 (Peceneșca, reg. Banat) : *pălămări*! ; *Dicționarul limbii române contemporane*, Edit. Acad. R.P.R., s. v. ; Cf. August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, s. v. ; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1924, vol. IX, p. 582, s. v.

reflexiv ind. prez. persoana a 3-a sg. *Naše reč se potrivuje* „limba noastră se potrivește” Ș; *praŭ* în toponimicul *Vlči Praŭ* „pîraul Lupului” B; *prinčipalni* adj. „principal,-ă” Co; *produkei* s. f., ac. sg. „producție”; *prune* s., nom. pl. „prune” Cl.

Rakit'e, toponimic na *Rakit'e* (cf. rom. *răchită*) R; *rajon* s. m. (na *rajon* „la raion”) E; *ra(o)zboj* s. m., nom. sg. „război” Ș; *rozbroj* s. m. „idem” Cl. Asupra acestei forme vom reveni în alt studiu; *ramatis* s. m. „reumatism” (cf. băn. *ră(a)mă(a)tiz*) Sf. E; *regulat* adv. „în mod regulat” Sf. E.; *redžistr* s. m. „registru” E; *redžiune* s. f. „regiune” E; *rest* s. m. P, E; *restanci* s. f., sc. sg. „restanță” E; *restaurant* s. m., nom. sg. P, E; *rezerva* s. f., nom. sg. „rezervă” E; *Rezerva:tu*, toponimic, u *Rezerva:tu* „la Rezervație” E; *režim* s. m., nom. sg. „regim” (alimentar) Ș; *ridiki* s. f., nom. pl. „ridichi” E; *rind* s. m., nom. sg. „rînd” Ș; *Rošija* s. f. nume de oaie (cf. *Roșia*) Sf. E.; *rug* s. f., ac. sg. „rugă” (cu sensul de *hram*, *sărbătoare*) Cl.

samurastru s. m. sg. „grîu care crește singur din grăunțele scuturate — grîu samurastru”¹⁹ și „copil din flori”; *sarčinu* s. f., ac. sg. „sarcină” Sf. E.; *sāšineri*, *sarsineri* s. m. „băn. *sārsiner*”²⁰ (par pe care se pune finul pentru a se usca) Ș, R; *serviē* s. m., nom. sg. „serviciu” E; *sigurance* s. f. (ac. sg. *sigurancu*) „siguranță (electrică)” Co, E, P; *skapal* v. part. perf. activ m. (și perfectul persoana a 3-a sg. m.) „a scăpat” Ș; *skimbi* s. m., nom. pl. „schimburi,-ile” E; *skrumiera* s. f., nom. sg. (cf. *nacigari*) G; *skurkani* v. part. perf. pasiv m. (poate fi și adj. m.) „încurcat” E; *spaije* s. m. băn. *spāije* (= domn de pămînt)²¹ J; *spakalili* v. part. perf. activ pl. „au păcălit” (ei sau ele) Ș, E; *stra:ti* s. m., nom. pl. „straturi” Co; *strūka* s. f., nom. pl. „strungă” R;

štempl s. m., nom. sg. „timbru” (în graiurile românești există forma *štemple*, care este foarte răspîdită), cf. și *timbr* P; *stupi* s. m., nom. pl. „stupi” (în ceha locală se rostește cu *i* plin, ca în *st u p i i* — forma de plural articulat românească) Cl; *šajku* s. f., ac. sg. < băn. *šaicā* „farfurie de campanie” Cl; *šalopeta* s. f., nom. sg. „salopetă” (se poate ca *š* să fi apărut prin analogie cu alte cuvinte care în poziție inițială au *š/š*) Ș; *šareta* s. f. „șaretă” Cl; *šedinca* s. f. „ședință” E, Cl, Ș; *šmekeři* s. m. pl. „șmecheri” B; *šobolan* s. m., nom. sg. „șobolan” Ș; *šofer* și *šofjer* s. m., nom. sg. „șofer” Ș; *Štubie* hidronim, „Izvorul Știubeiu”²² E; *šuba* s. f., nom. sg. „șubă” E.

tapicirovani v., part. perf. pasiv m. „tapisat” (poate fi și adj. m.). Ar putea proveni și din germ. *tapicieren*, Cl; *taksa* s. f., nom. sg. E; *taksator* s. m., nom. sg. E; *tepsi* s. f., sg. „tipsie” (*do tepsi* „în tipsie”) Cl; *timbr*

¹⁹ Pentru termenul românesc, cf. ALR, serie nouă, vol. I, harta 91 punctele 36, 47 și 53.

²⁰ Cf. *saršineri*, în *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, h. 93, pct. 833 (Petrila Hunedoara) *sārciner*.

²¹ Cuvîntul este atestat de E. Petrovici, *op. cit.*, p. 109; Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *op. cit.* p. 36, 53; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1956, svezak 66, p. 939.

²² Toponimicul este atestat Sofronie Liuba și Aurelie Iana în *op. cit.* p. 70, 312, 313 menționează un deal și o fîntînă cu numele *Štiubeiu*.

s. m. „timbru” E; *tragula* s. f. < băn. *tragula* „tub de tras vinul sau țuca din butoi”²³ Ș, E; *tratali* v. part. perf. activ m. pl. (*tratali ho* „l-au tratat”) Ș; *transfer* s. m., nom. sg. E; *trimestru* s. m., nom. sg. Sf. E; *tribuna:l* s. m. E; *tulu:že* s. < băn. *tuluje* „strujan”²⁴ Ș.

Ursa, Ursu nume de ciine Sf. E.; *ujum* s. m. „uium”²⁵ E, Cl, B.

vakčínace s. f. „vaccinare, vaccinație, vaccin” E; *verifikat* v. supin „verificat” Cș Nou (*Sebrali dovnitš na verifikat* „au luat înăuntru pentru verificare, la verificat”); *veterina:r* s. m., nom. sg. „veterinar” G; *vítuzi, vintuzi* s. f., nom. pl. „ventuze” Ș; *vimetura:no* v. part. perf. pasiv „măturat,-ă” Cl; *vinzatorka* s. f., nom. sg. „vinzătoare” (pentru sufix cf. mai sus *čorbička*) G; *Vinata* nume de capră „*Vināta*” Sf. E; *vizavi* adv. „vizavi” Ba. N.; *vižulie* s. f. „vijelie” (< băn. *vijulie*) Ș; *vredni* adj. m. „vrednic” Ș; *Vrti(n)grun* toponimic (credem că este de fapt *Vlči grun* în care *grun* este din băn. *gruñ* „grui”²⁶) Ba, N.

zama s. f., nom. sg. R, Ș, Sf. E.; *zlamurirovat* v. inf. „a lămuri” E; *Zojka* s. f., nume de vacă E; *žud'ikator* s. m. „judecător” Cl, Ș.

septembrie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea 31

²³ Vezi ALR întrebarea 6161 (material necartografiat), pct. 2, 27, 29, 36, 47: *trăgúlă*; Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 42.

²⁴ ALR I, serie nouă, vol. I, harta 117, înregistrează în localitățile românești forma *tulúz* (*braț de tulúz*); pentru formele sîrbești cf. și *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s. v. *tulúz, -ina*; cf. „Jahresbericht”, 3, p. 329 (glosar): *tulúz(š)* = tulei, „Stroh von Mais”.

²⁵ În sîrbo-croată este *ujam*, în bulgară *ujem*.

²⁶ Cf. Vavřinec Josef Dušek, în *Hláskosloví nářečí jihočeských, část I. Consonantismus*, v Praze, 1896, p. 13; spune că *n̂ < j* și invers; Miroslav Komárek, *Historická mluvnice česká, Hláskosloví*, Praha, 1958, p. 93.

UN FENOMEN FONETIC ROMÂNESC DIALECTAL :

ș > s ȘI j > z

II. LOCUL ȘI REFLEXELE FENOMENULUI
ÎN MICROSISTEMUL GRAIULUI *

DE

MIRCEA BORCILĂ

Prezentind răspîndirea și situația actuală a pronunțării $s < \text{ș}$ și $z < j$ ¹, arătăm că fenomenul se manifestă în diferite stadii pe o arie dis-continuuă din punct de vedere geografic și neunitară din punct de vedere lingvistic și că, pe ansamblul acestei arii, el se găsește în regresie accentuată. Remarcăm însă că rostirea este încă vie și aproape generală în câteva sate din mijlocul ariei compacte mehedintene (epicentrul: *Gorneni, Malarisca, Prejna, Gornovița, Costești, Godeanu de Munte*). Pe de altă parte, din formele înregistrate de la diferite categorii de vorbitori am putut constata că, în raport cu fonetismele caracteristice graiurilor din Banat și vestul Olteniei², această rostire comportă un tratament diferit: deși la majoritatea celor anchetați ea apare întotdeauna alături de celelalte particularități fonetice ale graiului respectiv, se întîlnesc cazuri în care fonetismele regionale sînt părăsite, iar s ($< \text{ș}$) și z ($< j$) se mențin (de ex.: *presedinte* „președinte”, *sedință* „ședință”, *zudecată* „judecată” etc.), precum și vorbitori care au părăsit rostirea cu s și z , dar păstrează cele-

* Alte aspecte ale fenomenului în discuție le-am tratat în articolele: *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și a lui j ca z în graiurile dacoromâne*. I. Răspîndirea și situația actuală a fenomenului, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 269–279; *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și j ca z în graiurile dacoromâne*. Vechimea și originea fenomenului, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, 1965, fasc. 2, p. 109–121.

¹ Cf. M. Borcilă, *art. cit.*, CL, X, 1965, nr. 2, p. 273–279.

² Notăm că, în satele cu s din Mehedinți, pe lângă majoritatea particularităților fonetice bănățenești, apare ca generală rostirea lui ă protonic ca a și că în comuna Obrșie am consemnat urme ale unei mai vechi rostiri cu ă . Cf. pentru aceste rostiri: R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal: ă protonic > a*, în SCL, V, 1954, nr. 1–2, p. 64 și urm. (cu indicații bibliografice); B. Cazacu, *Despre procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria – reg. Hunedoara)*, în SCL, VII, 1956, nr. 3–4, p. 251 (cu indicații bibliografice).

alte pronunțări regionale. Formele hipercorecte apar, de asemenea, fie împreună cu particularitățile fonetice ale graiului (de ex.: *șacelitu* „sate-litul”, *șfoda* „Sfodea”, *jădit* „zidit” etc.), fie în absența acestora (*șatelitu*, *jidit* etc.).

Aceste constatări ne vor ajuta la stabilirea locului pe care îl ocupă fenomenul în discuție în sistemul lingvistic al vorbitorilor la care se manifestă și în complexul particularităților dialectale din dacoromână.

În cele ce urmează ne propunem să evidențiem reflexele fenomenului fonetic prezentat în sistemul fonologic, morfologic și în vocabular, referindu-ne, îndeosebi, la „graiul” vorbitorilor care conservă particularitatea în stadiul său propriu-zis: $\text{ș} > \text{s}$ și $\text{j} > \text{z}$. În același timp, vom urmări și felul în care schimbările produse în fonologie, morfologie și lexic acționează asupra evoluției fenomenului fonetic și se influențează reciproc. Încercarea noastră se înscrie orientării, tot mai frecventă în ultimul timp și în cercetările de dialectologie³, potrivit căreia fenomenele lingvistice trebuie studiate și explicate prin relațiile reciproce între elementele sistemului în care se încadrează.

1. Din graiul vorbitorilor la care fenomenul studiat apare ca general lipsesc suierătoarele dure ș și j .

Lui ș din limba comună îi corespunde, la acești vorbitori, s : *sârpe* „șarpe”, *susăuă* „șosea”, *sî* „și”, *presădînçe* și *presadinçe* „președinte”, *sc'ăla* „școală”, *puscă* „pușcă”, *urs* pl. (< *urș*) „urși” etc. (Notăm că acest s nu poate apărea, ca și în restul graiurilor bănățene și mehedintene, decât în poziție dură). Varianta muiată a lui ș (ś) se întâlnește uneori, ca și în celelalte graiuri din Banat, după o vocală anterioară (*mișcă* „mișcă”, *brișcă* „brișcă” etc.) sau înaintea unei dentale palatalizate mutativ (*ścërîe* „șterge”, *ści* „ști”, *śicēsće* „citește” etc.).

Sunetul j din limba literară e tratat diferit în aria mehedinteană și în Banat. În Mehedinți, în locul lui j apare, de regulă, z : *zîriădă* „jireadă”, *zudgăr* „joagăr”, *zoc* „joc”, *zudecătă*, *cozoc* „cojoc”, *azûie* „ajunge” etc. În schimb, în satele din Banat în care $\text{ș} > \text{s}$, în locul lui $\text{j} < \text{ğ}$ (< lat. $\text{d} + \text{iot}$; j) se întâlnește, ca și în restul graiului bănățean, z : *zoc*, *zudecătă*, *azûie* etc. Atît în Banat cît și în Mehedinți am înregistrat și rostiri cu z pentru j , în exemple ca: *gra:đ* „grajd”, *đđēr* „jder” etc., în vecinătatea unui sunet palatal⁴.

³ Cf., de ex., la noi: E. Petrovici, *Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 37–44; Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 59–78; I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V, 1960, p. 23–27 ș. a.

⁴ Problema calității fonetice a sunetelor care corespund suierătoarelor din limba comună a fost ridicată cu ocazia divergențelor dintre G. Weigand și E. Hodoș asupra rostirii din Visag. Weigand afirmă, după A. Byhan, că în acest sat ș și j ar avea o pronunțare aparte: „nicht die breite deutsche Aussprache haben, sondern eine mehr ś-ähnliche ohne mit ihm zusammen zu fallen (...). Es ist ein ś, d.h. der Zwischenlaut zwischen s und š, während ich unter ś den Zwischenlaut zwischen s und h', also einen ausgesprochen palatalen Laut verstehe, š aber noch zu den rein dentalen Lauten gehört” (G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische*

Transformarea fonetică $\text{ş} > \text{s}$ și $\text{j} > \text{z}$ nu determină schimbarea elementului fricativ din africaterle $\acute{c}$ (= $t\acute{s}$) și $\acute{d}$ (= $d\acute{z}$) — așa cum s-a petrecut, de exemplu, cu africaterle din dialectul ceangău și din cel istroromân — pentru că în cazul acestor sunete avem de-a face cu un element constitutiv palatal. Remarcăm apoi că variației libere existente în limba literară între $[\text{ş}]$ și $[\text{j}]$, înainte de b, d, g, m, n, v , îi corespunde în „graiul” vorbitorilor cu s o corelație similară între $[\text{s}]$ și $[\text{z}]$.

Din cele expuse mai înainte deducem, ca trăsătură caracteristică a sistemului fonologic al acestor vorbitori⁵, faptul că fonemele $/s/$ și $/z/$ au aici un conținut fonologic mai bogat decât aceleași foneme din limba comună, încorporând și valorile şuierătoarelor, care lipsesc⁶. După datele statistice pe care le avem la dispoziție⁷, fonemul $/s/$ are o frecvență mult mai ridicată decât în limba literară: 6,02 față de 4,03. Proportia aceasta nu se înregistrează și în cazul lui $/z/$, deoarece frecvența lui $/z/$ și $/j/$ este, în general, redusă în graiurile bănățene⁸ și mehedințene, iar $/z/$ apare sub două variante: $/\text{ḑ} - \text{z}/$. Varianta $[\text{z}]$ apare în textele culese de noi cu frecvențele: 0,79 (în aria mehedințeană) și 0,34 (în satele din Banat), față de 0,73 din limba literară.

În raport cu sistemul fonologic al limbii literare, s ($< \text{ş}$) și z ($< \text{j}$) trebuie considerate ca echivalente fonologice (și variante fonetice) ale şuierătoarelor. Ca și şuierătoarele din graiul bănățean, pe care le reprezintă, s ($< \text{ş}$) și z ($< \text{j}$) nu cunosc corelația de palatalizare („diezarea”); timbrul palatal lipsește și în poziție finală, în forme de plural ca: *urs, ovărs, coz* etc.

Sprache, Leipzig, VII, 1900, p. 49—50; autorul afirmă că acest sunet apare „adeseori în locul lui s' în Banat și în împrejurimile Aradului). Cf. și definirea sunetului ş în graiul istroromânilor din Sușnievița, la E. Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 189. În anchetele noastre în Banat și Mehedinți nu am surprins nici un caz de pronunțare a lui s ca ş (sau ş). Variante fonetice apropiate de acest sunet am înregistrat în toate satele anchetate, precum și în diferite localități din Banat care nu aparțin arii cu s , în cazuri ca cele citate mai sus: *şćērše, briścă* etc. Aici însă avem de-a face cu acomodări ale şuierătoarei ş la timbrul palatal următor sau precedent. Am preferat, de aceea, notarea cu ş și, uneori, $\text{ş}'$. (Amintim că ALR I și textele dialectale din Mehedinți nu consemnează această rostire.)

S și z care reprezintă în vorbirea celor anchetați pe ş și j din graiul bănățean nu se deosebesc cu nimic de siflantele din limba literară.

⁵ Interpretarea fonologică de mai jos se bazează pe faptele prezentate în articolul citat din CL, X, 1965, nr. 2 (cf. în special p. 274—277), precum și pe rezultatele unei anchete auxiliare privind reacția vorbitorilor față de particularitatea care îi distinge și-i supune la numeroase ironizări.

⁶ Cf. Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean*, în CL, IV, 1959, nr. 1—2, p. 67, unde se menționează un caz asemănător.

Nu se poate susține că vorbitorii la care fenomenul $\text{ş} > \text{s}$ și $\text{j} > \text{z}$ se conservă integral ar cunoaște fonemele ş și j și nu le-ar putea realiza decât prin siflante. Am întâlnit numeroase cazuri când *sunele* ş și j sînt cunoscute și se pot pronunța și cu toate acestea ele nu apar în vorbirea curentă.

⁷ Profitind de rezultatele cercetărilor lui D. Grecu, F. Stan și Ioan I. Stan (*Observații statistice asupra sistemului fonologic al limbii române literare actuale*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 301 și urm.), am efectuat o statistică similară, luînd în considerare numai 5000 de foneme text. Datele obținute pe această cale vor fi utilizate într-o viitoare prezentare a sistemului fonologic al graiului studiat.

⁸ Vezi P. Neiescu, *Schiță a sistemului fonologic al unui grai din sudul Banatului*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 212.

Într-un prim stadiu de coexistență a rostirilor $s < \text{ș}$ și $z < j$ cu rostirile literare, vorbitorul, intrînd în contact frecvent cu *sunetele* $[\text{ș}]$ și $[\text{j}]$, le percepe și le adoptă ca variante fonetice literare ale siflantelor⁹. Deși sunetul a inovat, *fonemul* a rămas unul singur, deoarece cele două consoane sînt în variație liberă și trebuie considerate ca echivalente din punct de vedere fonologic¹⁰.

Treptat însă noul fonem ($/\text{ș}/$) se consolidează în conștiința vorbitorului, aceasta datorîndu-se și unor opoziții morfologice și lexicale (vezi mai jos) din care vorbitorul își dă seama — în contact cu rostirea comună — că schimbarea de valoare și de sens se datorește diferențierii funcționale între $[\text{s}]$ și $[\text{ș}]$ ¹¹. Dacă pronunțarea $s < \text{ș}$ se mai păstrează temporar și în acest stadiu, datorită rutinei, vorbitorul realizează două foneme printr-un singur înveliș fonetic.

Urmărind raportul dintre gradul de conservare a lui $[\text{s}]$ ($< [\text{ș}]$), și a lui $[\text{z}]$ ($< [\text{j}]$) la vorbitorii care cunosc și pronunțarea literară, constatăm că $[\text{z}]$ ($< [\text{j}]$) apare relativ mai bine conservat. Statistica, efectuată pe baza răspunsurilor obținute la chestionarul nostru de la informatorii din grupul al III-lea din Cuptoare, indică: rostiri $s < \text{ș}$ — 43,23%; rostiri $z < j$ — 60%. O proporție similară am înregistrat și la informatorii din cătunul Camina: rostiri $s < \text{ș}$ — 66%; rostiri $z < j$ — 79%. Explicația constă, credem, în frecvența redusă, în vorbirea celor anchetați, a cuvintelor care cuprind fonemul $/j/$ din limba comună. Circulația slabă a elementelor lexicale defavorizează astfel inovația în sistemul fonologic.

2. Schimbarea fonetică pe care o urmărim determină și unele fapte de morfologie.

Sistemul alternanțelor consonantice din limba literară apare sensibil perturbat în aria fenomenului. De menționat sînt în primul rînd efectele de omomorfie:

— vorbitorii care rostesc pretutindeni cu s și z nu cunosc opozițiile morfonologice $s/\text{ș}$ (lit. ș^i) și z/j (lit. j^i), astfel încît formele nearticulate de singular și plural ale substantivelor și adjectivelor cu tema terminată în s și în z se confundă: *urs* (sg. și pl.), *pas* (sg. și pl.), *obraz* (sg. și pl.), *cucuruz* (sg. și pl.) și *fălos* (sg. și pl.), *frumos* (sg. și pl.), *bloz* („om mascat”, — sg. și pl.) etc.;

⁹ Pentru cazuri similare și interpretarea lor fonologică, cf. Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, București, 1930, p. 28; idem, *În jurul fonemului*, în SCL, VII, 1956, nr. 3–4, p. 160; E. Petrovici, *Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență fonetică străină. În legătură cu sonantele „silabice” istroromâne r, ȳ, ŋ*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 37.

¹⁰ Acest raport de opoziție: $/s/ \neq 0$; $/\text{ș}/ = 0$ — caracteristic pentru o mare parte din vorbitorii anchetați — nu poate fi încadrat în nici unul din cele trei tipuri de distribuție menționate la Em. Vasiliu, *Metode de analiză în lingvistica modernă*, în LR, IX, 1960, nr. 6, p. 27; este un caz specific de opoziție improprie privativă (cf. S. Marcus, *Lingvistică matematică. Modele matematice în lingvistică*, București, 1963, p. 12–13).

¹¹ Acum apare opoziția fonematică propriu-zisă: $/s/ \neq 0$; $/\text{ș}/ \neq 0$ și $/z/ \neq 0$; $/j/ \neq 0$, care evoluează de la tipul privativ în favoarea lui $/s/$, $/z/$, printr-un stadiu echipotent, la tipul privativ în favoarea lui $/\text{ș}/$, $/j/$ (neobligatoriu), pentru a se stabili la cel disjunctiv al limbii literare.

— formele de persoana I și persoana a II-a sg. ale prezentului indicativ la verbele terminate în s și în $\text{\textasciitilde}$ ($< \text{\textasciitilde}$) sînt omofone (eu, tu) *ies*; (eu, tu) *cos* etc.

Dintre mijloacele folosite pentru evitarea acestor omonimii cităm: schimbări de gen (*obraz* — pl. *obrază*, *cucuruz* — pl. *cucuruză*); alternanțe fonetice (*tovarăș* — pl. *tovares*); atașarea unor elemente auxiliare proclitice sau enclitice.

În stadiile în care coexistă ambele rostiri: $s < \text{\textasciitilde}$ și $\text{\textasciitilde} = \text{\textasciitilde}$, cu cazuri de false regresii, se înregistrează și inversiuni de număr și de persoană: (un) *urș*, (doi) *urs*; (eu) *coș*, (tu) *cos* etc.¹².

Avem de-a face aici cu fapte tipice de interacțiune între sisteme: sistemul fonologic determină crearea unor noi opoziții morfonologice, care, la rîndul lor, contribuie la modificarea sistemului fonologic.

3. În domeniul lexicului vom consemna o îmbogățire sensibilă a seriei omonimice: *scoală* „școală” — (el se) *scoală*; *cos* „coș” — (eu) *cos*; *nas* „naș” — *nas*; *bas* „baș” (adv. „chiar”) — *bas*; *muscă* „mușcă” — *muscă*; *zale* „jale” — *zale* etc. În general însă „opozițiile” de acest fel sînt destul de rare în vorbirea curentă, omonimia fiind înlăturată prin diferite mijloace.

În cadrul derivației, între sufixele lexicale cele mai productive se numără sufixele „proprii”: *-as* ($< -a\text{\textasciitilde}$) și *-is* ($< -i\text{\textasciitilde}$).

Mai notăm că, în stadiile regresive ale fenomenului, evoluția înspre situația din limba literară se face angajînd în primul rînd cuvintele nou introduse în grai și nu pe cele din fondul principal¹³. (Vezi răspunsurile pentru: *ședință*, *președinte*, *tovarăș*, *curaj*, *injecție*.) Faptul e explicabil: pătrunzînd din limba literară în vorbirea anumitor indivizi, aceste cuvinte nu-și au corespondentele cu s și z în „graiul” studiat, astfel că noul fonem se poate impune mai ușor.

Din dispunerea geografică și din poziția sa specifică față de particularitățile lingvistice ale graiurilor din această regiune, am putut conchide că rostirea cu s pentru $\text{\textasciitilde}$ și cu z pentru j nu poate fi luată în considerare la stabilirea actualei repartiții dialectale din dacoromână, din cauza teritoriului restrîns și discontinuu pe care se manifestă. Faptele prezentate mai sus contribuie la o mai completă definire a acestui fenomen fonetic, prin încadrarea lui în microsistemul „graiului” în care se manifestă. Urmărirea reflexelor fenomenului în fonologie, morfologie și vocabular ne-a relevat o serie de trăsături specifice pentru graiul vorbitorilor la care el se mai conservă integral. Aceste trăsături — dintre care menționăm în primul rînd aspectul fonetic și fonologic cu totul particular conferit de

¹² Exemple de acest fel, culese de la elevii din Balta, ne-a oferit prof. Vucea Aurelia.

¹³ La Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 163, se întâlnește afirmația contrară, cu mențiunea că „subiectul ar merita o anchetă pe teren”. Vezi și B. Cazacu, *art. cit.*, p. 206: „E necesar să recurgem la criteriul mai cuprinzător al frecvenței cuvîntului în vorbire (...) și chiar în acest caz să nu neglijăm (...) împrejurările proprii folosirii fiecărui cuvînt în parte”.

frecvența foarte mare a siflantelor și absența șuierătoarelor — ne permit să delimităm, în raport cu limba literară și cu graiurile învecinate, o arie dialectală denumită de noi, convențional, „grai” siflant. Termenul definește, astăzi, teritoriul lingvistic restrâns din vestul Olteniei în care fenomenul trecerii lui *ș* în *s* și a lui *j* în *z* se manifestă, cu caracter general, la marea majoritate a vorbitorilor.

noiembrie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea 31

CONTRIBUȚII LA STILISTICA GRADELOR DE COMPARAȚIE

DE

EUGEN CÎMPEANU

Că însușirea exprimată de adjectiv poate să apară în grade de intensitate diferite, ceea ce se traduce pe planul gramaticii descriptive în utilizarea gradelor de comparație, este o constatare ce s-a impus prin caracterul ei de regulă. Rămân în afara preocupărilor noastre și discuțiile ce se poartă încă în jurul pozitivului pentru admiterea sau neadmiterea lui în sistemul gradelor de comparație, ca reprezentând unul din acestea¹. Pentru noi existența celor trei grade de comparație — a pozitivului, a comparativului și a superlativului — nu numai că nu este pusă sub semnul îndoielii, ci, dimpotrivă, reprezintă, în aceeași măsură, elemente directe, polarizante ale nuanțelor multiple și variate pe care le înregistrează adjectivul — căci la el ne referim acum — în întrebuintarea sa expresivă.

Așadar nu vom trata cu exclusivitate și nici măcar cu prioritate superlativul, cum se face de obicei ori de câte ori se discută despre valoarea stilistică a adjectivului, ci încercarea noastră va urmări cu preferință justificarea din punct de vedere stilistic a tuturor gradelor de comparație și a nuanțelor ce le apropie sau le deosebesce, stăruind mai mult asupra pozitivului, atât de vitregit pînă acum de stilisticieni.

Intensitatea minimă a pozitivului este dată de textele în care prezența adjectivului este conștient evitată, sugerată fiind de imaginația scriitorului și solicitată de sensibilitatea cititorului. O asemenea valoare stilistică poate fi realizată numai în structuri contextuale mai largi, care permit dezvoltarea unei atmosfere, a unui climat caracteristic. Iată

¹ Dacă, pledînd pentru considerarea pozitivului ca grad de comparație, vom numera pozitivul cu 1, comparativul cu 2, iar superlativul cu 3, devine și mai clar faptul că în aceeași măsură în care comparativul se diferențiază de pozitiv (și de superlativ bineînțeles), iar superlativul de primele două, și pozitivul se diferențiază de comparativ și de superlativ, căci și reciprocă este valabilă, valorile create de pozitiv neputînd fi substituite de celelalte două grade de comparație.

un astfel de exemplu, pe care-l mai remarcam cîndva² pentru topica sa directă, căreia de fapt scriitorul îi atribuisese o funcțiune stilistică identică, cele două mijloace conlucrind pentru realizarea unei expresivități unice :

*Ea pune mîinile la piept, ridică ochii la cer, pășește
spre rampă și declamă cu toată căldura...*

(I. L. Caragiale, *Carnetul unui vechi sufleur*)

Cu răceala unui observator imparțial, autorul descrie atitudinea pantomimică a actriței, mișcările, gesturile ei. Ea este prezentată schematic, rigid, sugerindu-se în acest fel, și prin evitarea unei calificări a cărei posibilitate plutește parcă în aer, caracterul declamatoriu, artificial al sentimentelor pe care le exprimă.

Se poate stabili apoi, tot la nivelul unor contexte mai dezvoltate, realizarea unei funcțiuni stilistice a adjectivului ce rezultă dintr-o frecvență scăzută a sa. Puținătatea adjectivelor într-un text literar artistic, sub procentul mediu de circulație, nu trebuie pusă pe seama întîmplării, căci ea concretizează o intenție expresivă bine precizată. De cele mai multe ori procentul, rezultat al unei metode realiste de creație, urmărește să redea comunicării un ton firesc, obiectiv, nealterat de subiectivitatea scriitorului, faptele narate impunîndu-se prin ele însele.

Există numeroase fenomene stilistice legate de derivarea adjectivelor. Majoritatea lor privesc diminutivele. Observația ce se impune în primul rînd este aceea că „nu numai obiectele, ci și însușirile se pot prezenta sub aspecte «cantitative» diferite de cele obișnuite, adică mai mari sau mai mici. La obiecte, deosebiriile sînt cantitative în mod strict, la însușiri, ele au un caracter special, în sensul că un adjectiv diminutiv, de pildă, arată nu un grad mai mic, ci o asemănare sau o apropiere de însușirea considerată ca punct de plecare, ca normală : culoarea, dimensiunea etc. seamănă mai mult ori mai puțin cu cele autentice, se apropie de ele, fără a fi chiar identice...”³. Această deosebire „cantitativă” pe care o prezintă diminutivul față de adjectivul la gradul pozitiv de la care s-a plecat corespunde, așadar, unei diferențe de intensitate a însușirii, cantitatea transformîndu-se pe planul expresivității într-o valoare stilistică nouă. Constatarea este valabilă nu numai în cazul derivării. Ea are o sferă de aplicabilitate mult mai largă⁴. În problema ce ne inte-

² Vezi E. Cimpeanu, *Topică „obiectivă” cu valoare „subiectivă”*, în „Cercetări de lingvistică”, II, 1957, p. 234.

³ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [București], Edit. Min. Înv., 1956, p. 341.

⁴ Petar Guberina, în articolul *La stylistique, science quantitative ou qualitative?* ... publicat în „Revue de linguistique”, (Zagreb), t. IV, 1959, nr. 1, p. 5—6, constată că „diferența cantitativă care se observă în mod obiectiv în analiza stilistică devine diferență calitativă în judecata finală”. O asemenea situație o prezintă și cuvintele : *imprudent, superficial, nesperios, nebun* (cu sens apropiat de celelalte trei) sau : *plăpînd, fragil, debil, pîrpiriu*, care „se așează toate sub noțiunea de *slăbiciune* (ș. a.) : ... alegerea ... transformă, datorită contextului, cantitatea în calitate”. Pentru a ilustra ideea, P. Guberina se referă la traduceri din domeniul literaturii beletristice și în special al versurilor : „... este suficient de a schimba ordinea versurilor pentru ca poezia să fie modificată ; și aceasta, nu în ceea ce privește cantitatea, ci din punctul de vedere al calității ; și poezia pierde întreaga valoare dacă noi traducem o imagine printr-o parafrază. Cu toate că, în amîndouă cazurile, noi am păstrat aceeași identificare ...

rezează însă pe noi acum, important e că minusul înregistrat de adjectivul diminutivat dezvoltă o valoare stilistică, trezind „sentimente de simpatie” sau exprimând o atitudine care „este adesea dezmiardătoare”. Așa sînt: *frumușel, mărunțel, tinerel, ușurel, curățel, spălățel* și chiar *murdărel, rupticel*⁵. În general, un asemenea diminutiv poate fi echivalat, ca sens, cu comparativul de inferioritate: *frumușel* = *mai puțin frumos*. Spre deosebire de acesta, însă, diminutivul, tocmai datorită încărcăturii sale afective, exprimă conținutul nuanțat, în multiple grade de intensitate, după relațiile contextuale stabilite, același diminutiv, *frumușel* de pildă, îndepărtîndu-se mai mult sau mai puțin de însușirea exprimată prin pozitivul adjectivului (*frumos*). Printr-un plus de bunăvoință din partea interlocutorului, *frumușel* poate ascunde tocmai contrariul său, exprimarea dobîndește un caracter enfemistic putînd fi acceptată ca atare de persoana în cauză și pentru faptul că exagerarea nu e prea evidentă, e verosimilă.

Unele dintre diminutivele menționate mai sus (*mărunțel, ușurel*), datorită sensului lor, devin echivalente cu comparativul de superioritate (*mărunțel* = *mai mărunț, ușurel* = *mai ușor*), care reduce, în ciuda aspectului său formal, însușirea exprimată de pozitivul adjectivului. Comparativul de inferioritate (*mai puțin mărunț*) în acest caz amplifică însușirea apropiind-o de antonimul adjectivului. Dar oare *curățel, spălățel, tinerel (tinerică)* ș.a. pot fi încadrate într-una din grupele de mai sus? Se pare că ele au totuși, cel puțin în parte, o situație oarecum deosebită. Diminutivele, *curățel* și *spălățel*, echivalate fiind cu comparativul de superioritate al adjectivului de bază (*curățel* = *mai curat, spălățel* = *mai spălat*)⁶ — căci pe acesta îl solicită în primul rînd sensul diminutivului — prezintă însușirea într-un grad de intensitate mai redus decît pozitivul corespunzător (*curat, spălat*). Iar în ceea ce privește diminutivul *tinerel*, alăturat mai degrabă de *curățel* și *spălățel* decît de celelalte, intervenția elementului subiectiv în stabilirea nuanței stilistice pare a găsi aici un vast cîmp de acțiune, valorile concrete acordate de context⁷ putîndu-se deplasa între limite destul de îndepărtate.

prin parafrază... noi am schimbat calitatea poeziei. Fiecare nuanță constituie esențialul unității de exprimare: dacă se schimbă partea, unitatea se schimbă de asemenea”. Dar „nu numai adjectivul și adverbul, ci și substantivul și verbul pot fi caracterizate intensiv — afirmă, pe bună dreptate, M. Cressol, în *Le style et ses techniques*, ed. a 2-a, Paris, 1951, p. 111 — foarte adesea, această caracterizare este în același timp calitativă și intensivă... Toate cuvintele noționale sînt susceptibile de a ocupa toate gradele care merg de la ființă la neființă; de la superlativul calității la negarea acestei calități...” Astfel, „a *înghiți, a înfuleca* sînt superlative de la a bea și de la a mînca; ... *defect, cusur, punct slab, viciu* reprezintă tot altele grade diferite”.

⁵ Vezi I. Iordan, *op. cit.*, p. 341 — 344.

⁶ În astfel de situații, *mai* nu apare cu sensul pe care îl acordă de obicei comparativului ca morfem al acestuia, ci cu un înțeles apropiat, dacă nu chiar identic, de adverbul *aproape*, după cum ne arată și alte exemple ca: *mai întreg, mai mort* etc. sau prezența concomitentă a lui *mai* și a formei diminutive: *mai rupticele, mai murdărele* ș. a.; cumului de mijloace avînd o funcție similară se dezvoltă, de regulă, pe capacitatea funcțională redusă a unuia sau a unora dintre mijloacele lingvistice coexistente.

⁷ Nu vom putea urmări acum comportarea adjectivului comparabil în toate relațiile contextuale posibile și nici prin raportare permanentă la valorile limbii vorbite (intonație, pauză, mimică, gest, împrejurări concrete ale comunicării). Referirile de acest fel pe care totuși le vom

Pe aceeași scară valorică ce se situează sub gradul pozitiv se înseriază și alte adjective diminutive, ca : *drăguț, micuț, slăbuț; bolnăvior, rotunjour, bunișor, mărișor; alburiiu, negriu, vinețiu* ș.a. Dar comparatiunile de superioritate *mai mărișor, mai tărișor*, precum și ale celorlalte adjective diminutive discutate mai înainte — căci și asemenea comparatiuni sînt posibile — depășesc, ca intensitate, pozitivul? Orientîndu-ne și după felul cum sînt întrebunțate de scriitori⁸, constatăm că ele neutralizează numai în parte reducerea însușirii pe care a provocat-o diminutivarea, apropiindu-se de pozitiv, dar nesurapunîndu-se cu acesta.

Așadar, fără a epuiza toate posibilitățile, există o serie de fapte lingvistice puse în legătură cu stilistica adjectivului, care se așază, din punctul de vedere al intensității însușirii, pe treapta de jos, inferioară pozitivului. Multe altele aparțin pozitivului propriu-zis. Posibilitățile de exemplificare sînt de data aceasta atît de numeroase încît sîntem nevoiți să renunțăm la ele aici⁹; vor reveni de fapt mereu ori de cîte ori atenția noastră se va îndrepta spre cercetarea modului în care utilizează scriitorii sau vorbitorii adjectivul ca element expresiv în opera lor artistică sau în vorbirea afectivă. Așa se explică de ce studiile despre epitet, culminînd cu eruditul studiu al lui T. Vianu despre epitetul eminescian, remarcă de obicei tocmai valoarea stilistică pe care o dobîndește adjectivul la gradul pozitiv, funcția de epitet, care exprimă prin ea însăși o atitudine, o apreciere subiectivă, fiind suficientă de multe ori pentru a realiza intenția expresivă a scriitorului.

Fără îndoială însă că sporirea însușirii, mergînd pînă la limita maximă a sa, exprimată de gradul superlativ, ne întîmpină mult mai des și în forme mult mai variate. Există o serie de procedee care, deși aduc un plus adjectivului la gradul pozitiv, nu ies din sfera de atracție a acestuia. Am spune că valorile stilistice create de aceste procedee sînt pozitiv și comparativ sau chiar între pozitiv și superlativ, avînd în vedere dificultatea sau, mai mult, imposibilitatea ce survine uneori în delimitarea precisă a intensității însușirii pe care o exprimă un adjectiv cu formă de pozitiv în anumite relații contextuale, precum și ținînd seama de caracterul mai gramatical al comparativului în comparație cu pozitivul și superlativul absolut; aceasta impune de multe ori eliminarea

face în articol, nu în mod sistematic ci mai mult accidental, se vor asocia afirmației pe care o formulăm aici și anume că valorile limbii vorbite, care nu se pot separa de comunicare decît dintr-o elementară nevoie de ordin didactic, intervin mereu în vorbirea vie, reflectată numai parțial în scriere, ca un comentariu și interpret pe deplin autorizat să explice sau să acorde limbii valori expresive multiple și variat nuanțate. Stilistica gradelor de comparație ale adjectivului suportă și ea avantajele acestui tratament, mai ales în ce privește superlativul.

⁸ La I. Creangă întîlnim următorul exemplu : *Cînd s-a face mal mărișor, are să înceapă a-i mirosi a catrință* ... În exemplul extras din opera lui M. Sadoveanu : *Vîntul ușor și umed pornise mal tărișor* ... — funcția adverbială a comparativului este de circumstanță și nu prejudiciază cu nimic constatările noastre — interpretarea pe care o dăm valorii stilistice a comparativului *mai tărișor* devine și mai clară prin raportare la sensul primului determinant al subiectului (*ușor*).

⁹ Din mulțimea acestor exemple alegem cîteva pentru a ilustra totuși afirmația noastră. Se pot detașa astfel o serie de epitete utilizate de Eminescu pentru a crea o atmosferă de melancolie, de ușoară tristețe : *Îngniosul buciurn, dulce și fermecătoare jale, ochi dulci și galeși, ochi triști, murmur duos de ape, somnul lin* ș. a.

comparativului ca intermediar al însușirii ce-și dezvoltă intensitatea între cei doi poli ai săi într-o mișcare mai mult sau mai puțin perceptibilă.

Beneficiind de posibilitatea modificării topicii, adjectivul utilizează acest mijloc gramatical pentru a crea grade de intensitate diferite. Importanța pe care o câștigă adjectivul antepus, chiar dacă ea are o motivare exclusiv subiectivă, reprezintă pentru scriitor sau subiectul vorbitor un plus incontestabil ce se acordă însușirii astfel subliniate, căci și cititorul sau ascultătorul îl interpretează ca atare. Exemplele de acest fel sînt deosebit de numeroase și s-au făcut chiar încercări de a stabili particularități ale stilului unor scriitori în funcție de utilizarea acestui procedeu¹⁰. Este elocvent faptul că „adjectivele prepuse nu se repetă decît în cazuri excepționale”¹¹. Exemple de tipul acestuia aparținînd scriitorului Geo Bogza: *Adinei, spăimîntătoare, haotice funduri de lume* sînt foarte rare și „dovedesc un stil pretențios”¹². Constatarea susține afirmația noastră de mai sus. Repetiția adjectivului, ca și înscrierea sa, acordă de cele mai multe ori, după cum se știe, procedului valoarea unui superlativ absolut, intensifică deci însușirea pînă la gradul ei maxim. Ca atare, inversiunea devine inutilă și este evitată, căci intensificarea pe care o provoacă topica inversă e mult mai redusă decît cea realizată de repetiție. Unei intenții unice îi corespunde un mijloc unic, bine determinat. Modificarea topicii pare și mai izbitoare cînd adjectivul se detașează mult de substantivul determinat, cele mai adeseori precedîndu-l, dislocîndu-se de acesta în scopul sporirii expresivității lui. Și deoarece o asemenea construcție poate fi satisfăcută cu ușurință de pozitivul adjectivului, nu e necesar să se recurgă la superlativ, trebuie să constatăm că procedeul reprezintă o exprimare intensificată a aceleiași însușiri.

Adjectivul folosește și el posibilitățile de articulare pentru a realiza o exprimare mai nuanțată a însușirii. Diferențele existente între forma nearticulată, cu articol nehotărît, cu articol hotărît enclitic și cu articol adjectival nu sînt de natură pur formală, ci marchează deosebiri și pe planul conținutului, sporind într-o anumită măsură importanța însușirii. E adevărat însă că aceste schimburi graduale sînt abia perceptibile; mai evidente par prin raportare la forma articulată, care substantivizează adjectivul, acordînd astfel însușirii valoarea unui element definitoriu.

Articolul adjectival, prin natura sa specifică, îndeplinește cu regularitate un asemenea rol de intensificare: *fruntea mea cea tristă; zidirea cea antică* (Eminescu); *vodă cel ticălos; gurile cele răle* (Sadoveanu). Imposibilitatea antepunerii acestor adjective astfel articulate e un indiciu

¹⁰ Magdalena Popescu-Marin, în recenzie la *Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba română*, publicată în „Limba română”, XII, 1963, nr. 3; p. 320, constată că „dacă la Geo Bogza [*Cartea Oltului*, București, 1945, p. 9—18], în 10 pagini, sînt 82 de adjective antepuse față de 104 postpuse, iar la Sadoveanu [*Evocări* E.S.P.L.A., p. 5—15] 39/110, la Călinescu [*Scrinul negru*, București, p. 5—15] se întîlnesc numai 23 prepuse față de 144 postpuse”. Sînt scriitori cu temperamente deosebite, iar topica adjectivului, tocmai fiindcă există largi posibilități de variație, reprezintă un mijloc foarte la îndemînă pentru a măsura temperatura sufletului lor.

¹¹ Idem, *Observații asupra topicii atributului adjectival în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., p. 165.

¹² Idem, *ibid.*, p. 175.

grăitor al plusului pe care-l acordă articolul adjectival. Și dacă ar fi să comparăm, numai pe baza acestui criteriu, adjectivul antepus însoțit de articol hotărît enclitic (*dulcea melancolie, umedul val*) cu adjectivul postpus însoțit de articol adjectival, ca în exemplele de mai sus, acestuia din urmă ar trebui să-i acordăm poate un grad de intensitate mai ridicat.

Dovada și mai concludentă a rolului pe care-l are în acest sens articolul o constituie substantivarea adjectivului. Când adjectivul se substantivează „denumește un obiect de sine stătător considerat din punctul de vedere al însușirii lui dominante : posesorul însușirii respective apare atunci ca un reprezentant al tuturor celor care posedă aceeași însușire, sau ca personificare, ca întruchipare a însușirii”. O asemenea „detașare a însușirii respective de obiectele care o posedă” și „transformarea ei într-un obiect propriu-zis, cu existență aparte, independentă” este realizată „în scopuri stilistice (pentru a varia exprimarea și a-i mări în același timp forța)”¹³. Prezent în „unele proverbe populare dintre cele mai vechi... : *sătulul nu crede celui flămînd ; leneșul mai mult aleargă, scumpul mai mult păgubește* etc.”¹⁴, fenomenul cunoaște și astăzi o largă răspîndire : *colectivă, regională, săptămînal, nevertebrate* etc. Alături de graba în vorbire, se simte și nevoia de a sublinia adjectivul, care, treptat-treptat, absoarbe sensul substantivului determinat cîndva, după cum ne-o dovedesc și unele evoluții ca : *bun / bună < tată-bun / mamă bună*, „devenite apoi, prin diminutivizare (tot în vorbirea copiilor), *bunic / bunică*”¹⁵. Dar chiar în afara unor asemenea evoluții semantice, procedeul, la îndemîna oricui, permite exprimarea „mai vie, mai expresivă” a însușirii, după cum ne-o ilustrează cele două construcții corelative : *Esti un leneș!* față de *Esti un om leneș!* ; *Numai un mincinos a spus asta*, față de *Numai un om mincinos a spus asta* ; *Neseriosule!* față de *Elevele neserios!*¹⁶ Mai evidentă e însă diferența prin raportare la adjectivul utilizat singur, în funcție de nume predicativ : *e un aiurit* față de *e aiurit* ; *e un nespălat* (= golan, mitocan) față de *e nespălat* (= om care nu s-a spălat încă). „Prin substantivare atributul a devenit identitate”¹⁷, mărindu-și considerabil forța expresivă.

Observînd diversele fenomene de acest fel, constatăm că „substantivarea adjectivului este un proces care poate să apară în stadii diferite, ceea ce face să avem tipuri mai puternice sau mai slabe de substantivare”¹⁸. În ceea ce ne privește pe noi aceasta înseamnă că intensitatea însușirii exprimate cu ajutorul substantivării este și ea diferită, sporită în măsură mai mare sau mai mică față de pozitivul adjectivului.

¹³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 355.

¹⁴ Idem, *ibid.*

¹⁵ Idem, *ibid.*, p. 354.

¹⁶ Vezi Coja Ion, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenestii negative*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 279.

¹⁷ Idem, *ibid.*, p. 283.

¹⁸ Diaconescu Ioana, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, p. 209.

Un tip relativ slab de substantivare, după unii „cel mai slab”¹⁹, îl reprezintă construcțiile : *deșteptul de Ion, sărmana de ea, nenorocitul de tată, gureșa de fată* etc. Substantivarea are aici un caracter mai mult formal, fiind sprijinită de inversiune. Ca atare, motivarea construcției este mai ales de ordin stilistic, dar se poate constata și o „deosebire semantică”²⁰ între această exprimare și cea fără prepoziție : *deșteptul Ion, nenorocitul tată, gureșa fată* etc. Devenind substantiv, adjectivul „exprimă noțiunea... întrupată într-o ființă vie, care, prin ea însăși, e mai concretă decât reprezentarea pur ideală a acestei noțiuni”²¹.

Pe o altă treaptă de intensitate am putea așeza apoi adjectivele substantivate ce permit subînțelegerea termenului determinat. Intervin și aici firește multe nuanțe deosebitoare provocate de sensul adjectivului. La exemplele de acest fel date anterior am mai putea adăuga : *înțeleptul, viteazul, cocoșatul, orbul, tânărul* ș.a.m.d. Substantivele de acest fel pot ușor dobîndi caracter de nume proprii, după cum ne-o arată și porecele : *Buzatu, Grasu, Schiopu* etc. sau supranumele colective intercomunale : *Flămînzii, Gușăți, Sfătoși, Fală-mare, Tundră-lungă* etc. Numele de acest fel „de cele mai multe ori sînt invective usturătoare, menite să biciuiască apucăturile rele, să ironizeze ocupația, obiceiurile locale, felul de a vorbi, de a se îmbrăca și de a se nutri, aspectul fizic și psihic... într-un cuvînt toate aspectele vieții indivizilor, fie prezente, fie trecute”²².

Pe treapta superioară a substantivării se situează acele adjective care au detașat total însușirea de substantiv, transformînd-o într-un obiect de sine stătător, absolut independent. Pe lângă exemplele : *frumosul, răul, utilul* etc., caracteristice limbii literare, sau cele „cîteva formule fixate de veacuri : *albul ochiului, înaltul cerului, orbul gîinilor*”, justificate și ele de „aceleași motive de ordin stilistic”²³, întîlnim nenumărate alte exemple în vorbirea afectivă sau în operele scriitorilor. Amintim doar cîteva texte din M. Sadoveanu (toate exemplele utilizate în acest articol au fost extrase din volumul întîii al ultimei ediții de *Opere* a scriitorului), la care resursele stilistice ale procedurii, raportate la pluralul *adîncuri*, sînt deosebit de evidente :

În răstimpuri de liniște, veneau de departe, din adîncuri, cele din urmă îngîndări ale mierlelor (52).

În răsunsetul adîncurilor, caii de la rădvane mergeau și ei la pas (52)

...doina fremăta în adîncuri ca o undă de durere (52)

Caii mergeau la pas, deșteptînd ecoul adîncurilor (145).

Nu este în intenția noastră de a stabili acum toate posibilitățile expresive legate de substantivarea adjectivului și nici măcar de a le

¹⁹ Idem, *ibid.*

²⁰ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 120.

²¹ Idem, *ibid.* Puterea expresivă a procedurii este ilustrată și de faptul că „chiar adjectivele cu sens laudativ devin peiorative, căci sînt întrebuințate ironic : ... *deșteptul de Ion*, care este sinonimul, mai « tare » (din pricina ironiei), al lui *prostul de Ion* ...” Dar chiar la același adjectiv intervin deosebiri de semnificație și de expresivitate în funcție de „noțiunea pe care o determină : o sfință de ploaie alături de o sfință de bătaie ...”.

²² Ștefan Pașca, *Supranume colective intercomunale*, în „Dacoromania”, VIII, passim.

²³ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 355.

trece în revistă pe toate cele semnalate deja în lucrările de specialitate. Mai mult decât atât. Dacă am încercat să dovedim existența unor grade diferite de intensitate ale însușirii exprimate și de adjectivul substantivat, am făcut-o numai pentru a ilustra principiul ce stă la baza cercetării noastre și care pledează pentru o înțelegere mai largă a funcției expresive a adjectivului. Urmărind diversele valori stilistice ale unuia și aceluiași adjectiv, se observă cât se poate de clar că acestea se realizează în mod diferit nu numai din punct de vedere cantitativ, al intensității însușirii, aspect care ne-a reținut exclusiv atenția, ci și calitativ, datorită variațelor mijloace lingvistice utilizate, calități care de multe ori sînt necomparabile, toate aducînd însă un plus expresiv adjectivului.

Poate cele mai numeroase valori stilistice adjectivul și le realizează în strînsă dependență de cuvîntul determinat, de relațiile contextuale, mai înguste sau mai largi, în care este fixat. Ceea ce caracterizează aceste valori este marea lor varietate și dificultatea, adeseori încercată, de a le identifica și stabili conținutul. În privința intensității însușirii, ele pendulează între pozitiv și superlativ, de multe ori apropiindu-se de acesta din urmă sau identificindu-se cu el. Cu aceste fapte sîntem așadar, mai aproape, de obicei, de gradul superlativ decât de pozitiv.

Mihail Sadoveanu însușește deseori substantivul de un epitet adjectival care reia o notă caracteristică a cuvîntului determinat cu scopul de a o intensifica. Se creează astfel un fel de repetiție stilistică pe bază de sinonimie contextuală: *oftări încete* (57), *boare lînd* (51), *susur ușor* (129), *mîngîieri calde* (248), *noroiul întunecos* (117), *aiurare nebună* (56), *huruit răsunător* (67) *jalea sfîșietoare* (118), *furtună grea* (257). Repetiția are valoarea unui superlativ numai dacă sensul celor două cuvinte corelate, și în special al adjectivului, au o atare semnificație. Altfel ele rămîn pe linia unei potențări accentuate a pozitivului, repetiția fiind suficientă prin ea însăși, fără a fi nevoie să se recurgă la mijloacele de exprimare specifice superlativului.

Alteori substantivul are multiple determinări adjectivale, între acestea stabilindu-se diverse legături: 1. — o succesiune graduală realizată din termeni de aceeași factură (concreți sau abstracți) ori diferiți (concreți și abstracți); 2. — adjectivul la gradul pozitiv este înseriat într-un grup de adjective, multe fiind superlative, care împrumută și pozitivului — adjectivul respectiv e comparabil prin sensul său — atmosfera de maximă intensitate a seriei; 3. — prin relații antonimice, ambii termeni își sporesc semnificația, cîștigă în expresivitate ș.a. Iată cîteva exemple din prima categorie: ... *a văzut la fereastră o umbră ușoară, albă, care-l pîndea prin perdele* (266); ... *rămase tăcut lîngă foc... cu dunga din frunte adîncă și neagră* (193); ... *dihanie răutăcioasă și spurcată* (I. Creangă); *jupînesele sprîncenate ieșiră la lumină, rumene și vesele* (52); ... *gura se deschidea pentru o sărutare aprinsă, lungă, dureroasă ca o nebunie* (97); *era un cîntec... adînc, întunecos... neînțeles* (165); ... *obrazul pămîntiu și dureros al călătorului* (106).

Situația semnalată la punctul 2 este caracteristică unei serii adjectivale mai dezvoltate. De exemplu: ... *o burtă uriașă, vinovată, urită, ațîțitoare, în care rușinea se lăfăia sfidătoare și trufașă* (L. Rebreanu,

Ion);... *ceva imperios, rău, violent, scîrbos se pregătește în laboratorul josnic al ființei* (H. Papadat-Bengescu, *Ape adînci*); *năzbîtiile crude, violene, și brutale ale creaturii politice* (Paul Zarifopol, *Din registrul ideilor gingașe*) etc. Prin sine însăși seria potențează adjectivele — mijloc de realizare nu numai a intensității ci și a varietății expresiei — uneori în așa măsură încît luate în ansamblu, sub aspectul semnificației generale a seriei, dobîndesc valoarea de superlative, „subliniază intensitatea unei însușiri sau mărește la maximum o cantitate exprimată prin adjectivul sau adverbul mult: *scrișnind din dinți, amețit, slăbit și mișel...*, deci parafrazînd: *foarte distrus sufletește...*; *ochi negri, nevinovați și mari...*, deci *foarte frumoși...*”²⁴ etc.

În privința relațiilor antonimice dintre adjective, semnalăm doar cîteva posibilități, cu scopul exclusiv de a ilustra valoarea stilistică a procedului sub aspectul ce ne interesează acum. Există astfel o determinare a substantivului cu formă de plural de tipul: *oameni mici și mari, tineri și bătrîni*, care are o mare putere de individualizare. Rămîne în afara interesului nostru posibilitatea de interpretare ca o subînțelegere făcută în scopul de a se evita repetarea substantivului. Adjectivele, fiind antonime, nu pot fi admise ca existînd simultan pe lîngă același obiect, decît eventual în împrejurări diferite, ceea ce duce, în cazul dat, la o concretizare a sensului de plural al substantivului. Obiectul *oameni* se diferențiază numai prin adjectivele antonimice — fără a fi însă necesar ca relația dintre multiplele determinări adjectivale să fie numaidecît antonimică; printr-o însușire unică, mult potențată astfel, se realizează o varietate a obiectelor, spre deosebire de cazul în care adjectivele determinînd un singur obiect (tipul: *un om mic, slab și urît*) trădează o atitudine analitică pronunțată, bazată pe varietatea însușirilor observate.

Antiteza prezintă însă numeroase nuanțe, nu are întotdeauna aceeași intensitate, ci pendulează neconținut între disjuncție și raportul adversativ. Diminuarea opoziției, ca și sporirea ei, prin modalitățile de realizare, devine ea însăși un factor expresiv. Fie că se utilizează compunerea (*acru—dulce*) sau o legătură conjuncțională (*fie bună, fie rea; nici sătul, nici flămînd*), fie că se recurge la un alt procedeu (ex.: *și nu poți alege care-i tîndr, care-i bătrîn*), sensul mediu obținut alături termenii antitetici componenți care exprimă cele două posibilități numai în parte îndeplinite, căci pentru a dobîndi oarecum o existență comună fiecare a trebuit să renunțe întrucîtva la calitatea respectivă. Dacă pe un matematician, de pildă, nu-l interesează uneori decît rezultatul adunării, valoarea stilistică a fenomenului lingvistic rezultă întotdeauna și din natura elementelor ce intră în compunere. Referindu-se la stilul arghezian, T. Vianu constata că în cazul epitetului antitetic „*siensiunea stilistică, impresia de neașteptat și uimitor, violența caracterizării sporesc...* (*un cîntec foarte vechi tinerească*)... Epitetul contradictoriu este alături un mijloc al polemistului, o armă în mîna impulsivității lui”²⁵. Și cu epitele antitetice se petrece ceva asemănător cu

²⁴ Elena Dragoș, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Filologie, 1963, fasc. 2, p. 95.

²⁵ Tudor Vianu, *Artă prozatorilor români*, 1941, p. 272.

„incoordonarea termenilor”, când „spațiul interior al frazei se lărgeste fabulos, impresia se potențiază în raport cu distanța care separă cuvintele...”²⁶. Iată încă câteva exemple în care expresivitatea caracteristică procedurii este la fel de evidentă: *Alături de soțul său în zile bune și în zile negre* (184), *Dar biata baba mea, bună, rea cum este...* (I. Creangă), *[baba]... mai avea strînse și părdluțe albe pentru zile negre* (I. Creangă),... *dar dumneavoastră... știți a face din alb negru și din negru alb...* (I. Creangă).

Dar cele mai multe posibilități de dezvoltare a antonimiei le prezintă fără îndoială relațiile contextuale mai largi, care acordă scriitorului o mai mare libertate de mișcare, permit nuanțarea largă a expresiei. De exemplu: *La un geam mezinul zări un obraz alb ca varul și ceva scînteind în doi ochi negri* (269);... *formele puternice se desemnau sub îmbrăcămintea ușoară* (127); *Din mormanul de cîrpe ferfenițite, piciorul pornea în sus atît de subțire, încît părea un vrej de care atîrnă un fruct monstruos, gata să se desprindă* (Geo Bogza);... *palatul... cu toate bogățiile și podoabele din el, s-a schimbat iarăși în sărăcăciosul bordeiu* (I. Creangă). Evident nu este utilizat numai adjectivul, deși rolul calificativ al acestuia se simte mereu, și nici contrastele nu se polarizează în jurul unui singur element determinant.

Valoarea contextului ne interesează însă nu numai în privința antonimiei, ci sub toate aspectele legate de ceea ce numeam intensificarea însușirii exprimate de adjectiv. Deci de măsura în care contextul este atras și el în stilistica gradelor de comparație. În mare parte observațiile noastre de pînă acum se bazau și pe relațiile contextuale în care este plasat adjectivul. Pentru a da acum o formulare directă principiului și a-i aduce unele completări vom face doar câteva referiri concrete, avînd în același timp convingerea că sîntem departe de a epuiza problema în discuție.

Există o serie de adjective cu o largă circulație în limbă, al căror sens este deseori potențat de relațiile contextuale, mergînd pînă la valoarea de superlative. Se pare că sînt atrase în mod deosebit în această grupă adjective antonime. Prin natura sa, antonimia distanțează la maximum cei doi termeni ai săi, semnalînd astfel un teren propice pentru sporirea însușirii. Așa sînt, de exemplu, și adjectivele *mare* și *frumos*. M. Sadoveanu notează undeva: *Gîndurile îndoiei și dorurile mari* [e vorba de dragostea lui Nicoară Potcoavă pentru Ilinca] *îl frămîntau. Simțea, după focul ce-l mistuie, că e gata să cadă* (264) sau în altă parte: *N-avea trăsături regulate, dar ochii cenușii sub sprîncenele mari, arcate, îi dădeau o strălucire și o frumusețe stranie* (126). Dacă în primul exemplu adjectivul *mare* dobîndește valoarea unui superlativ, în al doilea el se mișcă pe linia intensivă a comparativului (= sprîncene mai mari decît cele obișnuite, dar nu foarte mari). Simțul estetic al colectivității acționează mereu pentru a conferi unor asemenea adjective plusul expresiv izvorît din anumite relații con-

²⁶ Idem, *ibid.*, p. 273. Procedul îl întîlnim și la Eminescu, relația antonimică nefiind însă totdeauna realizată numai din adjective: *fermecat și dureros, ucigătoare visuri de plăcere, dureros de dulce* etc.

textuale. Aceeași valoare stilistică o au și asocierile : *ochi mari, gene mari*. În schimb, în : *gură mare, urechi mari* semnificația adjectivului se apropie mult de superlativ, identitatea *gură mare = gură foarte mare* fiind acceptată de data aceasta aproape fără nici o rezervă. Obişnuit în vorbirea populară, procedeul e des utilizat în basme : *A fost odată un împărat mare și puternic ; se supuse și el împăratului celui mare și tare ; m-am supus celui mai mare și mai tare împărat ;* diferențele formale ale adjectivelor nu anulează sensul de superlativ al pozitivelor. Împărații au de obicei trei feciori sau trei fete : *fata cea mare și fata cea mică* sînt superlative ca sens, forma de pozitiv întrebuițată fiind însă suficientă pentru a distinge substantivele determinate.

Tot la proza lui Sadoveanu recurgem pentru a ilustra și întrebuițarea asemănătoare a adjectivului *frumos* : ...își trecu degetele prin *frumoasa-i barbă căruntă și rămase gînditor* (100) ; ...*un crin alb, de apă, frumos, ca tăiat în argint, sta înfipt în pârul bogat* (127). Dar și alte epitete adjectivale ca : *adînc, vechi*, care-l ajută de pildă pe Eminescu să ne introducă într-o „lume de o mare vastitate în spațiu și timp, în care privirea cugetătorului pătrunde pînă la punctele cele mai tănuite ale sufletului omenesc și pînă la concepțiile cele mai înalte ale rațiunii”²⁷, *lung*, epitet ornant frecvent la Topirceanu, care, însoțit „cu expresia figurată, sporește intensitatea impresiei de ansamblu, deoarece adjectivul în această situație nu e perceput izolat, ci în funcție de imaginea în care este integrat”²⁸ (ex. : *zile lungi, de vară*) etc., exemplifică aceeași posibilitate de sporire a însușirii exprimate de adjectiv pe baza relațiilor contextuale.

Studiul contextelor este extrem de vast și de interesant pentru dinamica valorilor stilistice ale adjectivului. Sintaxa și semantica îndeosebi se împletesc strîns pentru realizarea nuanțată, complexă și intensificată a imaginii artistice, în lumina căreia trebuie interpretată semnificația adjectivului. Într-o asemenea manieră este realizat tonul minor al următoarei fraze sadoveniene : *Din alăuta țiganului izvora o melodie mîhnită, un freamăt încet de durere, o înginare obosită ca suspinele ultimelor vînturi de toamnă* (55) sau atmosfera de ușoară moleșeală ce-l cuprinde și pe cititorul descrierii lui Odobescu : *Prin acele locuri misterioase, scăldate acum de razele amiezii, poștalionul meu înainta pe țăcăneală ; surugiul, spre a îndemna caii, învîrtea uneori biciul alene peste capul lor ș-apoi le adresa, din cînd în cînd, cu glas domol, strigătul prelungit de : hai, bădieți ! Roatele briștei tăiau fîgașuri subțiri pe iarba plăpîndă a pămîntului jilav și tot echipagiul pășea cu o moale legănătură (Cîteva ore la Snagov)*. Observarea atentă a relațiilor contextuale în care intră adjectivul pledează așadar pentru aceeași tratare diferențiată și mult nuanțată a valorilor stilistice pe care le dobîndește adjectivul, pozitivul acestuia dovedindu-se a fi nu numai apt pentru a fi inclus în ierarhia acestor valori, ci își manifestă și un potențial expresiv remarcabil.

²⁷ T. Vianu, *Epitetul eminescian*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1954, nr. 1—2, p. 195.

²⁸ Șt. Munteanu, *Însemnări despre stilul lui Topirceanu*, în *Limbă și literatură*, vol. III, București, 1957, p. 176.

Într-adevăr dacă admitem teza potrivit căreia capacitățile stilistice ale unui element lingvistic sînt invers proporționale cu gramaticalizarea lui, pozitivul reprezintă forma cea mai puțin gramaticalizată a adjectivului și, în consecință, aceea care se pretează în cea mai mare măsură la întrebuințări stilistice. Atîta doar că mișcîndu-se pe linia unei intensități mai reduse și lipsită fiind de marca unei intenții stilistice, prezența sa, cu această motivare, e mai greu sesizabilă, nu-l izbește pe cititor — căci cu deosebire scriitorii îl utilizează astfel, ceea ce se întîmplă de regulă cu superlativul absolut, gradul maxim al însușirii, sau, într-o mai mare măsură, cu comparativul, forma adjectivală cea mai gramaticalizată.

Comparativul își mărturisește și el adeziunea la acest principiu lingvistic general, căci, excluzînd comparațiile prin care adjectivul cîștigă valoarea unui superlativ, puține sînt fenomenele care-l atestă în sistemul valorilor stilistice ale gradelor de comparație. În sensul în care am discutat comportarea stilistică a pozitivului, vom putea urmări și de data aceasta realizarea stilistică a comparativului, a celui de egalitate în special, sprijiniți fiind mai ales de raporturile contextuale și de rolul factorului semantic. Pe această bază largă se pot stabili și în cadrul comparativului grade diferite de intensitate, ele pendulînd între comparativul de inferioritate și superlativ, gravitînd mai mult în jurul acestuia din urmă. Construcții ca : *și mai + adjectivul, și mai și, care de care, mai mare groaza, mila*, comparativul de inferioritate (ex. *mai puțin mare*) ce „poate fi înlocuit uneori cu comparativul de superioritate al unui adjectiv antonim”²⁹ (*mai mic*) etc., *mai viu* (în mișcări etc.)³⁰, *mai mult mort decît viu*, [*capra era*] *mai mamiferă* (decît oricare alt animal domestic)³¹ — adjective necomparabile ce readuc comparația din motive stilistice — ca și alte exemple similare ce ar putea fi încă adăugate, ilustrează posibilitatea tratării în același fel și a stilisticii comparativului.

Valorile stilistice ale comparativului, ca și ale celorlalte grade de comparație de altfel, sînt motivate de conținutul său specific — care-l deosebește de pozitiv și de superlativ —, nu pot fi explicate în nici o împrejurare fără această raportare. Necesitatea procedurii o simțim și în următorul exemplu :

...*Oltul nu încetează o singură clipă să crească. Orice i s-ar întîmpla, el e de fiecare dată mai mare, mai puternic, mai mult.* (Geo Bogza, *Cartea Oltului*). Comparativele semnalate dobîndesc expresivitate mai ales prin caracterul lor imperfectiv, prin perspectiva largă, deschisă, pe care o lasă sensibilității și imaginației noastre, calitate atît de necesară imaginii poetice, bazată pe sugerare. Pozitivul nu consideră însușirea în desfășurare, ci dată ca atare, iar superlativul îi acordă caracter perfectiv, încheiat.

Constatările noastre generale rămîn valabile și pentru superlativ. Bibliografia bogată existentă în legătură cu expresivitatea superlativului, care a constituit nu de puține ori preocuparea exclusivă a celor ce urmăreau

²⁹ Elena Carabulea, *Unele observații asupra termenilor comparativului și superlativului relativ în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. II., Edit. Acad. R.P. R., 1957, passim.

³⁰ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 352.

³¹ Tudor Vianu, *Artă prozatorilor români*, p. 294.

valoarea stilistică a adjectivului, ne scutește pe noi acum de a deschide o discuție specială asupra acestui grad de comparație. Înnoirea permanentă a lui, izvorită din uzura mare la care e supus³², vorbește convingător despre importanța sa în sistemul gradelor de comparație și anticipă ideea marei sale varietăți.

iulie 1964

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie, Cluj, str. Horea nr. 31

³² Lidia Sîrlea, în articolul *Neologismul în poezia lui Topîrceanu*, publicat în „Cercetări de lingvistică”, VII, 1962, nr. 1, p. 85, remarcă utilizarea adjectivului neologic la Topîrceanu (*extraordinar, frenetic, teribil, imens* etc.) în concordanță cu „vorbirea * la modă * care era înclinată spre o exagerare a proporțiilor”, care avea „obiceiul de a denatura lucrurile prin exagerare”, reducând astfel însușirea, prin raportare la realitatea denumită, chiar pînă la valoarea unui pozitiv autentic.

CU PRIVIRE LA PARTICULARITĂȚILE SINTACTICE ALE STILURILOR BELETRISTIC, ȘTIINȚIFIC ȘI ADMINISTRATIV

DE

MARIA VULIȘICI

Dacă, în ceea ce privește trăsăturile distinctive ale stilurilor limbii literare, cele de ordin lexical sînt previzibile chiar înainte de a întreprinde un studiu al lor, fiind relativ ușor explicabile și mai evidente, cele aparținînd structurii gramaticale nu mai sînt tot atît de previzibile și nici în aceeași măsură evidente, deoarece aceasta din urmă formează un sistem mai încheiat și astfel prezintă diferențieri mai mici de la un stil la altul, decît lexicul. Dar chiar mai mici fiind, formularea lor sau — pentru ce ne propunem în cele de față — a unora dintre ele este menită să contribuie la îmbogățirea inventarului de particularități ale stilurilor, adică, în ultimă instanță, la o mai precisă definire a acestora.

Întrucît nu se poate vorbi încă de un acord unanim asupra numărului și varietății stilurilor limbii literare, articolul de față se limitează la stilurile beletristice, științifice și administrative — mai evident deosebite și, prin asta, mai puțin contestate.

În vederea scopului propus, am ales pentru stilul beletristic un fragment din romanul *Moromeții*¹, pentru stilul științific, unul din *Fauna R.P.R.*², iar pentru stilul administrativ, unul din *Colecția de hotărîri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R.P.R.*³, ducînd analiza sintactică pînă la lungimea de text de 850 de cuvinte.

Urmărind particularitățile sintactice ale stilurilor, acestea trebuie să rezulte din eventualele diferențe statistice privind, în primul rînd,

¹ Marin Preda, *Moromeții*, [București] 1961, p. 173 — 175.

² Ion E. Fuhn și Ștefan Vancea, *Fauna Republicii Populare Romîne, Reptilia (țestoase, șopîrle, șerpi)*, vol. XIV, fascicula 2, p. 76 — 78.

³ *Colecția de hotărîri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R. P. R.*, anul X, nr. 33 și 34 (*Hotărîre privind evidența mijloacelor de transport auto... și Extras din Hotărîrea privind recensămîntul animalelor domestice...*).

funcțiile sintactice și, în al doilea rând, din diferențe privind elementele joncționale.

După cum înseși statisticile comparative de mai jos arată, nu trebuie să ne așteptăm la inexistența unora sau altora dintre funcții într-un stil sau altul, ci mai degrabă la o diferență de frecvență a acestor funcții, după cum, în ceea ce privește elementele joncționale, nu la absența totală a unora dintre ele, ci mai curînd la o inegală repartizare a lor.

Tabelul nr. 1
Frecvența funcțiilor în propoziție

Stilul Părți de propoziție		Beletristic		Științific		Administrativ	
Subiect	exprimat (și inclus) subînțeles	56	44,4 %	64	81,01 %	27	79,4 %
		70	55,5 %	15	18,9 %	7	20,5 %
Predicat	verbal (+verbal compus) nominal	128	92,6 %	69	77,5 %	32	93,9 %
		10	7,2 %	20	22,4 %	1	3,03 %
Atribut	adjectival	38	50,6 %	106	55,2 %	115	33,6 %
	substantival genitival	9	12 %	24	12,5 %	113	33,04 %
	substant. prepozițional	12	16 %	39	20,3 %	93	27,1 %
	apozitional	—	—	15	7,8 %	9	26,3 %
	pronominal	10	13,3 %	4	20,8 %	2	0,58 %
	adverbial	4	5,3 %	2	1,04 %	—	—
	verbal	—	—	1	0,5 %	—	—
	numeral	2	2,5 %	1	0,5 %	10	2,9 %
Comple- ment	direct	76		50		21	
	indirect	104	46,6 %	68	43,3 %	37	39,5 %
	de agent	28		18		16	
	de loc	1	0,4 %	2	1,2 %	9	9,8 %
	de timp	29	13,00 %	23	14,6 %	16	17,5 %
	de mod	25	11,2 %	6	3,8 %	12	13,1 %
	de cauză	55	24,6 %	39	24,8 %	10	10,9 %
	de scop	3	1,3 %	3	1,9 %	—	—
	instrumental	2	0,8 %	3	1,9 %	7	7,6 %
	de relație	2	0,8 %	4	2,5 %	—	—
	al materiei	—	—	6	3,8 %	—	—
	concesiv	2	0,8 %	3	1,9 %	—	—
	sociativ	—	—	—	—	—	—

Din seriile de cifre corespondente, cuprinse în tabele, nu le-am considerat pe toate concludente, chiar acolo unde au apărut diferențe relativ mari, întrucît uneori și astfel de diferențe, dată fiind relativa limitare a textelor analizate, pot fi un joc al întîmplării. De exemplu, ar fi riscant să se tragă concluzii generalizatoare din faptul că în tabel nu apar propoziții consecutive în stilul științific, sau propoziții finale în stilul administrativ. Chiar pentru unele diferențe mari (de exemplu de introducînd atribute — 49 în stilul administrativ, față de 19 în stilul științific și 3 în stilul beletristic), eventualele explicații le-am considerat hazardate, motiv pentru care nu le-am cuprins în lista de observații.

Statisticile comparative sînt incluse în cele patru tabele de mai jos.

Tabelul nr. 2

Prepozițiile cu frecvența și valorile lor

Prepozițiile cu valorile lor		Stilul	Beletristic	Științific	Adminis- trativ
ca	mod		1	2	—
	compl.		—	2	—
	scop		—	1	—
	indirect		—	1	—
conform			—	—	1
corespunzător			—	—	1
cu	mod		5	1	2
	timp		1	—	2
	instr.		1	3	—
	indirect		1	2	—
	materiei		—	2	—
	atribut		2	1	2
de	mod		7	5	1
	timp		1	—	—
	loc		1	1	—
	indirect		4	—	1
	agent		1	2	9
	scop		1	—	—
	cauză		1	—	—
	atribut		3	19	49
decît			2	—	—
despre	indirect		1	—	—
de la	atribut		2	—	—
	loc		—	—	2
	timp		—	—	1
	indirect		—	—	1
de pe	loc		—	1	—
dinspre	loc		—	1	—
dintre	atr. partitiv		—	3	—
datorită	cauză		—	3	—
după	timp		3	1	1
	atribut		1	1	—
din	materiei		2	1	1
	indirect		—	1	3
	loc		3	—	—
	timp		—	—	1
	atribut		—	8	10

Tabelul nr. 2 (urmare)

Prepozițiile cu valorile lor		Stilul	Beletristic	Științific	Admini- strativ
fără	atribut		—	1	—
grație	cauză		—	1	—
în	loc		9	10	6
	mod		5	5	2
	timp		1	2	2
	scop		—	1	2
	indirect		—	1	—
	relație		—	3	3
	atribut		—	2	2
între	timp		2	—	1
	indirect		2	1	—
	loc		3	1	5
la	indirect		3	1	1
	mod		—	1	1
	timp		—	—	2
	atribut		1	—	2
pe	compl. direct		7	2	—
	indirect		—	2	—
	loc		2	6	2
	mod		1	—	1
	timp		—	1	—
	atribut		1	4	2
pe la	loc		1	—	—
peste	loc		1	—	—
	atribut		1	—	—
pentru	indirect		1	—	1
	scop		—	1	5
	atribut		1	—	5
plină	loc		1	—	—
	timp		—	—	—
	cantitativ		1	—	—
prin	instrum.		1	1	—
	mod		—	2	1
	indirect		—	2	—
printre	partitiv		—	2	—
spre	loc		1	—	—
	atribut		—	1	—
TOTAL :			90	115	132

Tabelul nr. 3

Frecvența funcțiilor (a felurilor de propoziții) în frază

Propoziții \ Stilul		Beletristic	Științific	Administrativ
Principale	Independente	5 —	7 —	15 —
	Regente sau coordonate	74 20,3 %	54 46,3 %	11 36,4 %
Subordonate		59 79,7 %	28 53,7 %	7 63,6 %
TOTAL :		138	89	33
Copulative	joncțiune	20 71,5 %	5 35,8 %	3 75 %
	juxtapunere	8 28,5 %	9 64,2 %	1 25 %
Adversative		4	3	—
Disjunctive		—	1	—
Conclusive		—	—	—
Subiective		6	3	—
Predicative		1	—	—
Atributive		6	16	5
Completive directe		12	2	—
Completive indirecte		7	2	2
Circumst. de loc		1	—	—
Circumst. de timp		9	1	—
Circumst. de cauză		4	2	—
Circumst. de scop		9	1	—
Circumst. de mod		5	—	—
Concesive		—	1	—
Condiționale		—	—	—
Consecutive		3	—	—

Tabelul nr. 4

Elemente funcționale în frază, cu frecvența și valorile lor

Conjunțiile cu valoarea lor \ Stilul		Beletristic	Științific	Adminis- trativ
Coordonatoare				
Copulative	și	40	27	54
	nici	4	—	—
Adversative	dar	4	—	—
	iar	1	3	—
	însă	4	—	—
Disjunctive	sau	4	4	2
Conclusive		—	—	—

Tabelul nr. 4 (urmare)

Conjunțiile cu valoarea lor		Stilul	Beletristic	Științific	Admini- strativ
<i>Subordonatoare</i>					
că	cauzal		3	—	—
	compl. direct		8	—	—
	subiectiv		4	3	—
	atributiv		—	1	—
	final		8	2	—
să	compl. direct		3	2	—
	compl. indirect		6	—	2
	predicativ		1	—	—
	atributiv		1	1	—
deși	concesiv		—	2	—
deci	comparativ		4	—	—
deoarece	cauzal		1	2	—
după ce	temporal		3	—	—
de	consecutiv		2	—	—
în	consecutiv		1	—	—
<i>Adverbe cu valoare de conjuncții</i>					
când	temporal		4	1	—
	atributiv		1	—	—
	subiectiv		2	—	—
cât	temporal		1	—	—
cum	modal		1	—	—
	completiv indirect		1	—	—
unde	de loc		1	—	—
<i>Pronume cu valoare de conjuncții</i>					
care	atributiv		4	11	4
ce	atributiv		1	3	1
	completiv direct		1	—	—
TOTAL :			62	28	7

Examinarea tabelelor de mai sus permite constatarea unor diferențe, în mare parte semnificative pentru specificul stilurilor luate în discuție⁴.

⁴ Prezentarea particularităților desprinse nu urmează o ordine descrescândă a importanței, a puterii lor generalizatoare, întrucât aprecierea acestui element este relativă, ci ordinea tradițională a tratării funcțiilor sintactice.

Propoziția

În ceea ce privește propozițiile, constatăm, — pe baza numărului predicatelor (vezi tabelul nr. 1, predicatul) — că în stilul administrativ acestea sînt într-o considerabilă inferioritate numerică față de numărul de propoziții din celelalte stiluri : 33 față de 138 în stilul beletristic și 89 în stilul științific. Reținem în același timp și diferența de 49 dintre numărul propozițiilor în stilurile beletristic (138) și științific (89), considerabilă și ea. Dată fiind aceeași lungime de text, cifrele sînt reflectarea directă a lungimii⁵ propozițiilor, lungime care este în raport invers proporțional cu numărul de predicate : cele mai dezvoltate propoziții apar în stilul administrativ, urmate de cele din stilul științific, pe locul ultim situîndu-se, din acest punct de vedere, stilul beletristic.

Subiectul. Cifrele comparative privitoare la subiect rețin atenția dacă urmărim jocul de proporții între *subiectul exprimat* (și *inclus*) și cel *subînțeles* : în stilul beletristic 56 față de 70, în stilul administrativ 27 față de 7, iar în stilul științific 64 față de 15 ; dacă această proporție este, în stilurile științific și administrativ, aproximativ aceeași (respectiv 81,01% față de 18,9% și 79,4% față de 20,5%), mult distanțată de ea (răsturnată) găsim această proporție în stilul beletristic : 44,4% subiect exprimat (și inclus), față de 55,5% subiect subînțeles. Faptul se explică prin textul beletristic analizat, unde predicatele frazei fiind raportate mai multe la același subiect, acesta nu mai este exprimat, ci subînțeles. De exemplu, numai substantivul *Birică* este subînțeles de 28 de ori, de cîte 2—3 ori în aceeași frază. Un factor favorabil subînțelegerii îl constituie succesiunea la distanță relativ mică a predicatelor, iar aceasta ne-o explicăm prin fraza mai amplă din textul beletristic analizat, fapt din care decurge un mai mic grad de dezvoltare a propozițiilor componente — după cum se va vedea mai jos, la frază. La această explicație se mai poate adăuga și una de principiu : intenția de claritate, mult mai expresă în stilul științific și în cel administrativ (unde această intenție se realizează chiar cu prețul unor efecte supărătoare), contravine subînțelegerii subiectelor.

Predicatul. Constatăm că predicatul nominal, în stilul științific (22,4%) este de (aproximativ) trei ori mai frecvent decît în stilul beletristic (7,2%) și de (aproximativ) șapte ori mai frecvent decît în stilul administrativ, fapt care se explică prin enumerarea notelor specifice ale noțiunilor, care note se traduc gramatical, de cele mai multe ori⁶, prin tot atîtea nume predicative. De exemplu : *ochii sînt foarte mici, ascunși de obicei sub tegument, unii se tîrăsc chiar cînd corpul este întins, drept, etc.*

Atributul. Atributul substantival genitiv al apare mai frecvent în stilul administrativ (33,04% față de 12% în stilul beletristic și 12,5% în stilul științific), din cauza numelor de instituții, de organe legiuitoare și executive, nume care sînt aproape totdeauna compuse : *Ministerul Forțelor*

⁵ Această noțiune cantitativă „acoperă” gradul de dezvoltare — în sensul sintactic al cuvîntului — a propozițiilor, complexitatea, cantitatea de determinanți.

⁶ Compară cu frecvența atributului adjectival din același tabel (1).

Armata va emite cu avizul conform al Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor și Direcției Centrale de Statistică instrucțiuni...

Atributul pronominal, în schimb, apare mult mai puțin frecvent în stilul administrativ (0,58% față de 13,3% și 20,8%), din cauza intenției de claritate, de înlăturare a dubiilor în interpretarea dispozițiilor.

Complementul. Și în ceea ce privește complementul apar unele note specifice.

Complementul de agent este simțitor mai frecvent în stilul administrativ (9,8% față de 0,4% și 1,2%), din cauza predicatelor la diateza reflexivă cu sens pasiv. De exemplu: *evidența se ține de către sfaturile populare raionale respective...*, *rezultatul inventarierii se va trimite de către fiecare organizație socialistă...*, *înregistrarea datelor se va asigura de către comitetele executive al sfaturilor populare.*

Complementul circumstanțial de scop este de asemenea mult mai frecvent în stilul administrativ (7,6% față de 0,8% și 1,9%), fapt care se explică prin preocuparea de a face înțeles sensul dispozițiilor emise și care pe plan sintactic se realizează în construcții finale specifice ca: *în vederea, în acest scop, pentru + infinitiv* etc. De exemplu: *în acest scop, comitetele executive ale sfaturilor populare vor constitui...*, *sarcina revine Direcției Centrale de Statistică care în acest scop va emite instrucțiuni...*, *pentru organizarea și conducerea lucrărilor de înregistrare se constituie o comisie...*, *între 3—10 ianuarie 1962 se va efectua recensământul animalelor domestice, pentru a se stabili efectivul existent...*

Complementul circumstanțial instrumental este mai bine reprezentat în stilul științific decât în celelalte (2,5% față de 0,8% și 0%); frecvența lui provine din indicarea funcției unor organe, piese etc. De exemplu: *homalopsinele au mecanisme prin care pot să închidă ermetic gura, coastele au capătul liber prelungit cu un cartilaj prevăzut cu aponevroze, care se articulează cu un capăt de vertebre.*

Circumstanțialul de timp este mai slab reprezentat în stilul științific: 3,8% față de 13,1% și 11,2%, din cauză că, fiind vorba de metoda descriptivă, obiectul studiului este luat așa cum se află el la un moment dat din evoluția sa; frecvența relativ mare a circumstanțialului de timp în stilul administrativ se explică prin termenele de aplicare a dispozițiilor.

Frecvența complementului de relație (3,8% față de inexistența acestuia în celelalte texte) în stilul științific rezultă din nevoile de precizare, de limitare a acțiunii verbale la obiect sau la o parte a obiectului. De exemplu: *acești șerpi au posibilitatea să elimine o parte din aerul pe care îl au în plămîn devenind hidrostatic mai grei ca apa...*, *în ce privește ciclul de activitate zilnic, speciile sînt mai mult sau mai puțin nocturne...*, *după modul lor de viață, șerpii pot fi împărțiți în cinci grupe ecologice.*

*Joncțiunea în propoziție*⁷ (tabel nr. 2). Constatăm că diferențele globale ale numărului de prepoziții, pe stiluri, nu sînt mari și nici conclu-

⁷ Subînțeleg aci numai prepozițiile, nu și conjuncțiile coordonatoare.

dente. Explicația constă în faptul că prepozițiile, ca și alte instrumente gramaticale, fiind relativ puține la număr, toate stilurile sînt silit să recurgă la ele, folosindu-se de oricare, în funcție de nevoile de exprimare a diverselor raporturi. Unele dintre prepoziții prezintă însă diferențe de frecvență, realizîndu-se și pe această cale diferite particularități sintactice. De exemplu, apar frecvente în stilul administrativ prepozițiile *conform* și *corespunzător*: *evidența centralizată se va ține corespunzător specificului de activitate . . . , nerespectarea dispozițiilor va fi pedepsită conform legii penale*, sau locuțiuni prepoziționale ca *în cursul, pe durata, cu începere de (din) : cu începere din anul 1961, ministerele sînt obligate . . . , de asemenea prepoziția pentru cu valorile : „privitor la”* (ex. *Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 978/1956 pentru evidența mijloacelor de transport . . . se abrogă*) și „în ceea ce privește” (ex : *pentru gospodăriile agricole colective rezultatul inventarierii . . . se va trimite de către sfaturile populare raionale*), „în vederea” (ex : *pentru organizarea și conducerea lucrărilor de înregistrare se constituie o comisie*).

În stilul literaturii științifice, apar în schimb frecvente prepoziții cauzale cum sînt *datorită, grație* (ex : *datorită vieții subterane, ei prezintă o serie de adaptări, grație mobilității coloanei vertebrale ei pot să alunece . . .*) ; cu și *fără* legînd atribute (ex : *multe specii cu obiceiuri acvatice sau arboricole sînt parțial terestre, corpul cilindric, fără plăci lățite, este acoperit*), dintre introducînd atribute partitive (ex : *dintre boide, Eryx jaculus din Dobrogea și sud-estul Europei duce o viață nocturnă*) la, în construcții cu a fi (la șerpi solzii sînt) echivalent cu un atribut genitival (solzii șerpilor sînt), sau cu un subiect în construcțiile cu a avea (șerpilor au solzii), locuțiunea prepozițională instrumentală cu ajutorul (ex : *se poate spune că șerpilor se mișcă cu ajutorul coastelor și scuturilor ventrale*), din cu valoare partitivă (ex : *cea mai mare parte din acești șerpi au corpul turtit lateral*).

În stilul beletristic se întîlnesc cele mai variate prepoziții și, în același timp cu valori mai variate, cum este cazul prepoziției *de*, pe care o întîlnim, între altele, fie cu valoare finală (ex : *între prînz și seară Birică se îmbracă de horă*), în timp ce în stilul administrativ și științific este preferată locuțiunea, mai concretă și mai precisă, *în scopul*, fie cu valoare cauzală (ex : *parcă nu mai sînt și alte fete! spuse și cea mică, roșie de necaz*), preferîndu-i-se în celelalte stiluri altele, iarăși mai concrete și mai precise (*datorită, grație*).

S-ar mai putea menționa ca o particularitate în stilul științific chiar dacă în textul analizat nu apare decît de două ori — complementul de relație introdus prin prepoziția *după* (ex : *după modul lor de viață, șerpilor pot fi împărțiți în . . .*).

Mai semnalăm folosirea — nerecomandabilă după părerea noastră — în textul științific analizat a prepoziției *printre* cu valoare, în intenția autorilor, partitivă (ex : *printre speciile [de șerpi] de apă dulce, homalopsinele ca și mulți alți șerpi acvatice au mecanisme prin care pot să închidă ermetic gura*).

Fraza

Aprecierile privitoare la lungimea propozițiilor (vezi subtitlul de mai sus — *Propoziția*), bazate pe numărul predicatelor, permit și unele deducții în legătură cu amploarea frazei în cele trei stiluri: la propoziții mai multe (— stilul beletristic), prin posibilitatea mai mare de combinare a acestora, o frază mai complexă⁸, și invers (— stilul administrativ). Într-adevăr, cifrele confirmă deducția: în textul beletristic, cele 138 propoziții apar repartizate în 40 de segmente (mai lungi sau mai scurte), luate de la punct pînă la punct — fraze sau propoziții independente, dînd o medie de 3,45 propoziții pe segment, cele 89 propoziții din textul științific sînt cuprinse în 61 segmente, adică, în medie, 1,45 propoziții, iar în stilul administrativ, o medie de 1,63 propoziții (33 propoziții la 26 segmente). O reflectare mai fidelă a complexității frazei o obținem însă dacă facem abstracție de propozițiile independente — 5 în textul beletristic, 7 în cel științific și 15 în cel administrativ — și dacă raportăm numărul de subordonate la numărul principalelor: în timp ce în textul beletristic subordonatele reprezintă aproape 80 de procente față de principale, în stilurile științific și administrativ ele nu reprezintă decît 53,7% și, respectiv, 53,6%⁹. Proporția ni s-ar prezenta și mai mult în favoarea subordonatelor în textul beletristic, dacă am face abstracție de principalele coordonate neregente, simțitor mai frecvente în textul științific.

În cadrul *coordonării* (atît între principale cît și între subordonate), la nivelul coordonării copulative, reține atenția diferența de proporții pe care o prezintă textul științific în favoarea juxtapunerii — 64,2%, față de 28,5% în textul beletristic și 25% în textul administrativ. Faptul se explică prin numărul predominant de propoziții principale, nici regente atît de multe ca în stilul beletristic, nici independente ca multe dintre cele ale stilului administrativ, ci coordonate; or, cum coordonarea presupune o relativă independență, mai ales cea copulativă, această relativă independență se reflectă cel mai firesc în juxtapunere, exprimată grafic, în textul analizat, prin numeroase „puncte și virgule” sau virgule. Cîteva diferențe specifice apar și pe planul *subordonării*.

Propozițiile subiective, mai multe în textul beletristic (6), dar existente și în textul științific (3), se explică prin verbe regente impersonale sau folosite impersonal (se știe, rezultă). Verbe folosite impersonal — mai ales reflexivul cu valoare impersonală — se întîlnesc chiar foarte frecvent și în stilul administrativ, însă aici, urmarea sintactică a acestora o constituie frecvența mai ridicată a complementului de agent (vezi mai sus, *Propoziția*).

Atributivele — nu întîmplător determinative — mai numeroase în stilul științific (16 față de 6 și 5), apar în acest stil din necesitatea determinării sferei noțiunilor. Un loc important în cadrul atributivelor îl dețin

⁸ Termenul de „lungime” ar fi aici impropriu, întrucît complexitatea nu presupune numai decît lungime.

⁹ Procentul de subordonate mai mare în textul administrativ decît în cel științific se datorește numărului scăzut de principale regente, compensat de un mai mare număr de independente.

cele care descriu funcțiunea diferitelor organe : (*solzi*) care ușurează, (*mecanisme*) care pot să închidă, (*aponevroze*) ce-l fixează etc.

Numărul mult mai mare de complementive directe și indirecte (19 față de 2 și 2) în stilul beletristic este explicabil prin absența totală a vorbirii indirecte, în celelalte stiluri, foarte frecventă în schimb în primul, bogat în verbe de declarație.

Dintre propozițiile circumstanțiale, rețin atenția diferențele pe care le prezintă temporalele și finalele, mai numeroase în stilul beletristic. Considerăm că frecvența circumstanțialei de timp în acest stil se datorește narațiunii, care implică prin însăși natura ei funcții temporale. Faptul că nu apare în textul administrativ (ceea ce nu înseamnă că-i exclus să apară), unde formularea termenelor de executare a dispozițiilor ar reclama-o, se explică prin frecvența, în schimb, a complementului circumstanțial de timp.

În ce privește circumstanțiala de scop, frecvența mult mai mare a acesteia în stilul beletristic (9 față de 1 în textul științific și absentă în textul administrativ) considerăm că provine din aceea că în acest stil — spre deosebire de stilul științific, unde predomină descrierea obiectivă a unor fapte din natură, ale cărei schimbări nu se produc în vederea unui scop (ei au efecte, consecințe) — avem de-a face cu acțiuni ale omului prin care acesta totdeauna anticipează atingerea unui scop. Lipsa (sau frecvența scăzută) a circumstanțialelor de scop din stilul administrativ, unde de obicei se menționează scopul urmărit de o dispoziție sau alta, nu trebuie să ne apară totuși surprinzătoare, dacă ținem cont că este compensată, în propoziție, printr-o frecvență ridicată a circumstanțialului de scop (realizându-se și pe această cale concizia stilului administrativ), mult mai ridicată decât în celelalte două stiluri (vezi tabelul nr. 1).

Elementele joncționale ale frazei fiind, ca și ale propoziției, relativ puține la număr, ne-am aștepta și aici, ca toate stilurile să recurgă la ele, fapt din care ar rezulta un relativ echilibru al frecvenței lor.

În ceea ce privește coordonarea, constatăm, un astfel de relativ echilibru.

În schimb, tabelul elementelor joncționale subordonatoare în frază ne arată că frecvența acestora, luate la un loc, este cu mult mai mare în stilul beletristic (62 față de 28 și 7); faptul se explică prin fraza mai amplă, mai dezvoltată, compusă din feluri de propoziții mai variate în stilul beletristic, în comparație cu celelalte stiluri. Din aceeași cauză, înseși valorile lor apar mai variate în stilul beletristic : în timp ce în stilul beletristic numărăm numai trei rubrici goale, la cel științific numărăm 19, iar la cel administrativ 27.

Frecvența covârșitor mai mare a lui *că* și *să* în textul beletristic se explică în cea mai mare măsură tot prin vorbirea indirectă, inexistentă în celelalte stiluri. Aceluiași fapt i se datorește și lipsa complementivelor introduse prin *care* și *ce* în stilurile științific și administrativ.

Analiza sintactică a celor trei texte permite, în afara comentariilor pe marginea tabelelor statistice, încă unele observații, pe care le voi expune succint, ele nefiind rezultatul comparației statistice aplicate pînă aici.

În textul beletristic raporturile sintactice sînt mai greu de precizat din cauza caracterului mai nuanțat și afectiv al comunicării. Propozițiile monomembre, reprezentate prin vocative, exclamații etc., inexistente în celelalte stiluri, aici sînt numeroase. Se întîlnesc diferite anomalii ca : treceri de la intonația declarativă la cea interogativă, în cadrul aceleiași fraze, inversări de termeni ai raporturilor (*cînd invers*), raporturi de coordonare întrerupte prin punct etc.

În textul științific, din motive de concizie, se întîlnesc relativ frecvent propoziții — mai ales atributive — contrase. Sînt apoi caracteristice pentru acest stil numeroasele cuvinte și propoziții cu caracter explicativ (apozitii), cuprinse între paranteze, sau enumerările (mai ales de atribute, apozitii, nume predicative sau complemente directe), precedate de „două puncte”. În domeniul construcției frazei, apare ca o particularitate a acestui stil frecvența substantivului *fapt*, ca regent al subordonatelor atributive.

Stilul administrativ mai prezintă, ca particularități sintactice, subiecte multiple frecvente, ca urmare a faptului că unele dispoziții vizează mai multe organe executive, termeni ai părților de propoziții multiple legați prin *precum și, ca și* (notă comună cu a stilului științific), subiecte exprimate prin infinitive lungi determinate și ele de complemente de agent (*interzicerea de către ...*), atribute cu conținut final — mai ales în nume de organe executive (*comisia centrală de recensămint*), sau cu conținut partitiv (*al fiecăruia din organele*), complementul de scop exprimat, în același timp, gramatical și semantic (*în acest scop*), propoziții atributive contrase în construcții gerunziale (*evidența bunurilor ... aparținînd...*) etc.

Consider, în încheiere, de la sine înțeles faptul că cele cîteva particularități desprinse nu au pretenția de a fi epuizat nici pe de parte problema, în primul rînd din cauza lungimii relativ limitate a textelor analizate, dar, în același timp, consider că metoda statisticii comparative aduce foloase și aplicată în acest domeniu al limbii.

mai 1965

Institutul pedagogic de 3 ani,
Oradea, Calca Armatei Roșii, nr. 5

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ SPANIOLĂ LA MIHAIL KOGĂLNICEANU

DE

OLGA TUDORICĂ

Istoria relațiilor culturale directe între Țările Românești și Spania își are începutul în prima jumătate a secolului trecut, la reprezentanții generației de la 1848. O astfel de istorie începe, fără îndoială, cu numele lui Mihail Kogălniceanu. Despre călătoria pe care scriitorul moldovean o face în Spania în 1846 și despre rezultatul acestei călătorii, însemnările rămase în manuscris, *Notes sur l'Espagne* (Mss. 10 Bibl. Acad.), nu dispunem încă de un studiu amănunțit. Se poate menționa numai articolul publicat în 1919 de N. Cartoian în „Anuarul Gimnaziului Maiorescu” (1919)¹ *Călătoria lui M. Kogălniceanu în Spania*, în care sînt cuprinse la sfîrșit și cîteva fragmente din manuscris, incluse fie pentru că se remarcă printr-un deosebit pitoresc, fie pentru că stabileau paralelisme între folclorul nostru și cel spaniol.

O cercetare minuțioasă a *Notelor* și a corespondenței lui M. Kogălniceanu (Haneș, Mihail Kogălniceanu, *Scrisori 1834—1848*) ne-a permis stabilirea perioadei petrecute în Spania. Intenția de a face o călătorie în țara lui Gonzalvo de Córdoba, eroul care, după cum spune în *Notes*, „au ațîțat dorința de a vedea Spania” (34), apare clar exprimată în scrisoarea CXXXIII, Paris, 8/20 febr. 1848 (*Scrisori*, p. 195) :

„Socot că spre toamna viitoare voi face o călătorie în Spania și în Engiltera, iarna o voi petrece în Italia și în vara anului 1847, adică într-un an și jumătate de acum, m-oi întoarce în Moldova”.

În toamna anului 1846 Kogălniceanu întreprinde călătoria plănuită. O realizează, după cum se precizează în *Notes* (f. 64), „pendant le mariage de la reine d'Espagne et de sa sœur l'infante de Castille”.

Din cele cîteva datări pe care Kogălniceanu le face în *Notes* putem să ne dăm seama că timpul petrecut în Spania a fost mult mai îndelungat

1 Extras din „Anuarul Gimnaziului Maiorescu”, Buc., 1919.

decît socotise în scrisoarea din februarie 1846. Semnalarea crizei ministeriale din 4 decembrie 1846, a convocării cortesurilor în 29 decembrie și a înmormintării ducăi de Saragosa în 17 februarie 1847 (f. 56) dovedesc că scriitorul moldovean a renunțat la călătoria în Anglia și Italia și că a rămas în Spania aproape jumătate de an, dacă nu chiar mai mult. Se pare că această țară îl atrăgea în mod deosebit, căci într-o scrisoare din 21 martie/5 aprilie 1849 (Haneș, *Scrisori* 1834—1848, Scr. CLI p. 211, 212) își manifestă regretul că nu și-a putut prelungi șederea („în loc să șed la Paris și să cheltuiesc degeaba, mi-aș fi întins călătoria în Spania”).

În cursul celor cîteva luni, frecventarea saloanelor contesei de Montijo, lecturile numeroase din cronică, istorii literare spaniole sau franceze, contactul direct cu folclorul și cu umanitatea spaniolă îi dau posibilitatea să cunoscă direct viața Spaniei cu toate aspectele ei contradictorii care-i răsfoarnă viziunea romantică avută din tinerețe.

Impresiile pe care i le lasă Spania sînt atît de puternice încît Kogălniceanu simte îndemnul să le împărtășească contemporanilor săi. Astfel iau ființă *Notes sur l'Espagne*, care, după cum le arată titlul, sînt o serie de însemnări, spontane, originale, cînd descriu frumusețea priveliștelor, ciudățenia obiceiurilor sau bogăția folclorului, dar foarte conștiincioase, făcute cu probitatea unui cercetător, cînd se referă la literatura spaniolă sau cînd prezintă aspecte politice contemporane. Cuprinzînd referințe și aprecieri cu privire la istoria, literatura, etnografia, arhitectura Spaniei, ele au aspectul unor adevărate Miscellanea.

În cele ce urmează ne propunem să examinăm aspectul lingvistic al acestor însemnări de călătorie, deoarece ele prezintă din acest punct de vedere un deosebit interes. Scrise parte în română, cu alfabet cirilic, parte în franceză, ele oferă cititorului un bogat material de limbă spaniolă. Nu este vorba de inventarele de daruri (f. 53) copiate cu grijă, de *romances* (f. 41), de fragmentele întregi extrase din cronică (f. 48) sau din scriitorii spanioli ca Martínez de la Rosa (f. 48) sau Alonso Pérez de Guzmán (f. 67), ci de observațiile teoretice cu privire la limbile din Peninsula Iberică (spaniola și basca) și din America Latină, de expresiile și cuvintele folosite spontan de către autor în cursul redactării *Notelor*, fapt care dovedește cunoașterea cel puțin relativă a limbii spaniole.

Notele privitoare la istoria limbii spaniole, sau mai exact la istoria limbilor din Peninsula Iberică, deoarece preocupările lingvistice ale lui Kogălniceanu sînt îndreptate și asupra bascei, sînt demne de interes, mai ales din punct de vedere documentar. Scurta caracterizare pe care o face la pagina 90 cuprinde referințe la aspectele esențiale ale limbii basce. Astfel, după descrierea geografică a „provinciilor bascongade” (r. 60) discută numele dat limbii de către băștinași („La langue des provinces basques est ce qu'on appelle euscarra”), originea, punct de controversă între filologi, a populației care o vorbește („les biscayens prétendent descendre des phéniciens”, „les philologues anglais leur donnaient une origine celtique et lui [bascei n.n.] trouve des rapports avec l'irlandais”).

În privința sistemului fonetic, basca îi apare ca o limbă în care predomină vocalele: „La basque est une langue de voyelles, sur dix mots huit au moins commencent par des voyelles”.

Lexicul situează basca, potrivit informațiilor culese de Kogălniceanu, printre limbile indoeuropene : „c'est que beaucoup de mots sanscrits se trouvent dans la langue basque". Este subliniată și conștiința vorbitorilor că basca este limba cea mai veche din Peninsula Iberică. „Socotindu-se singurii vorbind limba lui Adam" (r. 60).

Autorul are în vedere și o problemă de ordin practic : limba bască este atît de grea, încît cu greu poate fi învățată de către un străin : „La langue est tellement difficile qu'il y a un proverbe qui dit : Satan a vécu sept ans dans notre pays mais ne pouvant pas réussir (a) en apprendre la langue il nous a quitté" (f. 10).

De asemenea trebuie să remarcăm faptul că M. Kogălniceanu menționează limbi indigene din America Latină, limbile guarani și tupi. Interesul manifestat pentru aceste limbi merge pînă acolo încît, la sfîrșitul notelor copiază cîteva pagini după un tratat de botanică, de plante medicinale, *Libro de la propiedad y birtudes de los árboles, plantas de las misiones de provincias de Tucumán, con algunas de Brasil y del Oriente. Compuesta por el hermano Pedro de Montenegro de la Compañia de Jesús, año de 1711 en las misiones de Paraguay*. Lucrarea, dedicată „A Notre Dame de sept Douleurs" (à la serenissima Reina de los Siete Dolores), este alcătuită din două părți : prima tratează despre „La propiedad y virtudes de los árboles", a doua despre „Yerbas, raíces medicinales"; se pare că din manuscris lipsește foaia în care este descris tratatul, deoarece începutul paginei 107 (r.) nu are legătură cu ceea ce scrie pe pagina anterioară. Paginile transcrise de Kogălniceanu, care cuprind numai numele plantelor de la literele a, b, în total 46, au ca titlu *Tabla de los nombres en castellano, guarani y tupi*. Numele plantelor sînt copiate de Kogălniceanu în două coloane : în prima numele latinesc, iar în a doua cel din guarani și tupi fără a se face distincția între denumirile din aceste două limbi : *acetosa mayor indica — ibia, guazu y nambuyeti, algarobo y bope morati — algarrova*.

Preocupările lui Kogălniceanu cuprind și alt aspect important din istoria limbii spaniole, acela al relațiilor dintre spanioli și arabi. Pe aceștia îi admiră pentru că au acordat gramaticii un loc de seamă și pentru că „se îndeletniciră mult cu curățirea limbii" (f. 46), „Ben Melek y el Jihouri (?) compuseră o gramatică și un dicționar cu veacuri înainte de a înflori Palencia și Antonio de Nebrija" (f. 46).

Mai prețioase, deoarece apar ca rezultat al observației sale directe, sînt constatările lui M. Kogălniceanu cu privire la existența unor elemente arabe în formele numelor topice și antroponimicelor spaniole (articolul *al*, cuvinte ca *guad*, *hins ben*). „Chiar numele locurilor luără terminații arabe. Așa întîlnim articolul unic arab *al* la începutul a mulțime de nume spaniole : cum *Al cantara*, *Al homa*, *Al microf* (?), *Al calá*, *Al hori*. Cuvîntul *Bcn*, ce însemnează „fiu" sau „familie" se află în toate locurile unde se așezară familii însemnate : *Ben-andalla*, *Ben-aocaz* *Ben-adalid*, *Ben-ahaduz*, *Ben-hajin*, *Ben-amaurel*, *Ben-alvacil*, tot locuri din țara *granadină*. Vocabulul cel mai notabil este acel de *guad* ce însemnează rîu ; îl găsești în *Guad-al-Kivir*, rîul mare, *Guadalimar*, *Guadalefo*, *Guadalmedina*, *Guadalhorce*, *Guadalballáon*, *Guadiana*, *Guadina* etc. *Hins* ce

însemnează cetate îl găsești în Hinsnaloz (?), Hinsnate (?), Hinsmatorife, Hins-almara, iarăși în provincia Granada" (f. 53, r. 54).

Kogălniceanu nu trece cu vederea nici împrumuturile lexicale arabe, ca urmare a imitării obiceiurilor : „norodul începuse a împrumuta *el albornoz, el ancho calzón y el turbante árabe*" (f. 108). Cîtorva din cuvinte le dă etimologia arabă explicîndu-le în același timp și sensul : „*alguazil* en arabe Al-Vuazil officier de police urbaine" (94), „on appelle *Acemilas* les longues files de mulets" (94), le *Manzanares* en arabe singnifie le torrent de pommiers" (94) *Omalisan* în spaniolă „*la de las collares lindos*" (f. 108).

Autorul acordă importanța cuvenită și rolului pe care l-a avut Reconquista în evoluția limbii spaniole „și fără pelagii Asturiei, Espania cristiană s-ar fi pierdut în Espania musulmană".

Cuvinte spaniole

Notele despre Spania sînt scrise în 1846—1847, la mijlocul perioadei dintre datele apariției revistelor „Dacia literară", în paginile căreia Kogălniceanu protestează împotriva traducerilor și cuvintelor străine, și „Steaua Dunării", în care, dimpotrivă, susține că „sînt atîtea idei care, dacă ar fi să nu întrebuițăm cuvintele străine ce le exprimă și să ne slujim de circumlocuții românești ar rămîne mai neînțelese încă decît rostindu-le prin termene astăzi străine dar mai *împămîntenite*" („Steaua Dunării", 3 martie 1856, nr. 23, pag. 91—92; Dan Simonescu, *Contribuția lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea limbii*, din vol. *Contribuții la Istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, pag. 79).

Convingerea că neologismele contribuie la îmbogățirea limbii începe să devină fermă din timpul călătoriei în Franța și în Spania; numai astfel se explică apariția frecventă a neologismului francez, asupra căruia nu ne-am oprit atenția, și a celui spaniol în *Notes*.

Materialul excerptat cuprinde cuvintele și expresiile spaniole găsite în textul *Notelor*. În cadrul cuvintelor care apar izolate, pentru a ușura studiul lor, am făcut distincția între :

1. — cuvinte spaniole neadaptate gramatical la structura limbii române;
2. — cuvinte pe care autorul le adaptează la sistemul limbii sale materne.

Din prima categorie fac parte atît substantive care desemnează originea etnică, apartenența socială sau politică, instituții și categorii juridice și administrative, ocupații, dansuri specifice spaniole, sărbători, obiecte (A), cît și adjective (B) și adverbe (C).

1. — A — Substantive care desemnează originea etnică; *los franchutos* („franțujii") : la două ceasuri orașul iarăși adoarme, ulițele sînt părăsite și numai copiii și franțujii, cum zice norodul *los franchutos* (r. 37); *gallegos* („galicieni") : „În Spania toți purtătorii de apă, aguadores, sînt asturiani și mai ales galicieni, *gallegos* (f. 40);

- Substantive care desemnează apartenența socială sau politică :
cristinos (partizani ai reginei Maria Cristina) : „era o cîmpie unde avea să se serbeze una dintre nenumăratele solemnități a calendarului spaniol; ea era în puterea *cristinos* și acești dănuia, juca și ridea; carliștii pe munți privea cu părere de rău” (r. 60). „Mulți soldați *cristinos* fugea” (r. 63).
grandes (granzi) : și cei mai de frunte *grandes* (73) *los fueros* (privilegiile) : „Carl Quint ... venind la satul *Ghernica* (*Guernica*) jură să le păzească *los fueros*” (f. 60).
hidalgos („*hidalg*”) : „tinerimea de astăzi se leapădă de don Quijotismul vechilor *hidalgos*” (r. 35). „Este omul cel mai fericit și cel întâi *hidalgo*” (r. 35). *majos* (cuvînt intraductibil) : „Femei, copii, *majos*, unii danșind...” (r. 57); „recunoscător îi cere voie să-i dea un costum de *majo*” (79).
reyes („regi”) : „Ferdinand și Isabelle cei dintii ce se puteau numi cu adevărat *Reyes* de las Españas” (f. 59).
- Substantive care desemnează instituții și categorii juridico-administrative :
administradores („administratori”) : „Are peste o sută de samesi, recenares (?) și *administradores*” (40).
ayuntamiento („municipalitate”) : „*Ayuntamiento* nu poate să meargă bine și pot zice că Madrid este singurul oraș fără municipalitate” (f. 49).
junta („consiliu, sfat”) : „În Spania întâlnești spanioli a căror viață este un șir de întâmplări ... miniștri, șefi de *juntă*” (f. 40).
procuradores („procuratori”) : „Déjà dans les commencements du douzième siècle les villes avaient le droit d'envoyer leurs *procuradores* dans les cortes d'Aragon” (68).
- Substantive care desemnează ocupații :
aguadores („sacagii”) : „În Spania toți purtătorii de apă, *aguadores* sînt asturiani” (40).
arreros („cărăuși”) : „O altă impresie ce îndreaptă pe drumet în această parte a Spaniei sînt bandele de *arreros*” (r. 31); „ca și în țările noastre *arrero* nu trece fără să-ți zică ...” (f. 32).
 „Închipuiește-ți că *aproc*, ciobanul, păstorul, sînt înarmați cu *navaja* și *arabuco*” (r. 31).
bandolero („bandit”) : „hoțimea încă se păstrează cînd cu nume de carlist, cînd cu acel mai franc de *bandolero*” (r. 32).
estudiantes („studenți”) : „Închipuiește-ți ... bande de *estudiantes* de la Teba ... improvizînd cîntece în cinstea trecătorilor” (r. 57).
guardias civiles („jandarmi”) : „Închipuiește-ți tot acest norod ... și șase *guardias civiles*, mai mult spre a se amuza și ei decît spre a păzi buna rînduială” (r. 57).

ladrones („tilhari”) : „În toate zilele în rubrica *Gacetta de provincias* este plină de paragrafuri intitulate „*ladrones*” (f. 32).

serenos („portari, paznici de noapte”) : „pînă și *serenos* se ocupă întîi de politică și jurnalele de multe ori se jăluiesc că politica face că fânariile nu ard” (r. 35).

- Substantive care desemnează dansuri specifice spaniole, sărbători etc.

el jaleo, la jota („strigătură”, dans spaniol) : „... danța *el jaleo, la jota*” (f. 72).

Noche Buena („Noaptea de ajun”), *los nacimientos* (intraductibil), *las zarzuelas* (mici piese dramatice), *las corridas* (lupta de tauri) : „Tînărul își avea și el plăcerile sale. Dintîi bisericile, sărbarea Sf. Antonie, *la Noche Buena, los nacimientos, las zarzuelas, las corridas de Sevilas, las corridas de gallos*” (f. 73).

- Substantive care desemnează nume de obiecte, mîncăruri specifice, nume de hanuri, animale etc.

alborno („burnuz”) : „Norodul începuse a împrumuta *el alborno, el ancho calzón y el turbante árabe*” (f. 108).

boina („bască”) : „Acesta [soldatul spaniol] cu *boina*..., cu opince, cu gulerul gol face 12 leghe pe zi” (f. 63).

colgaduras (draperii, covoare, podoabe) : „Și așa, în vreme cînd odată bogată *colgaduras* spînzură la ferești, acum zărești cămeșile strenturoase a soldaților” (35).

fonda („cîrcumă”) : „Fonda lor era în locul unde este astăzi minăstirea Angerului” (42). „În Granada avia o *fonda* vestită”.

jacas („cai mici”) : „Armés d'une escopette, sur leurs *hakas*, ces mulétiers sont respectés” (89). *navaja* („cuțit”), *arabuco* (?) : „și-apoi închipuiește-ți că... ciobanul și păstorul sînt armați cu *navaja* sau *arabuco* (?)” (r. 31).

naranjas („portocale”) : „Trăsuri, oameni, vînzători, apar strigînd : *que quiere agua*, portocali, *naranjas*, a dos cuartos” (37).

puchero, garbanzos („tocană, năut”) : „... dă-i o bucățică de pine sau ceva *puchero* cu *garbanzos* și este omul cel mai fericit” (r. 35).

tornos („strunguri”) : „și chiar după robirea Granadei se numără încă 500 *tornos*” (42).

venta („han”) : „căci dacă o *venta* spaniolă se poate ase-măna cu ceva, este negreșit cu caravanseraiul orientului și cu ratoșul sau hanul românesc” (r. 32).

- adjective :

sirviente („slujitor”) : „cu cavalerul *sirviente* este însă dimpotrivă” (r. 74).

— adverbe :

bien : „atunci auzi aplauzuri, strigări *bien, bien, muy bien, otra, otra*” (r. 65).

În majoritatea locurilor citate sensul cuvintelor spaniole nu este explicat, fie pentru că reiese clar din context (*los franchutos, bandolero, gallego* etc.) fie pentru că în cazul unor cuvinte ca *procuradores, cristinos, serenos, guardias civiles, bien, peseta*, îi era cunoscut din gazetele Madridului sau din vorbirea cotidiană a spaniolilor (pentru aceasta pledează și aspectul grafic al unora dintre cuvinte ca *hakas*, scrise conform pronunțării lor, nu ortografiei). De asemenea nu au fost explicate cuvintele atunci când ele puteau fi cunoscute autorului din franceză (*hidalgo, grande*) sau când i s-au părut intraductibile (*majas, zarzuelas*). Atunci când sensul este greu de înțeles, Kogălniceanu dă între paranteze traducerea în franceză sau română, sau chiar în amândouă limbile :

„Description de *arrieros (mulétiers)*” (89).

„... îi trimise granade de la Bagdad ; de aceea acel soi fu numit *zafari* sau „călătoare” (43).

„Le maître aux yeux des prêtres passait pour une *friolera (bagatelle)*” (89).

„Santiago était encore nommé *Matamoros (tue les maures)* d'ou est venu le mot français *matamore*” (r. 94).

„Walada au compus aceste versuri *a una mirada (oeillade, ochire)*” (r. 55).

Mai frecvent este întâlnit procedeul invers, acela al păstrării cuvîntului spaniol alături de cel românesc sau francez ; este de presupus în acest caz că autorul, în numeroasele traduceri pe care le face, fiind nemulțumit de corespondentul românesc găsit de el pentru cuvîntul spaniol și voind să păstreze cît mai mult exactitatea textului original, recurge la un fel de traducere paralelă :

„Înigo López de Mendoza... văzînd că soldații cerea bani și nu avea, spre a opri lipsa monedelor, scrise cu mîna sa *bucățele de hîrtie (cartulinas de naipes)* și le dădu soldaților” (r. 98).

„Legiuirile rigăi Iusuf aveau ca obiect de a reforma ... a așeza o poliție aspră ca să înfrîneze pe criminali ... și în sfîrșit să micșoreze (Mitigar) relele războiului” (45).

„După regulile cavaleriei un nobil avea trebuință de *zece însușiri (diez prendas)*” (r. 53).

„În locul unde este astăzi zidit 7 *monastirea Angerului (el convento del Angel)*” (42).

„Alhamar ... alese de blazon sau seut un cîmp de argint cu bandă diagonală *albastră (azul)*” (45).

„L'Etat affirmait encore la *recolte de la soie (la cría de la seda)*” (f. 94).

„Cu acest motiv el compuse balada *La Palma*, care este încă păstrată traducîndu-se de către conde în versuri părăchiate (*versos pareados*)”.

Pentru a introduce cuvintele spaniole în contextul românesc, Kogălniceanu folosește procedeul :

1) indirect, prin cuvinte, expresii de legătură de tipul „cum zice, cum ar spune” : „... și numai copiii și franțujii, cum zice norodul *los franchutes*” (r. 37)

2) direct, prin alăturarea substantivului spaniol determinat, neschimbat, alături de cel românesc, determinant : „Și sosi *guardias civiles*” (r. 37).

De asemenea, trebuie făcută distincția între cuvintele pentru care autorul nu avea posibilitatea găsirii unui corespondent românesc și care, prin urmare, nu puteau fi folosite în text decât sub aspectul lor spaniol (*majas, hidalgos, junta* etc.) de cele traductibile, care sînt folosite în mod emfatic, pentru sporirea expresivității : „Ferdinand și Isabelle... cu adevărat *Reyes de los Españoles*” ; „Pînă și *serenos* se ocupă de politică” etc.

Din punctul de vedere al aspectului morfologic, la majoritatea cuvintelor se observă lipsa articolului definit chiar și atunci cînd el este necesar : *Ayuntamiento* nu poate să meargă bine — sînt armați cu *navaja* sau *arabuco*, în loc de *El ayuntamiento*, sau cu *la navaja* și *arabuco*.

În unele cazuri cuvîntul spaniol este articulat, de obicei atunci cînd în text, alături de el, există și cuvîntul românesc articulat („franțujii, cum le zice norodul *los franchutos*”) sau cînd cuvîntul spaniol este precedat de cuvinte românești făcînd parte din aceeași categorie semantică și care sînt articulate („Tinărul își avea plăcerile sale : dintîi bisericile, sărbătoarea Sf. Antonie, *los zarzuelos, las corridas*” etc. (f. 73)).

Problema schimbărilor flexionare este rezolvată uneori prin adăugarea unui determinant românesc care primește morfemele de caz, număr, cuvîntul spaniol rămînînd neschimbat : „Don Quijotismul *vechilor hidalgos*” (r. 35), altelei morfemul de caz lipsește cu totul : „Ea era în puterea *cris-tinos*”, dînd impresia unei erori gramaticale.

2. — Cuvinte spaniole adaptate :

— Substantive care desemnează :

a) — apartenența socială sau politică : *carlist* < *sp. carlista*, partizan al regelui Don Carlos „Hoțimea se păstrează cînd cu nume de *carlist*, cînd cu acela mai franc de *bandolero*” (r. 32).

„... *Carliști* pe munți privea cu părere de rău această serbare...” (r. 61).

cristian < *sp. cristiano* „... Întîlnești spanioli a căroră viață este un șir de întîmplări unele mai curioase decît altele... : cînd soldații... apoi miniștrii, șefi de junta, apoi *carliști*, apoi generali *cristiani*”.

comendador < *sp. comendador* „...două fete a *comendatorului* de Santiago fură păstrate pentru harem” (r. 41).

cristinoși < *sp. cristinos* : „*Cristinoșii*... își aducea aminte că odată lua și ei parte la serbare” (r. 61).

grande, granzi < *sp. grande, grandes* : „Așa *grandele* se însoțește cu săracul” (74).

„Această Ispanie se perde din zi în zi de noua Ispanie... Espania cu o aristocrație ignorantă și feudală de vechi titluri, Espania plină de *granzi*” (r. 62).

„Tinărul își are și el plăcerile sale... staționarea la Puerta del Sol și în fața palatului spre a vedea trăsurile *granzilor*” (r. 73).

gubernator < *sp. gobernador* : „Unul din cei mai însemnați slavi din această epohă au fost Noya, *gubernator* de Ceuta” (62).

infante < *sp. infante* „... regina și infantele în loc de a fi poftite, poftesc cavalerii prin *maiordom*...”

marches < *sp. marques* : „... zărești pe marchesul V lângă *marchesa* de B...”

b) — ocupații :

bailarina < *sp. bailarina* : „Puțin îi pasă publicului, *bailarinele* să joace pe cîlcîi, pe virful piciorului, să estropieze pasul” (f. 72).

campioni < *sp. campeones* : „100 de cavaleri, armată sub comanda lui D. Tello și alți atîția *campinoni* arabi asimine cu arme se arătară” (27).

coregitori < *sp. corregidores* : „... în Spania de *coregitori*” (f. 49).

c) — obiceiuri, specii literare specifice spaniole, nume de funcții, pești, bani :

cafele < *sp. cafés* : „În sfîrșit, vorbirea la ușa *cafelelor*...”

coride < *span. corridas* : „Spania ca să nu piardă gustul singelui alergînd la *coridele* de tauri...” (f. 60).

desafiu < *sp. desafio* : „*desafiul* se primi și un șes lângă *Arjona* se alese cîmp de bătălie” (27). (Kogălniceanu folosește *desafiu* probabil sub influența textului spaniol, pentru că de cele mai multe ori în *Notes* se întîlnește *duel* — f. 41).

romance < *sp. romances* : „Istoria veche a spaniolilor este mai mult în *romancele* decît în cronicile lor” (r. 51)

cana de zahăr < *sp. caña de azúcar* : „În sfîrșit ajunge de a zice că toate plantele astăzi cunoscute în Spania fură cultivate de către mauri : *cana de zahăr*, *smochinul*” (43).

sardina < *sp. sardina* : „Două îngropări, îngroparea ducăi de Saragosa și îngroparea *Sardini*... s-au încrucișat la poarta Atoși” (f. 56) (pe aceeași pagină folosește și *sardelă* pentru *Sardina*).

reali < *sp. reales* : „Dă mii de *reali* unui comisionar sau hamal îți va răspunde că au mîncat și au poftă de somn” (f. 37).

d) — substantive abstracte :

valor — rom. *valoră* (vitejie) : „și scoate sabia în apărarea unei patrii ce o dispută cu *valora* castillană”; demenția este cea mai frumoasă însușire a *valorei*” (45)

— adjective sau substantive — nume de locuitori :

andaluz : „*Andaluzii* au aceeaşi reputaţie de fanfaronadă ca foc-şănenii la noi” (33).

aragonez : „...istetia *aragonezilor* — si no, no”.

asturian, basc : „...artele şi ştiinţele arabilor au curajul *dravăn* a luptătorilor *asturieni, baschi*”.

granadin : „...regatul *granadin* conţinea de la trei pînă la patru milioane de suflete” (42).

„...nu era exagerate... alte obiceiuri galante ce se atribuie *granadinilor* de către romanele morisce”.

madrilen : „...*madrilenul* ca adevărat spaniol nu gîndea decît de a se bucura de vremea de afară, decît de a plăcea amorezii sale” (r. 37).

Procedeele de adaptare a cuvintelor spaniole sînt diferite. Adaptarea pe care o propune, practic, Kogălniceanu se face ţinînd seama, de cele mai multe ori, de sistemul morfologic al celor două limbi.

Observaţii la fonetică

Fricativa apico-interdentală *z* (ce) este confundată cu spiranta *s* (*piecetas* la Kogălniceanu).

În cazul consoanelor *ñ, ll*, se observă ezitări evidente între grafiile *ni, gn, n* (*senior, castanete, castagnete*) sau *li, lli, ll* (*castilian, castillan, castillian*).

Consoana *rr* este tratată uneori ca un fonem deosebit de *r*, de aceea apar grafii ca *torrénte, arrogantie*.

s urmat de consoană apare cînd cu *e* protetic, cînd fără *e* : *espaniol, esclavă*, dar şi *spaniol, sclavă*.

În cazul cuvintelor alcătuite din foneme identice în cele două limbi, notate însă prin semne diferite, Kogălniceanu încearcă o adaptare grafică : *guitara, Velasches, Carl Chint, Mancia* — pentru *guitarra, Velazquez, Mancha*.

Observaţii morfologice

Kogălniceanu a dat problemei încadrării neologismelor spaniole în tipurile morfologice româneşti, de cele mai multe ori, o rezolvare adecvată. Cuvîntul spaniol a fost încadrat în paradigma cea mai apropiată de cea existentă în spaniolă.

Astfel substantivele masculine terminate în vocala *-a, -o*, sau în consoane, au fost încadrate în al doilea tip flexionar românesc :

1. fie prin dispariţia vocalei,
2. fie prin înlocuirea ei — *o > u*
carlista devine *carlist*
Gonzalvo devine *Gonzalv*
desafio devine *desafiu*

Rămân neschimbate, după cum era de așteptat, substantivele terminate în consoană : *cristian, real*.

Numelor de agent formate cu sufixul *-dor* le corespund cuvinte cu sufixul românesc *-tor* : *comendador, comendator*.

Substantivele feminine terminate în *-a* : *corrida, caña, sardina, bailarina* etc. au fost încadrate în primul tip flexionar românesc.

Rareori am constatat diferențe de tratament în privința genului : *el romance, el valor*, masculine în spaniolă, apar la Kogălniceanu ca substantive feminine, la fel ca și *el café* (cafeaua), acesta fiind atras probabil de substantivul românesc *cafea*.

În privința numărului, morfemul de plural spaniol *-es* este înlocuit la masculin cu *-i* : *granzi, coregídiri* etc., iar la feminin cu *-le* : *infantele, romanele*. Foarte rar se întâmplă ca pluralul să fie marcat de două ori, cu morfemul din spaniolă și cu cel din română (*cristinoșii*).

Fluctuațiile sînt numeroase în cazul numelor de locuitori : în partea de început a *Notelor*, Kogălniceanu nu face nici o schimbare în temă : *madrileño* devine *madrilen* (37), *andaluces, andaluzi* (46), *aragonés, aragones* (56), *asturianos, asturiani* (40) ; în partea a doua încearcă să le adapteze, adăugîndu-le sufixele caracteristice limbii noastre :

sufixul -ean : *madrilean* (56, 71, 74)

asturieni (58)

sufixul -ez : *aragonez* (59)

Se întâmplă însă ca autorul, în căutarea unei forme românești, să creeze mai multe derivate : locuitorii Biscayei sînt rînd pe rînd *biscaieni, biscaizini* și *baschi*.

Numele proprii

Toponimicele și antroponimicele spaniole, după cum era de așteptat, apar într-un număr destul de mare în *Notes*. Nu le voi menționa decît pe acelea care i-au creat lui Kogălniceanu dificultăți de adaptare. Adaptarea lor, în general, este grafică : alături de forma românească este păstrată, uneori și forma spaniolă... „în vreme cînd acesta (Carl Quint) venit la satul Ghernica (Guernica)“ (r. 60).

Dar nici în cazul toponimicelor ezităriile nu lipsesc : numele țării vizitate apare în text *Espania, Ispania* (probabil denumire arhaică) și *Spania*. Este de remarcat că ultima formă este cea mai frecventă.

Genul toponimicelor din spaniolă este păstrat în română : *Bruselas* — *Brusela* (50), *Tolosa* — *Tolusa* (33).

Unele toponimice apar sub forma de plural pe care o aveau în spaniolă : *Asturias* — *Asturii* ; pe fiii lui Pelag petrecînd în munții Asturiilor (r. 52). Alături de *Asturii* poate fi întîlnit și singularul *Asturia*.

Toponimicele și antroponimicele sînt declinate conform normei flexionare românești : *Catedrala Toledului* (r. 52), zidurile *Toledei* (80), verdele alei ale *Aranuezului* (135), Țara *Almanzorului* etc. Dar, uneori,

influențat probabil de textul spaniol, Kogălniceanu păstrează forma cazuală analitică din spaniolă :

Podul de Toledo (r. 56), domn de Algeceras (55).

Expresii spaniole

Kogălniceanu, urmărind asemănările între literatura noastră și cea spaniolă, stabilește câteva paralelisme și în domeniul limbii. Paralelele frazeologice care i-au atras atenția lui Kogălniceanu nu sînt dintre cele mai caracteristice; ele se referă mai ales la formule de salut :

„El ar(r)ero ² nu trece fără să-ți zică *Dios guarde a Vd., vaya usted con Dios*, ca și la noi *Cale bună, mergi eu Domnul*” (f. 32).

„Asemănarea însă se reasează cînd comparezi complimentele ce sînt aceleași a îmbelor nații : *bezo los pies a usted, las manos* — sărut picioarele, sărut mîinile” (r. 33).

Kogălniceanu caută explicația similitudinii acestor formule de salut într-un factor extra-lingvistic : dominația maură în Spania și cea turcească în țările noastre. Mai interesantă este stabilirea paralelismelor între expresii ca : *tiembla la tierra* — se cutremură pămîntul.

„Eu sînt Erod împărat care cînd au încălecat pămîntul s-au cutremurat, este à la lettre... *tiembla la terra*” (f. 33).

Este interesant de urmărit soarta cuvintelor spaniole folosite de Kogălniceanu în limba literară a secolului al XIX-lea și în limba literară actuală. Chiar dacă *Notes sur l'Espagne* nu au fost tipărite, este foarte probabil ca ele să fi circulat printre contemporanii lui Kogălniceanu în manuscris. Cert este că multe din neologisme au fost acceptate de contemporanii sau de succesorii săi în forma fonetică sau morfologică stabilită de el. Astfel, în poeziile de inspirație spaniolă ale lui Depărățeanu (*Alhama, Tragala, Romance*) din volumul *Doruri și amoruri* (București, 1861) sau în cele publicate în „Buciumul” (1864/II) am întîlnit, ca și la Kogălniceanu : *morisco, marchês, andalusă, hidalgos, romance, dona, doncela*, etc. Alecsandri, care vizitează la șapte ani după Kogălniceanu Spania (faptul este consemnat în „Călătorie în Africa”) păstrează, afară de neologisme ca *funda (fonda)*, chiar și grafia folosită în *Notes (Baiona, seguidila)*.

O cercetare mai amănunțită a literaturii secolului al XIX-lea și mai cu seamă a presei, ar putea da la iveală mai multe exemple de acest fel și ar confirma faptul că Mihail Kogălniceanu a dat dovadă de un deosebit simț al limbii. Este suficient un singur exemplu. Stabilind frecvența apariției numelui *Spania* cu variantele *Ispania* și *Espania* în *Notes*, am ajuns la concluzia că dintre toate aceste variante Kogălniceanu o prefera

2 La Kogălniceanu cuvîntul apare cu un singur r.

pe prima, *Spania*, folosită exclusiv de scriitorii care îi urmează. *Espania*, care datorită aspectului fonetic asemănător cu numele francez corespunzător s-ar fi putut impune, dispare. *Ispania* este simțit ca un arhaism și folosit ca atare în opere inspirate din trecutul spaniol ca în *Don Pedro de Granada* de E. D. Murgu (București, 1897).

În ceea ce privește limba română actuală, DLRLC nu înregistrează decât cuvintele *hidalgo*, *infante*, *spaniol*, neologisme de proveniență spaniolă intrate în limba noastră prin intermediul francezei; *campion*, care are o formă aproape identică cu cuvântul spaniol corespunzător, este considerat neologism italian. Faptul că acești termeni și mulți alții au fost folosiți în publicistica și literatura beletristică a secolului trecut de scriitori care au cunoscut direct (Virgolici, Urechia etc.) sau prin lecturi (Depărățeanu) *Spania*, ne îndreptățește să credem că în cazul lor poate fi vorba de neologisme spaniole. În cazul altor cuvinte ca *grande* deși neînregistrate de dicționar, dar folosite cel puțin în limba familiară, nu există nici o îndoială în privința considerării lor ca neologisme spaniole: faptul apare clar din contexte ca: „Don Ramundo este un grande d'Espana” care apare la Caragiale în „Revanșa” (Opere, vol. III, București, 1952). În alte cazuri neologismului spaniol introdus de Kogălniceanu în *Notes* i s-a preferat neologismul francez (*majordom*) sau italian (*sardela*, *bailarina*).

Numele care desemnează originea etnică nu pot avea în limba actuală decât forma dată de Kogălniceanu: *asturian*, *granadin*, *galician* etc.; același lucru se poate spune și despre cuvinte intraductibile ca *zarzuela*, *majo* etc.

Kogălniceanu poate fi pe bună dreptate considerat un deschizător de drumuri; interesul lui pentru literatura și limba spaniolă nu au rămas fără ecou. Cercetarea activității hispaniștilor din veacul trecut care l-au urmat, Virgolici, Urechia, și a scriitorilor ca Eminescu, în a căror operă e prezentă *Spania*, ar putea aduce date importante cu privire la contactul dintre cele două culturi și limbi.

decembrie 1964

Universitatea București
Facultatea de limbi romanice

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE

I. MĂRII

1. rost

Nu ne vom ocupa aici de cuvîntul pe care limba română l-a moștenit din lat. *rostrum* și a cărui dezvoltare semantică merită să facă obiectul unui studiu monografic, ci ne vom opri, în câteva rînduri, la un omonim regional al său. Se știe că una dintre explicațiile fenomenului denumit omonimie este împrumutul. Astfel, în cazul de față, pe lângă cuvîntul polisemantic (a se vedea dicționarele limbii române) moștenit din latină, avem, ca rezultat al unui împrumut din limba germană, monosemanticul *rost* „grătar”.

Cuvîntul n-a fost atestat de nici unul din dicționarele limbii române. Prima lui atestare o întîlnim în unul dintre caietele (o adevărată comoară necercetată) care cuprind răspunsurile corespondenților la *Chestionarul II* (*Casa*, Sibiu, „Dacia Traiană”, 1926), chestionar difuzat de Muzeul limbii române. În caietul cu nr. 9 (= Răcășdia — Oravița), la întrebarea 336 („ce numire se dă obiectului de piatră sau de fier care se pune pe vatră supt lemnele ce ard, cu scopul de a le ridica, pentru a arde mai bine?”), învățătorul Emilian Novacoviciu răspunde: „în cuptor pe fund este *rostul*, ca să răsufle, să pătrundă aerul”. E interesant că E. Novacoviciu în glosarul său de *Cuvînte băndăfene*, Oravița, 1925, nu atestă acest cuvînt; înregistrează în schimb cîteva sensuri ale cuvîntului moștenit din latină. Pe lângă această semnalare, din Banat, cuvîntul mai apare la Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939 și la V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei Republicii Populare Române, [București], [1961]. În prima lucrare, cuvîntul, avînd sensul „un fier ce se pune în sparhat (= plită, n. n.) ca focul să aibă curent”, este semnalat din localitatea Bălăceana-Suceava, iar în cea de a doua lucrare, în care e definit prin „grătar”, e dat pentru localitatea Straja-Rădăuți. Ambele localități sînt din Moldova. Deci avem trei atestări, puține la număr pentru a deli-

mita exact aria lui de circulație. Putem doar constata că *rost* „grătar” circulă prin Moldova și, mai rar, prin Banat, două zone lingvistice care, de altfel, se mai întâlnesc în privința unor împrumuturi germane comune. Etimonul german al acestui regionalism dacoromân este *Rost* „grătar”.

Revenind la prima parte a notei, precizăm că omonimia, care este totală, dintre *rost* (<lat. rostrum) și *rost* (<germ. Rost) se realizează, în cadrul limbii române, numai pe plan regional, la nivelul unor graiuri dacoromâne; numai acolo cele două cuvinte coexistă.

2. romfcă

Cuvîntul *n-a* fost atestat de nici unul din dicționarele limbii române. De altfel acest cuvînt nici nu a avut o viață îndelungată. D. Cantemir este cel care-l introduce în limba română și tot el îl glosează în cunoscuta *Scara a numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare*¹, primul glosar de neologisme al limbii române. Considerîndu-l element elin, fără a da însă etimonul grecesc, îl definește prin: „sabie dintr-îmbe părțile ascuțite, paloș lat și drept”². Ion Heliade Rădulescu întrebuințează și el acest cuvînt în *Anatolida, moartea sau frații*: „Se pare că coprinse, distruse moștenirea, / Avere a omenirii; că cherubimi de flăcări / Sta custodind intrarea, romphea fulgerante / Rota neîmpăcată”³. Cu aceasta, viața acestui neologism de origine greacă încetează. Totuși, într-un dicționar general al limbii române, el trebuie semnalat. Etimonul lui este gr. *ρόμφαια*.

3. marvă

În *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tom. VI, fasc. a 2-a, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965, la cuvîntul *marfă* apare înregistrată și „varianta” *marvă*. *Marvă* „vită” circulă, așa cum se precizează și în lucrarea citată, numai în Banat, formînd o arie lingvistică bine determinată. Pentru ilustrarea acestei arii lingvistice, v. harta 313 („hrănim vitele”) din ALR, serie nouă, vol. II. „Varianta” nu provine din maghiarul *marha*, care a dat în graiurile transilvănene, *marhă*, iar în limba literară *marfă*, ci, așa cum bine se arată în această fasciculă, din limba sirbo-croată. Etimologia dată de dicționar este scr. *mrva*, mai exact scr. *mărva* „(coll) pecudes”⁴.

Avînd această etimologie, ne întrebăm: este oare *marvă* o „variantă” a cuvîntului *marfă*? Semantic între *marhă* și *marvă* nu există nici o deosebire (vezi aceeași hartă indicată mai sus), dar formal sînt diferite și această diferență, de ordin formal, nu se datorește unei evoluții interne a limbii române, ci este o diferență etimologică; *marhă* provine, ca și

¹ D. Cantemir, *Istoria ieroglică*, București, 1883.

² D. Cantemir, *op. cit.*, p. 19.

³ I. H. Rădulescu, *Opere*, I, București, 1939, p. 387.

⁴ Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, Beograd, 1898, s. v.

marfă, din magh. *marha*, iar *marvă* derivă din scr. *mārva*. Faptul acesta ne determină să considerăm pe *marhă*, din graiurile transilvănene, ca variantă a lui *marfă*, iar pe *marvă*, din graiurile bănățene, ca un cuvânt aparte și nu ca o variantă.

4. cart

Cart „doniță, cofă” este un cuvânt regional, care a stîrnit discuții în ceea ce privește originea lui. Ov. Densusianu⁵, I. A. Candrea⁶ și N. Drăganu⁷ îl explicau din magh. *kart*. DA trimite la bulg. *karta* „ploscă, vas de lemn pentru măsurat”, iar acad. E. Petrovici⁸ „credea că mai curînd am avea de-a face cu sb. *karta* = *čutura* (cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, IV, 3,) care este un împrumut din italianește”⁹. N. Drăganu respinge atît etimologia propusă de DA, cît și cea sugerată de acad. E. Petrovici, deoarece ambele forme, bulgară și sîrbă, trebuiau să dea, în conformitate cu legile fonetice de evoluție ale limbii române, **cartă*. Orice a neaccentuat, în condiții normale, trece (mai puțin în cuvintele de origine turcească de tipul *halvá* etc.) la *ă*. Trecerea aceasta este o lege generală și, după cum se știe, una din particularitățile românei comune sau străromânei, particularități stabilite mai ales de S. Pușcariu. Bg., sb. *karta* nu putea da, zice N. Drăganu, decît **cartă*. Deci, *cart*, atît în graiurile bănățene, cît și în cele transilvănene, provine din magh. *kart*. De data aceasta, pentru graiurile bănățene, nu putem fi de acord cu etimologia dată de N. Drăganu. Ceea ce-i vom opune argumentației lui sînt cîteva exemple din graiul satului natal¹⁰, exemple care ne determină să credem că acad. E. Petrovici n-a greșit cînd a sugerat, dar numai pentru subdialectul bănățean, originea sîrbească a acestui cuvînt. Togeranii întrebunțează pentru *pungă* cuvîntul *ches* <sb. (<tc.) *kesa* „id”; *cheleráb* (<sb. *keleraba*), și nu *chelerabă*, circulă în graiul natal. Fenomenul se petrece și invers : sb. *kec* a dat, în graiul togerenilor, *cheță* „as (la jocul de cărți)”, iar prin alte părți ale Banatului (v. DA) *cheț*; sb. *tovar* > *tovără*; sb. (v. DM) *bokal* >, în același grai, *bocăldă*, iar în limba literară *bocal* etc.

Exemplele aduse de noi în discuție, și care atestă un fenomen lingvistic din domeniul morfologiei — trecerea de la un gen la altul și de la o declinare la alta (fenomen cunoscut și sub denumirea tehnică de metaplasma) — ne face să credem că și *cart*, în graiurile bănățene, provine din sb. *karta*.

noiembrie 1965

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

⁵ Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 60.

⁶ Vezi CADE s. v.

⁷ N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, VI, 1929 — 1930, p. 266.

⁸ Vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 266.

⁹ Idem, *ibid.*

¹⁰ Satul Toager, raionul Deta, reg. Banat.

AL XI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ (Madrid, 1—9 sept. 1965)

Societatea internațională de lingvistică romanică, cu sediul la Strasbourg, a organizat între 1 și 9 septembrie 1965, la Madrid, al XI-lea Congres de lingvistică și filologie romanică. În Capitala Spaniei, congresul s-a desfășurat sub auspiciile Consiliului superior de cercetări științifice și al Societății spaniole de lingvistică.

Ca amploare, preocupări și nivel științific, congresul a fost asemănător celui ținut la Lisabona în 1959 și celui de la Strasbourg din 1962, la ambele luând parte și subsemnatul, ca delegat al Ministerului Învățământului.

La congresul de la Madrid au participat circa 300 de lingviști din toate țările romanice, precum și din Anglia, Austria, Cehoslovacia, Finlanda, Germania, Grecia, Irlanda, Iugoslavia, Norvegia, Suedia, Olanda, Polonia, Statele Unite și Ungaria.

Președinte de onoare al congresului a fost cunoscutul romanist spaniol Ramon Menendez Pidal, cel mai în vârstă dintre romaniștii de astăzi (96 de ani), care, fiind suferind, n-a putut lua parte la lucrările congresului, acestea fiind conduse de romanistul englez John Orr.

Un comitet de organizare, format din lingviștii spanioli Damaso Alonso (Madrid), Rafael de Babin Lucas (Madrid), Manuel Alvar (Grenada), Badia Margarit (Barcelona), având ca secretar pe foneticianul Antonio Quilis (Madrid), a asigurat buna desfășurare a congresului în tot cursul lucrărilor.

La congres au fost prezentate pentru 200 de comunicări, dintre care șapte în ședințe plenare, iar celelalte în secțiile de lucru. Numărul mare al comunicărilor a reflectat preocupările intense și variate ale romaniștilor de astăzi, care, în țări atât de diferite, continuă să dezvolte această ramură importantă a lingvisticii, îmbogățind-o cu noi cercetări și perspective.

Comunicările prezentate în ședințele plenare ale congresului au avut teme generale legate de progresele lingvisticii romanice. Toate aceste comunicări, ca și multe dintre cele susținute în secții, au cuprins considerații asupra structuralismului, metodă tot mai larg folosită în țările occidentale. În ceea ce privește lingvistica matematică, strins legată de structuralism, s-au manifestat rezerve hotărâte, mai ales din partea lingviștilor mai în vârstă, care au subliniat faptul că limbajul omenesc, fiind un produs social și psihic, nu poate fi redus la formule matematice, fără a-i denatura specificul și a-l „dezumaniza”. Confruntarea dintre lingvistica structuralistă și matematică, pe de o parte, și cea istorică tradițională, pe de altă, a scos la iveală atât părțile lor pozitive cât și limitele lor, dar și faptul important că ele nu trebuie privite cu necesitate ca antagoniste.

În şedinţele plene au fost prezentate comunicările *Antroponimie şi lingvistică* (Paul Ebischer, Fribourg), *Problemele fundamentale ale semasiologiei* (Kurt Baldinger, Heidelberg), *Stadiul cercetărilor asupra limbii catalane* (Badia Margarit, Barcelona), *Metoda structuralistă şi aplicarea ei la limba portugheză* (Lindley Cintra, Lisabona), *Probleme generale ale lingvisticii romanice* (Iorgu Iordan).

Toate celelalte comunicări au fost susţinute în cele 20 de secţii ale congresului, grupate după specificul problemelor tratate.

Comunicările din secţia de probleme generale romanice au tratat teme de interes teoretic şi istoric, printre care menţionăm: *Structuralism şi istorism, aplicaţii şi limite în metodologia romanică* (Mario Barbosa, Paris); *Caracterizarea limbilor romanice, contribuţie metodologică* (Jose Monteja, Grenada); *Substratele lingvistice şi evoluţia limbilor romanice* (Johannes Hüb-schmidt, Berna); *Limbajul ca element formativ al logicii moderne* (Vicente Muños Delgado, Murcia); *Lingvistica şi utilizarea creierului electronic* (Dolores Navarro Tricio, Saragosa); *Sin-cronie, diacronie şi tipologie* (E. Coseriu, Tübingen); *Problematica timpurilor lingvistice* (Otto Duschacek, Praga); *Limbajul ca factor de unitate şi diversitate* (Henri Clavier, Strasbourg); *Decadenţa limbilor, un mit* (Wolfgang Rothe, Kiel).

Din secţia privind limba latină şi continuitatea ei în lumea romanică, menţionăm comu-nicările lui Herman Joseph de la Debreţin, despre *Diferenţierea teritorială a latinei în lumina inscripţiilor* şi a lui Eugen Lozovan de la Copenhaga, despre *Latinitatea din Africa de nord şi din Dacia, comparaţie istorică*.

În cadrul secţiei de lexicologie, de semantică şi de terminologie ştiinţifică, în afară de numeroase comunicări speciale, privind analiza lexicului unei epoci sau al unei opere, au fost prezentate câteva teme actuale ca: *Interesul cultural al studiului vocabularului unei epoci pentru istoria unui popor* (Paiva Boleo, Coimbra); *Perspectivile analizei statistice şi matematice a limbajului* (Sanchez del Rio Peguero, Saragosa); *Structură şi diacronie în semantică* (A. Rey, Paris); *Tipologia structurilor semantice* (André de Vincenz, Heidelberg); *Structurarea sinoptică a terminologiei* (Ara Belsa, Saragosa). Profesorul Werner Bahner de la Leipzig a prezentat o substanţială comunicare privitoare la vocabularul românesc: *Neologisme şi problema sinonimiei în limba română, în comparaţie cu celelalte limbi romanice*, iar Victor Buescu (Lisabona), o paralelă între influenţa turco-arabă asupra lexicului românesc şi arabă asupra celui portughez.

Au fost numeroase comunicări privitoare la editarea textelor vechi romanice, dar ele nu au tratat probleme principiale şi metodologice, care sînt de mult lămurite, ci analize obişnuite de cărţi, manuscrise şi traduceri romanice din diferite epoci.

Un mare număr de comunicări, în total 24, au tratat probleme ale relaţiilor dintre cultură, limbă şi creaţie literară.

Un interes special a fost acordat problemelor geografiei lingvistice, datorită faptului că în toate ţările romanice se întocmesc în prezent atlase lingvistice. În acest domeniu s-au pre-zentat 26 de comunicări, dintre care una a tratat despre *Vechiul şi noul Atlas lingvistic român* (I. Popinceanu, Erlangen).

Şase din cele 20 de secţii ale congresului au discutat referate privind exclusiv probleme ale limbii spaniole: fonetică şi fonologie spaniolă (4 comunicări), morfosintaxă spaniolă (20 de comunicări), lexicologie spaniolă (11 comunicări), dialectologie spaniolă (12 comunicări), spa-niola din America şi din alte părţi ale lumii (6 comunicări), dialectul iudeo-spaniol (7 comunicări).

Numărul mare al secţiilor şi comunicărilor rezervate limbii spaniole se explică nu numai prin acordarea atenţiei cuvenite limbii ţării gazde a congresului, dar şi prin faptul că activi-tatea lingviştilor spanioli este intensă în toate domeniile. Lingviştii spanioli, care au format ma-joritatea membrilor participanţi la congres, au fost activi în toate secţiile, susţinînd comunicări substanţiale.

Lingviștii români au fost de asemenea printre cei mai activi la congres. Pe lângă delegația compusă din 6 reprezentanți (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, D. Macrea, B. Cazacu, I. Coțeanu și M. Sala), care au prezentat fiecare câte o comunicare, alți 11 lingviști români au trimis comunicări care au fost citite în secțiile congresului. Comunicările românești au fost urmărite cu interes și urmate de discuții, lingviștii spanioli, ca și ceilalți participanți, manifestând simpatie și atenție față de delegații români. În afară de comunicarea menționată a lui Iorgu Iordan lingviștii români au prezentat următoarele comunicări: Andrei Avram, *Paralele fonetice și fonologice româno-portugheze*; Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Trăsături specifice ale dialectului aromân*; Boris Cazacu, *Asupra noțiunii de interdialecț*; I. Coțeanu, *Premise pentru reconstituirea lexicului protoromân*; Anca Giurescu, *Există pronume posesiv în italiana contemporană?*; Maria Iliescu, *Asupra limbii friulanilor din România*; G. Ivănescu, *Formarea limbilor și dialectelor romanice occidentale*; D. Macrea, *Terminologia tehnico-științifică în limba română contemporană*; Constant Maneca, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în limba română literară*; Maria Manoliu, *Inovații în structura grupului nominal roman*; Cristina Micușan, *Despre clasificarea morfologică și semantică a locuțiunilor adverbiale în portugheza contemporană*; Alexandru Niculescu, *Fenomene de diversificare și interferență în sistemele pronumelor de politeță*; Al. Rosetti, *Asupra românei comune*; Marius Sala, *Elemente balcanice în iudeo-spaniolă*; Florența Sădeanu, *Paralele spaniolo-române în sintaxa verbului*; Olga Tudorică, *Concordanțe frazeologice româno-spaniolo*.

Toate comunicările vor fi publicate în *Actele congresului*.

În ansamblul lui, congresul a constituit o impunătoare manifestare științifică internațională, demonstrând spiritul de colaborare al romaniștilor din toate țările lumii.

Locul viitorului congres internațional de lingvistică romanică nu a fost fixat încă, rămânând ca el să fie stabilit prin votul prin corespondență al tuturor membrilor Societății de lingvistică romanică. El se va ține peste trei ani, în 1968, potrivit statutelor societății, probabil la București sau la Nisa.

octombrie 1965

D. Macrea

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANUL 1965

Cercetările întreprinse în cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în această perioadă au urmărit, ca și în anii anteriori, tratarea unor probleme de istorie a limbii, de lexicografie, de dialectologie, de fonetică etc. Unele dintre aceste probleme cuprind teme mai vechi, a căror elaborare se extinde pe o perioadă de mai mulți ani. Alte probleme, însă, vizează teme și obiective noi.

La *Tratatul de istorie a limbii române* (la Cluj se redactează vol. al III-lea, secolul al X-lea — al XV-lea, sub conducerea acad. E. Petrovici) s-au continuat lucrările de culegere de material și de redactare a unor capitole.

Colectivul de lexicografie-lexicologie a desfășurat o susținută activitate. La *Dicționarul limbii române* s-a terminat redactarea literei R și s-a pregătit pentru tipar o fasciculă din litera O. În acest scop, în luna iunie s-au deplasat la Cluj reprezentanții colectivului de la București, sub conducerea tov. prof. I. Coțeanu, care împreună cu colectivul de lexicografie de la Cluj

au discutat o parte din materialul ce urmează să intre în prima fasciculă din litera O. În vederea unei mai strînse colaborări s-a efectuat un schimb de experiență cu colectivul de la București, prin două deplasări ale unor membri ai colectivului de la Cluj.

Membrii colectivului *Dicționarului maghiar-român* au redactat litera E și parțial litera F, iar colectivul *Dicționarului graiurilor săsești din Transilvania* a continuat lucrările de redactare a literei K.

De la secția de dialectologie au fost înaintate Editurii Academiei Republicii Socialiste România spre publicare volumele al II-lea și al III-lea din *Micul atlas lingvistic român*, serie nouă. La sfîrșitul lunii martie, anul acesta, a apărut volumul al IV-lea din *Atlasul lingvistic român*. S-au rețușat și montat hărțile volumului al V-lea și s-au redactat și revizuit un număr de aproape 400 de hărți gramaticale; în prezent se lucrează la indicele volumului gramatical.

S-au continuat lucrările și la *Atlasul lingvistic român pe regiuni* (în colaborare cu Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București), efectuîndu-se anchete cu întregul chestionar în două localități din Maramureș și în trei localități din Ardeal. S-a făcut completarea și verificarea materialului adunat din trei localități din Maramureș.

Colectivul *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Socialistă România* a continuat adunarea de material dialectal, prin efectuarea de anchete în 13 localități. Cu acestea s-a încheiat ancheta de 132 de puncte cit era prevăzută pentru adunarea de material pe teren și s-a trecut la aranjarea și clasarea materialului cules.

Pentru *Atlasul graiului ceangău din Moldova* (în colaborare cu catedra de limba maghiară de la Universitatea „Babeș-Bolyai”) s-au redactat și scris hărțile volumului al III-lea.

Un loc de seamă în cadrul cercetărilor de dialectologie ale institutului îl ocupă monografiile dialectale. Pentru *Monografia graiului din regiunea Porților de Fier*, în august-septembrie s-a făcut o deplasare a colectivului în zona lacului de acumulare, cu care ocazie s-a adunat o parte din materialul pentru capitolele de fonetică, morfologie, toponimie și antroponimie.

În domeniul foneticii și al fonologiei, sub conducerea acad. E. Petrovici s-au continuat cercetările asupra vocalismului limbii române. Acad. E. Petrovici a redactat un studiu cu privire la vocala de tipul *ă* în limba română și albaneză.

S-a continuat culegerea de texte din Banat și Ardeal pentru *Arhiva fonogramică*.

Preocupările intense în domeniul onomasticii, ale unor cercetători de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, atît cele cuprinse în planul de cercetare cit și în afara acestuia, ale unor cadre didactice de la facultățile de filologie, precum și ale unor membri ai Societății de științe istorice și filologice au determinat înființarea unui cerc de onomastică. Cercul a luat ființă în cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară urmînd, însă, ca din el să facă parte toți cei care au asemenea preocupări. Cu acest prilej, acad. E. Petrovici a subliniat necesitatea desfășurării unei munci susținute, organizate, de adunare — din toate sursele posibile — a toponimiei și antroponimiei, urmînd apoi ca acest material să fie studiat și publicat, așa cum s-a făcut și în alte țări.

Cu acest prilej s-au făcut o serie de propuneri privitoare la coordonarea activității membrilor cercului și s-a luat cunoștință de materialul care este deja adunat și pregătit pentru publicare. Astfel, în curînd poate fi predat spre publicare un volum cuprinzînd material toponimic și antroponimic din mai multe regiuni, iar în cursul anului 1966 va puea fi întocmit un al doilea volum cu astfel de material. S-a discutat și întocmirea unei bibliografii onomastice, a unui indice etc.

Activitatea de cercetare în cadrul secției de istorie literară s-a desfășurat în trei direcții principale: literatură română, literatură comparată și literatură maghiară din România. Alegerea temelor a fost făcută în conformitate cu cerințele actuale ale istoriografiei literare românești. S-a insistat cu deosebire asupra valorificării moștenirii literare transilvănene și asupra

relațiilor culturale româno-maghiare. Dintre temele la care au lucrat membrii secției în anul acesta sînt: *Contribuții documentare inedite la studiul biografiei și operei lui Gh. Șincai* (prof. I. Pervain), *Critica și teoria literară din Transilvania între anii 1884—1918* (E. Stan), *Publicistica literară a lui O. Goga* (M. Popa), *Aspecte din mișcarea teatrală dintre cele două războaie mondiale* (E. Jancsó).

Pe lângă lucrările cuprinse în planul tematic al institutului, cercetătorii au elaborat lucrări publicate în revistele de specialitate și au prezentat comunicări în ședințele săptămînale din cadrul institutului sau la sesiuni științifice.

La ședințele săptămînale ținute la Institutul de lingvistică și istorie literară s-au prezentat, în anul 1965, următoarele comunicări: *Etimologia unor toponimice slave*; *Toponimice româno-slave*; *Un text românesc precocesian tipărit la Sibiu. Observații asupra limbii*; *Limba textului românesc a Evangheliarului slavo-român de la Sibiu* de acad. E. Petrovici; *Congresul de lingvistică și filologie romanică de la Madrid*; *Terminologia tehnică-științifică în limba română contemporană*; *Vasile Bogrea, 40 de ani de la moartea lui* de prof. D. Macrea; *Note etimologice și lexicale* de V. Breban; *Inițialele cuvintelor românești din punct de vedere statistic* de Aurelia Stan; *Este limba română o limbă de tip consonantic?* de Gr. Rusu; *O problemă de gramatică: subiectul subînfeles* de L. Ghergariu; *Originalul cîntecelor din Molitvenicul lui Coresi* de A. Popa; *Considerente istorice asupra Evangheliarului slavo-român tipărit la Sibiu înainte de Coresi* de Ludovic Demény; *Indreptări și adaosuri* de Gh. Giuglea. Tot în cadrul unei ședințe de comunicări, acad. E. Petrovici a prezentat două lucrări de lingvistică (*August Kovačec, Dialectul nordic al istroromânei*; *Atlasul dialectal bulgar*, publicat de Academia Bulgară de științe), iar Gr. Rusu a făcut o prezentare a *Istoriei limbii române*, volumul I.

În cadrul secției de istorie literară au fost prezentate comunicările: *Impresiile de călătorie a lui Bölöni Farkas Sándor. Călătoria lui în America* de prof. Elemér Jancsó; *Destrămarea orînduirii burgheze oglindită în romanul românesc de după 23 August 1944* de Mircea Popa; *Despre problemele actuale ale științei literaturii* de Abafay-Öffenberger Gustav; *Aspecte din activitatea culturală a celor doi Martin Hochmeister din Sibiu* de Ana Ciurdariu.

În afară de acestea, membrii secției au participat și la alte activități și manifestații științifice. Prof. L. Rusu a vorbit în cadrul unui simpozion Dante despre viața și activitatea marelui florentin. Prof. I. Pervain a participat la sărbătorirea centenarului revistei „Familia” de la Oradea cu comunicarea *Din corespondența lui Iosif Vulcan*, iar Mircea Popa a susținut comunicarea *Romanul lui Tudor Arghezi* în cadrul unui simpozion închinat acestui scriitor. De asemenea cu ocazia sărbătoririi a 75 de ani de la moartea lui Vasile Alecsandri, Engel Karoly a prezentat o comunicare despre V. Alecsandri în *literatura maghiară*, iar Vasile Breban și Mircea Popa au vorbit despre viața și opera lui Alecsandri în cadrul unui simpozion închinat scriitorului în localitatea Turda.

În zilele de 1—5 iulie 1965 a avut loc la Cluj *Colocviul de teoria funcțiilor convexe cu aplicații la calculul numeric*, organizat de Societatea de științe matematice din România, la care au participat cercetători și cadre universitare din țară și de peste hotare. Din partea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj au fost ținute comunicări de statistică lingvistică: prof. B. Kelemen, *Cu privire la frecvența cuvintelor în limbajul poetic*; Aurelia Stan și I. Stan, *Considerații statistice asupra inițialelor cuvintelor din limba română*; Doina Grecu, Felicia Șerban și I. Stan, *Unele probleme ale distribuției fonemelor*; Ioana Anghel, Elena Comșulea, Emese Kis, *Topica propoziției principale prin prisma teoriei grafelor*; Valentina Șerban și Sabina Teiuș, *Probleme de stil sub raport statistic în nuvelele lui L. Reboreanu și Camil Petrescu*. La Colocviul despre formă și substanță în fonetică, ținut la București în zilele de 20—22 septembrie 1965, din partea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj au fost prezentate următoarele

comunicări : P. Neiescu, *Probleme de fonologie dialectală* ; Gr. Rusu, *Schimbări fonetice reflectate în sistemul fonologic (în dacoromână)*.

În cadrul institutului au activat cercul de lexicografie-lexicologie și cercul de lingvistică matematică (statistică lingvistică), organizate cu scopul perfecționării profesionale a cadrelor tinere.

În afară de colaborarea cu unitățile de specialitate din țară, institutul întreține relații de colaborare cu străinătatea prin participarea unor reprezentanți ai săi la diferitele manifestări științifice de peste hotare. Acad. E. Petrovici a participat la ședința Comisiei permanente a Asociației slavistilor de la Viena și la Congresul de dialectologie de la Marburg din R. F. Germană. Prof. D. Macrea membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România a participat la Congresul de lingvistică romanică de la Madrid și la Consfătuirea de la Moscova a redactorilor dicționarilor enciclopedice. I. Pătruț a fost într-o vizită de documentare în Uniunea Sovietică, unde a ținut o conferință despre geografia lingvistică, etnografie și dialectologie. P. Neiescu a fost în Franța pentru specializare, timp de două luni. De la secția de istorie literară, prof. I. Pervain a vizitat Polonia, ca invitat al Universității din Wrocław.

În cursul anului 1965, Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj a fost vizitat, la rîndul lui, de : prof. A. Marina din U.R.S.S., prof. Leon Warnant de la Universitatea din Liège, docent universitar Božidar Nastev de la Universitatea din Skopje, care a prezentat comunicarea *Molière la aromâni*, docent universitar Bakos Ferencz de la Universitatea din Seghedin, prof. Benkő Loránd de la Universitatea din Budapesta, prof. Radu Flora din R. S. F. Iugoslavia, cercetătoarea Vezér Erzsébet din R. P. Ungaria, prof. R. Austerlitz de la Universitatea din Columbia. Biblioteca institutului a crescut în 1965 cu 420 de titluri de cărți și cu 14 titluri de reviste.

noiembrie 1965

Valentina Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță 21

R. A. BUDAGOV, *Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки)*, Издательство московского университета, Москва, 1963, 302 p.

Lucrarea cunoscutului romanist sovietic, R. A. Budagov, este împărțită în 15 capitole, fiecare din ele avînd o relativă autonomie.

Pentru cercetătorii români lucrarea prezintă un interes imediat prin faptul că în cuprinsul ei se fac dese și importante referiri la limba română, fie pentru a ilustra fenomene din limbile romanice, fie pentru a-și argumenta susținerile bazate pe constatările din limba română.

În capitolul I, *Principiile și metodele studierii semasiologiei comparate a limbilor înrudite*, R. A. Budagov consideră că în știință sînt importante atît rezultatele cît și metodele folosite. Una din particularitățile semasiologiei contemporane constă tocmai în aceea, spune autorul, că ea analizează condițiile în care se petrec sau se pot petrece unele sau altele din procesele semantice.

Combate părerile unor structuraliști extremiști care susțin că semantica nu intră în domeniul limbii și explică această orientare printr-o lipsă de sesizare a limitei pînă la care poate merge abstractizarea în limbă. Datorită faptului că structuraliștii nu observă aceste limite, ei impun diferitelor limbi scheme preconcepute. De aceea, afirmă autorul în continuare, pentru a se studia sistemul în lexic e necesar să se țină seama atît de aspectul structural cît și de cel semantic. Acestea, pentru că un cuvînt are o independență semantică și nu poate fi înțeles simplist, numai după latura lui materială.

În continuare, R. A. Budagov reamintește că în semasiologie, ca disciplină lingvistică, sînt bine cunoscute categorii ca: monosemia și polisemia, polisemia și omonimia, cuvîntul și îmbinarea de cuvinte, cuvinte sinonimice și nesinonimice, cuvinte de origine populară și cărțurărească etc. De aceea semasiologul va trebui să studieze lexicul după aceste categorii și nu altfel.

Problema diferențierii lexico-semantice și a integrării limbilor înrudite (cap. II) este pusă în corelație cu faptul că dezvoltarea semantică a avut loc concomitent cu procesul de integrare a lexicului limbilor romanice. Așa, de exemplu, în limbile romanice noțiunea de *masă* e redată atît prin *mensa* cît și prin *tabula*. E greu de explicat această situație, dacă nu examinăm sensurile multiple ale acestor cuvinte, deoarece ele coexistă în limbile romanice. În franceză de exemplu, există *mensa* sub forma *moise*, care înseamnă „grîndă”, „birnă”.

Urmărind apoi ampla exemplificare cu diferitele sensuri ale celor două cuvinte în limbile romanice, ne atrage atenția problema : de ce în unele limbi romanice (printre care și româna), în care *mensa* s-a păstrat cu sensul de *masă*, acest cuvânt a primit și sensul de *mîncare*, pe cînd în alte limbi, unde *masa* e redată prin *tabula*, acesta nu înseamnă și *mîncare*. Ca răspuns autorul arată că ipotetic se poate afirma, ținînd seama de diacronie și sincronie, că *mensa* încă în latina clasică însemna și „farfurie”, iar pe urmă „mîncare”, pe cînd *tabula* s-a păstrat cu sensul de „scîndură”, „masă de scris”.

Diferențierile lexicale între limbile romanice, deși sînt legate de problema diferențierii sensurilor, nu pot fi explicate exclusiv pe această bază, deoarece „cuvinte exterior asemănătoare se pot deosebi imediat după semantica lor, tot așa cum cuvintele exterior „rupte” adesea pot releva contacte interioare și apropieri funcționale” (p. 56). Aceste diferențieri lexicale între limbile romanice, spune R. A. Budagov, sînt condiționate de o serie de factori, printre care însăși dezvoltarea istorică a limbilor romanice.

În capitolul III, *Sincronia, diacronia și sensul cuvîntului*, ia în discuție definiția dată de Gh. Bally și arată că limba este nedespărțită de om din perioada apariției lui, în timp ce sincronia, care presupune o relație conștientă față de limbă și un anumit nivel de cultură, putea să apară numai într-o altă epocă cu totul deosebită a omului. „Sincronia se bazează pe diacronie și crește din ea, dar își are legile sale de răspîndire a sensurilor, deosebite de tendințele analoage din diacronie” (p. 80). Sensul principal al cuvîntului în sincronie poate să nu coincidă cu sensul principal al aceluiași cuvînt în una din etapele precedente ale dezvoltării sale, adică în diacronie. La rîndul său, diacronia poate să releve diferite straturi sincronice și diferite sensuri principale ale cuvîntului (p. 82).

Deosebit de valoroase sînt constatările făcute în legătură cu corelația elementelor logice și expresiv-afective, discutate în capitolul IV, unde se arată că „coloritul afectiv al cuvintelor este condiționat direct de însuși sensul cuvintelor, dacă ele exprimă astfel de noțiuni în care logicul și afectivul se împletesc într-un tot unitar” (p. 84).

În acest sens discută părerea lui K. Baldinger care afirmă că cuvîntul dialectal *trebalh*, plînd exprima noțiunea de „chin,” era un cuvînt afectiv, iar cînd a început să redea noțiunea de „muncă”, el a devenit cuvînt normal.

Această părere cu privire la calea de dezvoltare de la cuvîntul afectiv la cuvîntul normal i se pare autorului neconformă legilor. În fiecare etapă a dezvoltării acestui cuvînt, ca și în verbul corespunzător, spune R. A. Budagov, afectivul coexistă cu „normalul”, dacă sub acesta din urmă înțelegem logicul.

Tot în acest sens interesante sînt constatările referitoare la trecerea de la *caput* la *testa*, de care autorul se ocupă pe larg.

Discutînd, în capitolul VI, monosemia și polisemia, R. A. Budagov este de părere că un cuvînt, monosemantic, principal nu se deosebește de cuvîntul polisemantic. În ultimul doar reiese mai mult în relief proprietatea generalizatoare a fiecărui cuvînt.

De reținut este afirmația că „polisemia cuvîntului nu distruge și nu poate distruge unitatea formei și conținutului... Polisemia ar distruge această unitate numai în acel caz dacă „conținutul cuvîntului” ar reprezenta o mărime statică și neschimbătoare” (p. 123).

Un cuvînt, monosemantic într-o limbă, poate fi polisemantic în alte limbi. Sau același cuvînt, monosemantic într-o etapă istorică, poate deveni polisemantic în altă etapă istorică și invers. Așa, de exemplu, din cele două sensuri ale cuvîntului latinesc *sperare* „a aștepta”, „a spera”, unele limbi romanice au păstrat ambele sensuri, altele numai unul.

Legată de problema polisemiei este problema verigii intermediare în dezvoltarea semantică a cuvîntului (capitolul VII), în care discută principiile studierii legăturii dintre sensurile cuvînt-

tului polisemantic. În cazul substantivului latinesc *calx* „var”, „sfrșit”, „scop”, din sensul de „var” s-a dezvoltat „finis”, iar din „finis” sensul „scop”. Logic nu pare a fi o legătură, istoric însă lucrurile s-au condiționat. Se trăgea o linie cu var pentru a marca sfrșitul unei etape, al unui concurs. Aceasta a dus la sensul „finis”.

În capitolul VIII se tratează existența sistemului în lexic, care este strins legat de lumea obiectelor și noțiunilor concrete. Prin prisma sistemului lexical totdeauna va pătrunde sistemul noțiunilor și, mai mult, „atenuat” sistemul obiectelor și fenomenelor înconjurătoare (p. 157).

Cînd o limbă romanică se deosebește de altă limbă romanică, analiza relațiilor de sistem care au avut loc ne ajută să înțelegem cauzele care au condiționat deosebirile date. Este analizat cuvîntul *abscondere*, care se găsește în toate limbile romanice cu excepția francezei contemporane. În franceza veche însă a existat pînă în secolul al XV-lea, cînd a fost înlăturat de *cacher*, care, suferind în secolele al XV-lea, al XVI-lea adînci transformări semantice, a ajuns să însemne „a ascunde”, sprijinit fiind și de sinonimul latinesc *celare*.

În legătură cu cele spuse de R. A. Budagov, precizăm că la *escondere* au apărut doi concurenți: la început mai puternic *celer*, prin poziția lui și derivate, apoi *cacher*, care i-a luat sensul. Înlăturarea lui *escondere*, privită și sub aspectul relației cu alte cuvinte, a fost determinată de două grupe de cauze; una din aceste grupe poate fi raportată la relațiile de sistem în lexic, alta la condițiile dezvoltării individuale a cuvîntului în fiecare limbă.

Din capitolele IX și XII, care discută sinonimia și omonimia, de relevant este afirmația că funcția de bază a sinonimelor este de a diferenția, iar diferențierea se poate privi avînd în vedere diferite părți ale lexicului.

În capitolul X, unde sînt discutate cuvîntul și imbinarea de cuvinte, autorul se oprește în special asupra rolului imbinărilor de cuvinte în formarea altor deosebiri lexice. Astfel, discutînd dezvoltarea lui *pilus*, care în limba română s-a fixat pentru „păr” în general, față de *pilus*, *capilus*, care, în celelalte limbi romanice, s-au diferențiat după zone, R. A. Budagov, consideră că *pilus* s-a impus în limba română datorită derivatelor, care l-au sprijinit, ca de exemplu: *părui*, *păruială* cu sensul de „a trage de păr”. Se dă un citat din Camil Petrescu, *A fost o păruială ca în toată legea*, unde credem că nu e vorba de un derivat exclusiv a lui *păr* < *pilus*, ci poate de o întrepătrundere cu *par* („a păru”, „păruială”, „bătaie cu parul”). Sînt cunoscute derivatele românești cu alternanța *a/ă*: *par/părui*, *var/vărui*, *dar/dărui* etc.

În capitolul XIII se discută istoria lucrurilor și istoria noțiunilor. Cercetarea cuvîntelor și a lucrurilor completează și adîncesc sistemul limbii, afirmă autorul, și nu e contrară lui.

Ultimul capitol, XV, se ocupă de inegalitatea dezvoltării semantice, oprindu-se mai ales asupra faptului că în general cuvintele au un contur comun de dezvoltare în limbi înrudite, dar acest contur nu este întotdeauna perfect.

Lucrarea cuprinde un bogat material și numeroase generalizări care prezintă un deosebit interes.

C. Săteanu și O. Vințel
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj
Facultatea de filologie, str. Horea, 31

LOUIS MICHEL, *La langue des pêcheurs du Golfe du Lyon*, Édition D'Artrey, Paris, 1964, 225 p.

Lucrarea pe care o recenzăm este produsul unui șir de ani petrecuți de autor, profesor la Universitatea din Montpellier, în mijlocul pescarilor. În acest fel, identificîndu-se cu ei, le-a pătruns graiul și a cunoscut marea cu întreaga ei faună și floră.

După aceasta a urmat perioada de lucru, de stabilire a numelor de animale, de plante, de preocupări, a numelor geografice, confruntând ceea ce a acumulat personal cu datele oferite de institutele de specialitate. Ancheta a decurs deci fără chestionar, fără intermediari.

Pentru a explica aceste cuvinte, pentru a le clasa și apoi pentru a le cartografia, a întreprins în peste 100 de localități de pe litoral anchete dialectale, constatând că termenii pescărești difereau foarte mult de la o localitate la alta, tot așa cum difereau față de limba literară. A ajuns astfel la stabilirea unor arii dialectale litorale distincte.

În stabilirea etimologiilor a folosit lucrări anterioare de specialitate sau arhive care conțineau cuvinte maritime.

În redarea formelor dialectale, folosește transcrierea fonetică a Atlasului Lingvistic al Franței când este vorba de clișee, hărți, dar utilizează un sistem simplificat când redă în text anumite forme dialectale. Astfel, pentru a marca caracterul miut al unui sunet, folosește apostroful, iar pentru spirante și pentru al doilea element al diftongului întrebuințează *y* și *w* (palatal, respectiv labial). Când descrie mediul mării nu folosește notația fonetică.

În concepția lucrării, autorul pornește de la ideea că limba unor grupuri regionale se poate studia și descrie cu maximum de precizie numai cunoscând mediul și condițiile în care își duc viața vorbitorii dialectelor respective.

În limitele acestui volum, ar părea că se dă prioritate laturii geografice și biologice, fapt care este cu totul justificat dacă ținem seama că acest volum nu este, așa cum ne comunică autorul, decît o introducere la studiul amănunțit al limbii pescarilor din Golfe du Lyon.

Volumul cuprinde două părți: 1. *Omul și marea*, 2. *Dialectologie de coastă*.

În cadrul primei părți facem cunoștință, succesiv, cu mediul fizic, biologic și uman, constituind adevărate monografii.

Descriind mediul fizic, remarcăm prezentarea plăcută a golfului, așezarea lui și viața acestuia. Litoralul acestui golf este deosebit de celelalte litorale, fiindcă aici nu se face contact direct între mare și uscat, ci adesea se interpun numeroase „graus”uri, care aduc modificări în viața oamenilor, cu reflexe și în limbă. Se ocupă, în continuare, de curențele marine, de salinitatea mării, de clima litoralului etc.

Mediul biologic, care constituie obiectul altui mare capitol, cuprinde fauna mării, hrana peștilor, migrațiile peștilor, speciile etc. Fauna golfului constituie principala ocupație a locuitorilor coastei.

Mediul uman, ultimul și cel mai mare capitol din partea I, cuprinde o serie de probleme referitoare la viața locuitorilor de pe coasta golfului. Astfel, autorul constată că așezările omenești sînt noi în comparație cu cele din Bretagne sau Catalogne și că nu există o civilizație pescărească veche aici. Cauza acestei situații o vede în „frica de mare” (întinderea spre uscat a mării, insecuritatea coastei, insalubritatea, pirateria etc.).

De aceea, locuitorii acestei coaste nu au o tradiție maritimă, fapt care se reflectă și în numeroase nume de familie ce trădează agricultură: *Bonnafour* („bonne fontaine”), *Pelissier* („tanneur”), *Granier* („marchand de grain”), *Barbezier* („berger”, derivat de la *verve*) etc.

Așezările omenești au luat ființă pe malurile golfului pe la mijlocul secolului al XIX-lea, atingînd apogeul în anii 1890–1910. Spre 1940 asistăm la o decădere a pescuitului tradițional, iar astăzi la abandonarea lui, fiind concurat de turism, de viticultură, industrie etc.

Ancheta autorului se situează într-un moment cînd tipul tradițional de pescuit, cu terminologia adecvată, se mai întîlnește la pescarii vîrstnici.

Pe un spațiu destul de larg prezintă sociologia pescarilor. Trîind izolat de populațiile agricole de pe litoral, psihologia lor se deosebește de cea a țaranului sau a orășeanului, fiind poreclii de către aceștia din urmă *pelșin*, *pedeskaw*, *pézes deskaws*. E de remarcat asemănarea între numirea din urmă și cea din română, cu același sens, *picior descult*, sau numai *descult*.

Căsătoriile se fac numai din sinul colectivității lor, ceea ce are ca urmare că numele de familie sînt puțin numeroase și sînt purtate de o serie de familii. Așa de exemplu, la Palavas, în 1951, 22 de familii purtau numele de Molle, iar la Frontignan trăiau 20 de Bonnafoux.

Porecele, în schimb, sînt foarte numeroase, tocmai din cauza identității numelor proprii. Amintim doar cîteva, care ni se par a fi mai asemănătoare unora din limba română: *El gall* („cocoș”, „bătăuș”), *Ieu pagui* („eu plătesc”), *L'ourêlhoet*, fără corespondent în limba franceză, redat prin „aux grandes oreilles”, și care ne atrage în mod deosebit atenția, deoarece limba română are corespondentul semantic (tot poreclă) redat prin același cuvînt de origine latină, *Urecheatul*.

Partea a II-a a lucrării, intitulată *Dialectologie de coastă*, cuprinde trei capitole: dialectele de coastă, un atlas și ariile litorale.

Stabilește șapte variante dialectale: 1. *Le Catalan*, care se vorbește de la Banyuls pînă la Barcarès și Salses, 2. *Le Narbonnais*, de la limita cu dialectul catalan, începînd cu localitatea Leucate, pînă la Fleury, 3. *Le Biterrois*, care se vorbește de la Vendres pînă la Vias, 4. *L'A-gathois*, între Vias și Nèze, 5. *Le Montpellierain*, de la Bouzigue la Marsillargues, 6. *Le Bas-Rhodanien*, întîlnit între Grau-du-Roi și Port-Saint-Louis du Rhône, 7. *Le Marseillais*, vorbit numai în localitățile Fos, Port-de Bouc și les Martigues.

Cu toate că e doar o prezentare introductivă, trăsăturile fonetice, morfologice sau lexicale semnalate prezintă un interes deosebit.

Ne-au reținut atenția, spre exemplu, cîteva fapte: *u* lung lălinesc își menține timbrul în dialectul catalan (*yna*, *fum*), ca și în limba română, pe cînd în celelalte dialecte s-a modificat esențial; *c* în poziție tare se menține în toate dialectele amintite (*kabra*, *vaka*), tot așa ca în limba română (capra, *vaca*); *o* scurt se diftonghează în unele dialecte (*bɔu*, *buw* < *bovem*), similar cu situația din română (*bou*); *ks*, *ps*, *tʃ* final trec la *ts*, iar *ct* în dialectul montpellierian trece la *tʃ*, spre deosebire de situația din celelalte dialecte, unde trece la *il*.

În morfologie ni s-a părut interesantă identitatea formelor articolului hotărit de plural la masculin și la feminin: *li* (*léy*) *byow* „boii”, *li* (*léy*) *vaka* „vacile”, invariabilitatea substantivelor la plural: *vaka* = *vacă*, *vaci*, precum și identitatea formelor pronumelui personal de persoană I din dialectul catalan (localitatea Leucate): *yéw* (*jo*) cu formele românești *eu* (*io*), mai ales dacă ținem seama că în transcrierea fonetică folosită de autor *y* și *w* reprezintă elementele secundare ale diftongilor.

În continuare se prezintă 90 de hărți, cuprinzînd cuvinte din limba comună cu variantele lor din cele șapte dialecte stabilite. Termenii cartografiati privesc casa, diferite animale, părți ale corpului omenesc, timpul etc.

Materialul prezentat oferă o privire de ansamblu asupra dialectelor litorale și ilustrează ariile unor particularități dialectale. Cercetarea lui oferă fapte demne de relevat pentru romanistică. Iată, spre exemplu, cîteva spicuiuri din aceste hărți: în dialectul catalan cuvîntul *feu* are forma *fok*, *fumée* are forma *fum*, *boeuf* ia aspectul *bou*, identice cu formele din română; harta nr. 55, pe care sînt cartografiate corespondențele lui *mal* à la *tête*, ne arată că în dialectul catalan și narbonnaisian se spune *mal de cap*, iar de la această limită apare *testa*; pe harta nr. 84 găsim, în dialectul catalan, *buniques* (cu accentul pe *i*) pentru *les belles femmes*.

Se poate spune, ca o constatare fugitivă, că cele mai frecvente corespondențe între română și aceste dialecte se găsesc în ariile cele mai laterale. Cu cît ne apropiem de interior, formele se îndepărtează și se apropie de franceză.

Ultimul capitol al cărții prezintă ariile litorale, ajungîndu-se la constatarea că variantele dialectale litorale corespund dialectelor respective din interior și că acestea din urmă se prelungește și cad vertical pe coastă. Ariile lexicale, urmînd această direcție, par a pierde din forța lor, apropiindu-se de coastă, ceea ce le face să prezinte forme eliptice.

Alături de o propagare verticală a ariilor de pe uscat spre coastă, autorul constată și o propagare orizontală, paralelă cu coasta.

Un alt aspect cu care sînt privite ariile litorale este acela al „foneticii litorale”, cu care prilej remarcă evoluția lui *ü* în *oe* de-a lungul litoralului. Tot așa constată menținerea lui *o* aton în derivare și trecerea lui *aw* aton în *ow*.

În partea ultimă a acestui capitol, autorul exprimă ideea că marea este „purtătoare de cuvinte”. Colonizarea maritimă poate transporta un dialect, apărînd insule dialectale. Este cazul dialectului din Grau-du-Roi, care diferă foarte mult de cel din aria dialectală în care s-a inserat.

Volumul se încheie cu un index și o bogată bibliografie, aranjată în ordinea succesiunii capitolelor, ceea ce facilitează consultarea ei.

Faptul că autorul și-a intitulat acest volum *Introducere* ridică valoarea lui, dat fiind că cuprinde material ce depășește, în anumite privințe, limitele unei introduceri.

Este o lucrare utilă nu numai lingviștilor, ci și geografilor, biologilor, istoricilor, mai ales prin bogăția materialului, selecționat și sortat atît de meticulos.

iunie 1965

C. Săleanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horea, nr. 31

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești) precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție — Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Istoria limbii române, vol. I, Limba latină, 1965, 439 p., 28 lei.
- * * * Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. IV, 1965, hărțile de la p. 910 la p. 1236, 103 lei.
Sub red. acad. IORGU IORDAN, Crestomație romanică, vol. I, 1962, 884 p., + 25 pl.,
35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.
- * * * Dicționarul limbii române (DLR), seria nouă, fasc. O, CXXXVI p., 10,50 lei, fasc. 1,
M-Mandră¹, 81 p., 5,25 lei, fasc. 2, Mandră² — Mascat¹, 161 p., 6,75 lei.
- * * * Îndreptar ortografie, ortoepie și de punctuație, 1965, 6,50 lei.
- P. P. PANAITESCU, Începuturile și biruința scrisului în limba română, 1965, 231 p., 10 lei.
- * * * Gramatica limbii române, ed. a II-a revăzută și adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
- N. A. CONSTANTINESCU, Dicționar onomastic românesc, 1963, 470 p., 29 lei.
- IORGU IORDAN, Toponimia românească, 1965, 528 p. + 1 pl., 34 lei.
- TACHE PAPAHAĞI, Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic (Dictionnaire aroumaine (Macédo-Roumain) général et étymologique), 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, 72,60 lei.
- AL. GRAUR, Etimologii românești, 1963, 194 p., 5,15 lei.

CL, anul XI, nr. 1, p. 1—132, Cluj, 1966